

Mellan två centrum

Raseborgs huvudmän samt deras resurser, aktiviteter och kontakter till
Reval 1378-1434

Avhandling pro gradu i historia
Martin Peter Pettersson
Avdelningen för filosofi, historia och
konstforskning
Helsingfors universitet
Handledare: Björn Forsén, Henrika
Tandefelt, Henrik Meinander
Helsingfors, våren 2019

Tiedekunta/Osasto - Fakultet/Sektion - Faculty Humanistiska fakulteten		Laitos - Institution - Department Institutionen för filosofi, historia, kultur- och konstforskning	
Tekijä - Författare - Author Martin Peter Pettersson			
Työn nimi - Arbetets titel - Title Mellan två centrum: Raseborgs huvudmän samt deras resurser, aktiviteter och kontakter till Reval 1378-1434			
Oppiaine - Läroämne - Subject Historia (undervisning på svenska)			
Työn laji - Arbetets art - Level Avhandling pro gradu	Aika - Datum - Month and year 01 / 2019	Sivumäärä- Sidoantal - Number of pages 85	
Tiivistelmä - Referat - Abstract <p>I avhandlingen studeras Raseborgs huvudmän (hövitsmän och fogdar) under perioden 1378-1434, deras socioekonomiska resurser, aktiviteter och kontakter till Reval (Tallinn). Raseborgs geografiska läge långt från centralmaktens säte i Kalmarunionen och nära det handelscentrum som Reval utgjorde, påverkade i hög grad huvudmännens verksamhetsmöjligheter. Det huvudsakliga källmaterialet består av 84 brev, främst skrivna på lågtyska (<i>Mittelniederdeutsch</i>). Dessa bygger upp den bevarade korrespondensen mellan Raseborgs huvudman och rådet i Reval. Ytterligare källor, främst i form av brev, har i vissa fall använts för att skapa kontext. Syftet med avhandlingen är att erbjuda en mera detaljerad bild än vad som hittills existerat av verksamheten på Raseborg under den studerade perioden. Ämnet utreds genom två huvudsakliga perspektiv. För det första studeras huvudmännens nätverk, vilka ofta var släktskapsbaserade och byggdes upp med äktenskap. Därtill granskas de patron-klientrelationer som existerade. För det andra utförs en detaljgranskning av brevmaterialet i syfte att lyfta fram dels de möjligheter och skyldigheter som borginnehavet innebar, dels huvudmannens verksamhet på borgen.</p> <p>Utgångspunkten för studien är den av Susan Reynolds framlagda idén om att det under medeltiden förekommer en myriad olika typer av förvaltningsprinciper och förhållanden mellan ägare och innehavare av förlänningar, och att det kan vara lönsamt att inte bara sätta in hövitsmän och fogdar i feodala strukturer som ofta är efterhandskonstruktioner, utan istället noggrant granska vart fall för sig. Studien vilar på en i forskningen allmänt accepterad teori om att upprätthållandet av en maktposition i det medeltida nordnorden var starkt beroende av tillgången till resurser. Detta berodde bland annat på att samhället var särdeles agrart och på att borgarna och fästningarna, vilka var väsentliga maktcentrum, var dyra att upprätthålla. De frälseliga ätter som innehade stora markäggor, hade således också möjlighet att utöva stort politiskt inflytande. Nätverk av olika slag var en naturlig del av detta samhälle där en starkt centralstyrd administration ännu saknades. Med hjälp av äktenskap, patron-klientförhållanden och vänskapsband, skapade samtiden människor dels ett socialt skydds nät åt sig själva, dels förutsättningar för maktutövning.</p> <p>I avhandlingen görs en nätverksanalys av huvudmännens släktskaps- och patron-klientkontakter. Analysen visar att huvudmännen på Raseborg, speciellt från och med 1400-talets början hade starka band till de på Kastelholm och att banden mellan de två borgarna överlevde även om de olika ätternas representanter byttes ut. Vid studiet av huvudmännens verksamhet visas hur Raseborgs innehavare kunde dra ekonomisk nytta av strandade och förlista skepp. Därtill uppmärksammas en i tidigare forskning framlagd teori om att Raseborg stod i ett ekonomiskt beroendeförhållande till Reval och att befolkningen i Nyland var starkt integrerad med den i Reval. Detta kan bekräftas och kontextualiseras bland annat av den mängd privaträttsliga ärenden som behandlas i korrespondensen. Det är också tydligt att förhållandet mellan Raseborg och Reval var pragmatiskt med en förväntan på ömsesidighet till exempel i bekämpandet av kaperiverksamhet på Finska viken. Kontakten till Reval berodde även på stadens särställning i bland annat kanontillverkning.</p> <p>En av de viktigaste slutsatserna som dras i denna avhandling är att även ett småskaligt brevmaterial med vissa reservationer lämpar sig väl vid studiet av en huvudmans verksamhet på en borg i Östersjöregionen under senmedeltiden. Studien har även möjliggjort en tydligare definiering av förhållandet mellan Raseborg och Reval, samt enskilda specificeringar av olika huvudmäns familjeförhållanden.</p>			
Avainsanat - Nyckelord - Keywords medeltid, Raseborg, Kalmarunionen, Reval, nätverk, verksamhet, handel, hövitsman, fogde, brev, korrespondens, Östersjön, Österland, vrak, släkt, resursbas, konkretisering, tovorsichte, Hansa			
Säilytyspaikka - Förvaringställe - Where deposited			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information			

Innehåll

1. Inledning.....	1
1.1 Frågeställning och avgränsning	1
1.2 Källor och metod	3
1.3 Tidigare forskning.....	13
2. Bakgrund	17
2.1 Utvecklingen av administrationen i den så kallade Kalmarunionen	17
2.2 Borgen och länet	21
2.3 Reval, Hansan och Tyska Orden	23
3. Huvudmännens nätverk.....	26
3.1 Nätverk och makt	26
3.2 Thord Bonde, Jens Due och Margaretas tidiga år vid makten	29
3.3 Huvudmännen ca 1403-1434	31
3.4 Skiftande nätverk kring sekelskiftet 1400	42
4. Huvudmännens verksamhet	47
4.1. Tovorsichte	48
4.2. Medling.....	58
4.3. Havet ger och Reval tar - bottenfynd samt strandade skepp och varor	61
4.4. Militär verksamhet och slottets underhåll	68
5. Slutsatser	72
Källor.....	77
Lexikon, biografiska lexikon och ordböcker	77
Litteratur.....	78

1. Inledning

Raseborg var en borg som under tiden 1378-1434 - alltså kort efter dess uppförande - låg fjärran från centrum, det vill säga centralmakten i det rike som Raseborg var en del av. Kalmarunionens kung eller drottning uppehöll sig nämligen oftast i Köpenhamn. Raseborg låg däremot nära ett annat centrum, det vill säga staden Reval (Tallinn), som var en av de största handelsnoderna vid Finska viken vid denna tid. Denna dualitet påverkade Raseborgs innehavare, deras verksamhet och handlingsmöjligheter.

I denna undersökning studeras huvudmännen (fogdar och hövitsmän) på Raseborg ca 1378-1434 ur två perspektiv som belyser en tredje, mera övergripande fråga. För det första analyseras huvudmännens nätverk. Eftersom nätverket under den studerade perioden var ett viktigt sätt att trygga sin resursbas studerar jag vilka som ingick i huvudmännens nätverk och således låg som grund för deras maktutövning och verksamhetsmöjligheter. För det andra studeras huvudmännens verksamhet på borgen genom den bevarade brevkorrespondensen mellan Raseborg och Reval. Avhandlingen visar att det är både givande och viktigt att detaljgranska brevkorrespondens i detta syfte. Då lyfts nämligen på en konkret aktörsnivå fram vad Raseborgs huvudmans politisk-militära, ekonomiska och geografiska position innebar för skyldigheter, rättigheter och möjligheter för honom. För det tredje ger de två ovanstående perspektiven även indikationer på vilket förhållande var mellan huvudmännen (och Raseborg) och staden Reval. Detta förhållande dyker ideligen upp på grund av brevmaterialets proveniens, och granskas därför inte i ett skilt kapitel utan fungerar som en överhängande frågeställning.

1.1 Frågeställning och avgränsning

Syftet i denna studie är att studera de huvudmän som förvaltade Raseborg 1378-1434. Dels analyseras de nätverk som huvudmännen hade och vad dessa kan berätta om maktförhållandena i regionen. Dels ligger fokus i avhandlingen på en analys av huvudmännens förvaltning, alltså vilka uppgifter, ansvarsområden, möjligheter och rättigheter som ingick i förvaltningen av borgen.

Den första frågeställningen berör huvudmännens nätverk. Först skisseras hur dessa, främst uppbyggda genom giftermål och patron-klientrelationer, såg ut. Därefter följer en analys av vad dessa nätverk kan berätta om varför vissa släkter var aktiva på Raseborg. Den tidigare

forskningen har alluderat till att frälse-nätverk utövade makt på Raseborg och Kastelholm i början av 1400-talet, men en tydlig detaljstudie saknas för specifikt Raseborgs del både för denna tid och för 1300-talets slut. Studiet av nätverk som resursbas under medeltiden och speciellt den tidigmoderna tiden har ägnats mycket energi under de senaste åren, så avhandlingen vilar på en allt stadigare teoretisk grund. Tidigare forskning om nätverk och en mer teoretisk inledning för denna aspekt ges i kapitel 3.

I sin Snappertuna historik från 1991, nämner Henry Rask i förbifarten då han diskuterar handeln på Reval, hur förhållandet mellan ”den lilla ’staden’ invid Raseborg” och Reval kunde beskrivas som att ”Reval var ekonomiskt sett den helt dominerande parten, för Raseborg gällde det att ta ut vad som kunde tagas ut.”¹ Detta är troligen en särdeles träffande beskrivning, som ändå väcker nya frågor.

Den andra frågeställningen, som behandlas i kapitel 4 i denna avhandling, ger svar på hur huvudmännen, med Rasks ord, ”tog ut vad som kunde tagas ut”. Genom en analys av brevväxlingen mellan Raseborgs huvudmän och rådet i Reval utvecklas i studien en mer detaljerad bild av huvudmännens verksamhet på Raseborg. Denna var intimt förknippad med Reval. Vad hörde till huvudmannens uppgifter, skyldigheter och möjligheter? Huvudmannen gav en ed, i form av s.k. *slotsloven* då han började förvalta en borg, och denna ed inbegrep hur han skulle förvalta borgen.² Den säger dock förstås inte allt om huvudmannens verksamhet. Vad är innebörden bakom t.ex. att hålla en borg ”som en hederns man bör slott, fästning och län av sin rätte herre anamma och undfå”³, såsom Thord Bonde exempelvis lovar att han skall göra då han övertar förvaltningen av Viborg år 1403? Det är tydligt att samtiden hade en förståelse för vad det betydde att använda ett slott som en ”hederns man” och denna förståelse var såpass allmänt antagen att man inte behövde skriva ut exakta villkor för hur förvaltningen specifikt skulle ske. Därför är det fruktbart att försöka konkretisera denna oskrivna verksamhetskultur även genom att studera annat material än just *slotsloven*.

Det är konkretiseringen av rättigheterna, skyldigheterna och möjligheterna för huvudmännen som står i fokus i denna avhandlings andra del. Även om en fullständig bild inte kan målas upp på grund av det sparsamma källmaterialet, visas ändå i avhandlingen att det går att dra vissa

---

¹ Rask 1991, 85.

² *Slotsloven* utreds närmare i kapitel 2.1.

³ DF 1171: ”som en dande man bør slot oc fæste oc lææn aff sin ræte herre at anamæ oc vntfange”; Fritz 1972, 134.

slutsatser om huvudmännens aktiviteter och således utveckla förståelsen för vad det innebar att vara huvudman på en borg i Östersjöregionen under medeltiden.

Den tredje, övergripande frågeställningen berör naturen av kontakterna och därigenom förhållandet till Reval. I avhandlingen visas bland annat hur beroende Raseborg och Nyland överlag är av Reval och de produkter som utfås därifrån, samt hur Raseborg och Reval emellanåt har särdeles gemensamma mål och samarbetar för att uppnå dessa. Därtill lyfts aspekten av geografisk närhet fram, samtidigt som det konstateras att det inte var endast närheten som var av vikt, utan också Reval särställning.

Även om ett komparativt perspektiv troligen skulle vara särdeles givande i en studie som denna, tvingas jag på grund av naturen av en avhandling pro gradu utelämna detta. Det är ändå min förhoppning att denna studie i framtiden kunde användas och kompareras mot liknande granskningar av andra borgar för att se på vilket sätt huvudmännens aktioner på Raseborg skilde sig eller liknade situationen på dessa.

Studien är tidsmässigt avgränsad enligt brevmaterialets förekomst. År 1378 skickades det första brevet med Raseborg som avsändningsort och år 1434 skickade Otto Pogwisch sitt sista brev från borgen.⁴ År 1434 var också året för den av Engelbrekt Engelbrektsson ledda fejdens (det så kallade Engelbrektsupproret) inledande, samt året då kung Erik blev tillfälligt avsatt. Även om studien har givits en kronologisk bakre gräns år 1378 är det värt att ta i beaktande källmaterialets kronologiska spridning åren 1378-1400. Från 1300-talet är endast ett brev bevarat från 1378, medan de övriga är daterade någon gång mellan år 1389 och 1397. Således förskjuts den verkliga bakre gränsen något, och ca år 1390 kan ses som en de facto bakre gräns för studiens analys.

1.2 Källor och metod

Huvudmännens nätverk och särskilt verksamhet studeras genom främst brevmaterial. Ett brev var i grund och botten en skriftlig del av kommunikationen mellan två eller flera aktörer. Brevet fungerade under den tidigare medeltiden som ett sämre alternativ till den muntliga kommunikationen, och brevskrivningen baserade sig också på samma retoriska principer och regler som tal. Dessa regler byggde upp den teori om brevskrivning som var förhärskande under

---

⁴ DF 873; DF 2103.

medeltiden, kallad *ars dictandi*. Reglerna var samlade i läroböcker, *summa dictaminis*. De var ytterst specifika och gav bland annat riktlinjer för hur många adjektiv som skulle användas om mottagaren i hälsningsfrasen i brevet.⁵

Därtill gavs förhållningsregler för hur man skrev brev till de tre kategorierna av mottagare ”*maior/superior, par/aequalis* eller *minor/inferior*; korrespondenten kunde alltså vara av högre, likvärdig eller lägre rang.”⁶ Personer som skrev brev var indelade enligt sin plats i den sociala hierarkin. Den högsta gruppen inbegrep bland andra påven och kungar, samt det högsta frälset. Den mellersta gruppen bestod av bland annat det lägre frälset och rådsherrar i städer. Till den lägsta gruppen hörde bland andra köpmän, kyrkoherdar och lägre borgerskap.⁷ Skattebönder hade i regel inte en plats bland de brevskrivande grupperna, och således författades deras brev av någon annan. Detta fenomen förekommer i det studerade materialet och behandlas speciellt i kapitel 4.1.

Det viktigaste källmaterialet för studien är ett brevmaterial daterat ca 1390-1434. Breven, vilka är 84 till antalet, är till största delen korrespondens mellan huvudmannen på Raseborg och rådet i Reval. Utöver de 84 breven i huvudkorpusen används också ett antal andra skriftliga källor.

Huvudkällorna är begränsade till att endast omfatta korrespondens mellan Raseborg och Reval. Breven är tillgängliga i ett flertal källpublikationer, varav Diplomatarium Fennicum kan anses den mest frekvent använda. De flesta fysiska originalen finns i Tallinns stadsarkiv. Den överväldigande majoriteten av breven är skrivna på lågtyska (Mittelniederdeutsch). Endast fyra av breven är skrivna på fornsvenska. För översättning av de lågtyska breven har jag förlitat mig på Gerhard Köblers digitala ordbok.⁸

Flest brev har sänts och mottagits av tre av Raseborgs innehavare: Thord Rörriksson Bonde, Janeke Hampamos och Otto Pogwisch. Deras andel av den totala mängden brev är just under 80 %. Den totala mängden brev är fördelad på de olika aktörerna enligt figur 1. Breven i figuren är antingen sända till rådet i Reval eller mottagna av detsamma. I figuren inkluderas även det lilla som finns bevarat av den brevkorrespondens mellan Raseborg och Reval som inte gick direkt mellan huvudmannen (eller hans ställföreträdare) och rådet. Det finns nio sådana brev

---

⁵ Tiisala 2004, 199, Tiisala hänvisar till Ludwig Rockingers *Briefsteller und Formelbücher des elfften bis vierzehnten Jahrhunderts I-II*, 1863.

⁶ Ståhl 1999, 149.

⁷ Ståhl 1999, 147-150; Murphy 1974, 212-213, 217-218, 239-240, Hugo Bononiensis (*Hugh of Bologna*) var den första som genom sin *Rationes dictandi prosaice* (ca 1119-1124) gav sina läsare direkta modeller för hälsningsfraser att kopiera vid brevskrivning. I de tyska områdena kom modeller som dessa senare att ha stark inverkan på brevskrivningskulturen, och flertalet kollektioner av modellbrev skapades, från vilka brevskrivare kunde kopiera hälsningsfraser med mera.

⁸ Köbler 2014; se även Sainio 2009.

bevarade, varav tre är skickade av privatpersoner, ett är ett svarsbrev från rådet till en privatperson, två är skickade av lagmannen Peter Fleming och ett av Viborgs hövitsman Kristiern Nilsson.

I figuren har huvudmännen placerats i kronologisk ordning enligt deras huvudmannaperioder på borgen, baserat på nya dateringar av brevmaterialet utförda av Tapio Salminen.⁹ Utöver de huvudmän som nämns i figuren finns det även belegg för att en viss Jens Due skulle ha kontrollerat Raseborg i början av 1400-talet som en del av hans förvaltningsområde. Som kronans hovmästare närvarade han vid ett räfsteting i Karis år 1405, och har antagits kontrollera Raseborg kring denna tid. Han har dock inte skickat eller mottagit några brev i egenskap av Raseborgs huvudman, utan omnämns endast i två räfstebrev.¹⁰ Sex stycken opublicerade brev ingår inte i figuren.¹¹

---

⁹ Salminen 2018, opubl.

¹⁰ Fritz 1973, 139; DF 1209, 1210.

¹¹ Dessa brev tas inte med i analysen i denna avhandling, se Salminen 2018, opubl.

Namn	Ställning	Utfärdade brev	Signum	Mottagna brev	Signum	Totalt antal brev
Thord Bonde	Huvudman	5	DF 1032, 1033, 1034, 1043, 1063	2	DF 1044, 1047	7
Thord Bonde, Erenghisl Nilsson & Sten Bosson	Riddare (Bonde huvudman på Raseborg).	1	DF 1038	0	-	1
Thomas van Vitzen	Huvudman	4	DF 1312, 1331, 1332, 1343	0	-	4
Cort Gartz	Ställföreträdare för Henning Königsmarck	3	DF 1774, 1790, 1793	0	-	3
Janeke Hampamos	Möjl. ställföreträdare ¹²	15	DF 1575, 1591, 1599, 1611, 1619, 1659-1667, 6625	6	DF 1527, 1574, 1579, 1595, 1596, 1603	21
Otto Pogwisch	Huvudman	29	DF 1830, 1839, 1873, 1885, 1894, 1896, 1912, 1924, 1926, 1939, 1940, 1949, 1955, 1957, 1965, 1969, 1975, 1999, 2011, 2071, 2079, 2082, 2083, 2087, 2090, 2098, 2102, 2103,6638	8	DF 1834, 1837, 1841, 1895, 1914, 1944, 1959, 1971	37
Otto Pogwisch & Klas Lydikesson	Huvudmän (på Raseborg och Åbo)	1	DF 1840	0	-	1
Karl Niclissson	Möjl. ställföreträdare för Otto Pogwisch	1	DF 2059	0	-	1
Kristiern Nilsson (Vasa)	Huvudman (på Viborg)	1	DF 2048	0	-	1
Albert von Caspell	Privatperson	1	LECUB III, 1286	0	-	1
Lambert van Velen	Privatperson	1	LECUB IV, 1808	1	DF 1584	2
Peter van der Volme	Privatperson	3	LECUB IV, 1678-1680	0	-	3
Peter Fleming	Lagman ¹³	2	DF 2092, 2107	0	-	2
Tot.	-	67	-	17	-	84

Figur 1, brevkorrespondens mellan Raseborg och Reval ca 1390-1434.¹⁴

¹² Hampamos roll behandlas grundligare i kapitel 3.2.

¹³ Salminen 1993, 93.

¹⁴ Ett av Thord Bondes brev förekommer två gånger i DF under olika nummer, DF 1034 och DF 1058. Det första brevet skickat från Raseborg (DF 873) ingår inte i figuren, då det inte är skickat till Reval.

Som figur 1 visar finns endast en liten del av rådets svarsbrev bevarade, medan majoriteten av de bevarade breven är skickade av Raseborgs huvudman till rådet i Reval. Detta skapar självfallet en viss obalans i materialet, som måste tas i beaktande i analysen. Vi kan alltså med breven i vissa fall endast säga vad hövitsmännen på Raseborg ansåg i en viss fråga, men inte ifall det av dem önskade resultatet av brevväxlingen någonsin uppnåddes.

Problem med dateringen av brev och därigenom dateringen av de olika huvudmännens innehav av borgen är vanligt förekommande och forskningen har emellanåt gått isär gällande dessa.¹⁵ Ett väsentligt tillägg i brevens kronologi är Salminens nya dateringar. Dessa placerar Thomas van Vitzens tid på Raseborg före Gartz, och därtill Gartz före Hampamos. Genom hittandet tidigare okända källor har Salminen lyckats bevisa att Gartz omtalade ”herr Henning” verkligen var Henning Königsmarck, som dog ca 1415/16. Således måste Gartz period på borgen tidigareläggas och placeras före Hampamos.¹⁶

Det skall poängteras att de exakta dateringarna av brevmaterialet *inte* är avgörande för denna studies resultat, då fokus här ligger på den kvalitativa analysen av breven. Det är främst den ovannämnda verifieringen att Henning Königsmarck de facto var huvudman på Raseborg som inverkar på studien så till vida att även hans nätverk reds ut i analysen i kapitel 3.

Källmaterialet har dels kategoriserats enligt brevens funktioner, dels har materialet delats in enligt ärendenas natur.¹⁷ Ett brev kan ha en eller flera av en mängd funktioner. Dessa kan kategoriseras på olika sätt och i denna avhandling används Klaus Brinkers indelning. Denna består av obligations-, kontakt-, informations-, appellations- och deklarationsfunktioner. Ett brevets funktion indikerar vad brevets syfte är; vad avsändaren försöker åstadkomma med brevet.¹⁸ I det studerade brevmaterialet förekommer alla fem funktioner, även om det främst är de informativa, appellativa och deklarativa som dominerar.

Obligationsfunktionen innebär att ett brev innehåller ett löfte av avsändaren gentemot mottagaren. Med kontaktfunktionen låter avsändaren mottagaren veta att han står i direkt,

---

¹⁵ Som exempel kan nämnas Cort Gartzs tid på borgen. Gartz styr i Henning Königsmarcks namn (DF 1793), Anthoni 1970, 126-127, menar att Gartz varit fogde på Raseborg första gången ca år 1409 (DF 1293, 11.1.1409) och därefter igen på 1420-talet (DF 1774, 1790, 1793). Däremot nämner han inte alls Thomas van Vitzen som bevisligen varit huvudman på Raseborg (DF 1312, 1331, 1332, LECUB V 2440); Salminen 1993, 89 not 445, menar att det finns en möjlighet att DF 1293 är feldaterat och egentligen hör hemma på 1420-talet; Fritz 1973, 140, menar att Gartz varit fogde på Raseborg just på 1420-talet, men daterar ändå i en not (12) DF 1293 till 11.1.1409, alltså den ursprungliga dateringen; se Salminen 2018, opubl. för nya dateringar.

¹⁶ Salminen 2018, opubl.

¹⁷ För en studie med samma brevkategorier applicerade på Viborghövitsmannen Kristiern Nilssons korrespondens 1417-1442, se Prusi 2002.

¹⁸ Brinker 2010, 94-111.

personlig kontakt med mottagaren. Detta skedde exempelvis genom tackbrev, lyckönskningar e.d. I de studerade breven förekommer obligations- och kontaktfunktioner sällan.¹⁹

Appellationen används för att påverka mottagaren. Brevskrivaren försöker alltså influera mottagaren i dennes beslutfattande genom sitt brev. Dessa brev innehåller ofta en eller annan begäran som argumenteras för på olika mer eller mindre retoriska sätt.²⁰

Informativa brev är som namnet säger brev vari avsändaren informerar mottagaren om något. Skillnaden mellan ett informativt och ett appellativt brev är ofta oklar. Exempelvis rådets brev åt Janeke Hampamos den 9 maj 1419 vari man redogjorde för hur ett rättsfall mot en viss Berndt van Velen framskred är något ambivalent.²¹ Orsaken till att rådet informerade Hampamos om fallets framskridande kan tänkas ha haft att göra med att Berndts bror Lambert var Hampamos tjänare, och samme Lambert hade blandat sig i rättstvisten mot sin bror och försökt ta denne i försvar. Brevet som rådet skickade kan således i princip ses som ett försök att påverka Hampamos, Lamberts herre, att få den sistnämnde att sluta blanda sig i rättstvisten och inte beskylla rådet för saker de inte ansåg sig ha gjort. Brevet är alltså egentligen en maskerad appellation. Eftersom det dock inte innehåller en tydlig appellation, alltså en vädjan om att stå avsändaren till tjänst i ett ärende kan det samtidigt ses som ett informativt brev.

Kriterium för att brev skall klassas som en deklaration är att det förändrar verkligheten. Denna tredje typ av brev förekommer i det studerade materialet så gott som endast i form av så kallade *tovorsichte*.²² För att exempelvis en nyländsk skattebonde skulle kunna få ut ett arv efter en död släkting i Reval, krävdes ett *tovorsichte* av till exempel Raseborgs huvudman. När huvudmannen skrev brevet förändrade han alltså verkligheten, eftersom bonden inte kunde ha fått ut arvet utan brevet. *Tovorsichte* var inte rekommendationsbrev. Utfärdaren lovade bara att det han skrev i brevet hade berättats åt honom under ed, inte att det nödvändigtvis var sanningen.²³ Denna brevtyp blev allt vanligare från och med 1400-talets början och bildade

---

¹⁹ Brinker 2010, 109-111; De t.ex. DF 2011 och DF 2079; Det kunde ändå argumenteras för att kontaktfunktionen förekommer i de flesta av de studerade breven då mottagaren nästan alltid tackar för det senast mottagna brevet. Denna sed är dock en del av den formalia, *ars dictandi*, som satte reglerna för brevskrivning på medeltiden; Larsson 2003, 142-143, i MEL framgår att ett lejdebrev måste innehålla orsaken för lejden; MEL Konunx B § 24.

²⁰ Se t.ex. DF 1063 från ca 1396 där Thord Bonde bad rådet i Reval att skriva åt rådet i Visby angående Bondes tjänare som blivit tillfångatagna av sjörövarna Kule och Otte Gutouwe och förda till Gotland. Bonde hade själv skrivit till rådet i Visby, men inte fått något svar och således bad han att rådet i Reval skall hjälpa till.

²¹ DF 1574.

²² Brinker 2010, 111-112.

²³ Salminen 2012, 198-202.

småningom en egen grupp kallad *Sippebref* eller *Besippungsurkunde*, alltså släktbrev.²⁴ Det finns 27 rena deklARATIONER i det studerade brevmaterialet.

Deklarationen har i allmänhet en tydlig form. Brevet påbörjas och avslutas med hälsningar och artigheter på samma sätt som i de flesta andra brev. *Narratio* och *petitio*, alltså i princip brödtexten, följer dock mera strikta regler än andra typers brev. Brödtexten påbörjas så gott som alltid med information om att någon kommit inför huvudmannen och lagt fram sin sak, varefter saken redogörs för. Exempelvis två brev om ett arv efter Peter Ghildesknecht har mycket likadana intron, där det betonades att brevföraren Nigles Swenssone var den som var upphovet till att Pogwischs brev skickades: ”Därtill ber jag er veta, ärevördiga herrar, att detta brevs uppvisare, Nigles Swenssone har bett mig skriva till ers ärevördighet.”²⁵ och ”Vete, ärevördiga herrar, borgmästare och rådmän i staden Reval, att denne närvarande uppvisare av brevet, Nigles Swenssone, min nådige herre kungens skattebonde, har låtit mig se ett öppet brev [...]”²⁶.

Båda breven började med att berätta vem det var som gjorde sin sak hörd. I de två ovanstående fallen var samme man också brevets visare, vilket var mycket vanligt, då den som behövde *tovorsichte* förstås hade ärende i Reval. När sedan ärendet var redogjort för, följde petitionen, vilken med små variationer alltid gick ut på att avsändaren av brevet bad mottagaren hjälpa bäraren av *tovorsichte* i sin sak, i den utsträckning han eller hon hade rätt därtill.

Förutom brev som innehåller endast ett ärende, med en viss funktion, finns det också självfallet brev som behandlar flera ärenden och därtill kan ha olika funktioner. Det är alltså värt att inte allt för skarpt dela in brev i olika kategorier utan snarare se dessa som riktgivande. Utöver denna indelning i olika typer av funktion för breven, kan man nämligen också dela in breven enligt deras ärenden. Vissa brev är ekonomiska, andra är politiska, militära, juridiska eller en kombination av olika ärenden. En del brev behandlar relationerna mellan de två huvudsakliga aktörerna, alltså huvudmannen (och indirekt dennes län) och rådet i Reval. Andra brev berör ärenden av mer privat natur, gällande speciellt arvsfrågor.

I kapitel 3 tillämpas en nätverksanalys på Raseborgs huvudmän. Nätverk definieras här på samma sätt som Thomas Småberg gjort, alltså så brett som möjligt. Ett nätverk består av en

---

²⁴ Salminen 2015, 357.

²⁵ DF 2079, ”Item willet weten, erwerdighen heren, dat desse breffwiser Nigles Swenssone heft my ghebeden to juwer erbaricheyt to scrivende”.

²⁶ DF 2090, ”Willet weten, erwerdighen heren, borghermestere unde radmen der stad Revele, dat desse jeghenwardighe breffwiser Nigels Swenssone, mynes gnedighen heren des koninghes schatteburheft my gheseen laten eynen openen breff [...]”.

mängd individer som har privata förhållanden till varandra och dessa förhållanden kan vara såväl horisontala som hierarkiska. En mer specifik diskussion för denna avhandling ges i kapitel 3.1.²⁷

I kapitel 4 i avhandlingen tillämpas en kvalitativ analys av brevmaterialet. Breven länkas även i mån av möjlighet samman för att skapa händelsekedjor. Dessa kedjor, eller förlopp, analyseras sedan utgående från de olika parternas synvinkel för att utröna motiv till varför man handlade och skrev som man gjorde.

Ett vanligt förekommande fenomen vid studiet av medeltiden är att forskaren emellanåt kan finna källmaterialet ogenomträngligt, då det representerar en tid såpass olik den egna. Ulla Koskinen har i sin doktorsavhandling poängterat vikten av att förstå skillnaderna i de medeltida brevskrivarnas och de nutida forskarnas olika världsbilder och därigenom försöka hitta dessa skillnader samt förklara dem. Således är det befogat att som metod även använda en form av ”urplock” eller djupdykning i särskilda uttryck, fenomen, handlingsmönster eller dylikt som för forskaren verkar konstiga eller oförklarliga och försöka utreda varför de för sin samtid var fullt logiska.²⁸

En viktig källkritisk aspekt att begrunda vid studiet av medeltida brevmaterial, gäller kommunikationens natur i allmänhet. Breven var bara en del av denna och kommunikationen inbegrep därtill muntliga och symboliska varianter. Förvisso ”textualiserades” samhället sakta, men under den studerade perioden var fortfarande den muntliga och symboliska kommunikationen högst definitivt existerande och värderas lika högt som den skriftliga.

Ett brev berättade inte alltid hela historien, utan avfärdaren kunde emellanåt skriva att budbäraren kunde berätta mera. Orsaken till användningen av bud som skulle fylla ut luckorna i breven, eller emellanåt berätta vad som stod i brevet överlag, berodde förutom att den muntliga kommunikationen värderades lika högt som den skriftliga dito, bland annat på det faktum att brev var relativt lätta att förfälska och de logistiska bekymren med att sända ett brev kunde leda till att det aldrig kom fram. Därtill kan läggas problemet med att ett brev inte kunde ersätta den realtida kommunikation som ett fysiskt möte möjliggjorde.²⁹

---

²⁷ Småberg 2004, 40.

²⁸ Koskinen 2011, 41-45.

²⁹ För mer om förhållandet mellan det muntliga och det skriftliga se t.ex. Ijäs 2011, 76-77, Koskinen 2011, 106-107, (för diskussion kring studiet av retorik i brev), Ståhl 1999, 147-149; För en kort översikt av de första spåren av användningen av skriftliga meddelanden under antiken, se Murphy 1974, 194-195.

Den symboliska kommunikationen tog sig uttryck i överlämnandet av gåvor, brevens slutning med sigill modellerade enligt heraldiska vapen samt genom olika gester.³⁰ Det märks att exempelvis sigillet var av vikt för att bevisa att avsändaren verkligen var den han sade sig vara. Janeke Hampamos, en av de korrespondenter som studerats, skrev i slutet av ett av sina brev att det var skrivet ”under Ludeken Kusels sigill, då jag inte hade mitt med mig”.³¹

Det viktiga att notera är alltså att vi idag saknar en stor del av den kommunikation som förekommit, inte bara genom avsaknaden av specifika brev, utan också genom att vi inte på samma sätt kan komma åt den muntliga och symboliska kommunikationen. Brevets funktion var ofta bekräftande och bevisande. I Reval arkiverades och även kopierades brev för att senare kunna läsas på nytt ifall viss information måste verifieras. Vid själva överlämnande av ett brev var det alltså möjligt att samma information som stod i brevet och mera därtill kunde fås av budbäraren.³²

En annan aspekt som bör beaktas är huruvida vi kan definiera vad som var privat och vad som var offentligt då det gällde brevväxlingen på medeltiden. Denna problematisering utgår från att vi inte kan uppfatta det medeltida offentliga som något institutionellt och det privata som något individuellt. Detta baserar sig på att det privata och offentliga på medeltiden var naturligt starkt sammanflätat. En frälse-ätt kunde exempelvis använda både sina privata resurser (t.ex. privata markägor) och offentliga resurser (t.ex. inkomster från olika ämbeten) för att främja sin politiska position. På samma sätt skulle de moderna termerna privat och offentlig även missa brevväxlingens natur. För att exemplifiera detta kan vi tänka oss den redan omnämnda användningen av budbärare. Ett brev var aldrig privat på så sätt som en brevskrivare på 2000-talet kanske skulle tänka sig, för det dikterades ofta åt en skrivare, fördes av en budbärare och lästes till och med emellanåt upp för flera närvarande personer. I Raseborgs huvudmans fall var mottagarna exempelvis hela rådet i Reval samt fyra borgmästare. Breven kunde också undertecknas med ämbets titlar men samtidigt beröra privata frågor och här märker vi åter hur det privata och det offentliga sammanvävs.

Tapio Salminen har föreslagit tre mera specifika indelningar för den offentliga och privata kommunikationen under medeltiden i form av *offentlig/begränsad*, *öppen/konfidentiell* samt *formell/informell*, där de två förstnämnda indelningarna har att göra med informationens klassificering och den sistnämnda med sättet på vilket informationen produceras, insamlas och

---

³⁰ Salminen 2016, 63-65.

³¹ DF 1663, ”vnder Ludeken Kusel insehete, wenthe ik dat min nicht bi mi hadde.”; Koskinen 2011, 76-77, hänvisar till liknande situationer där avsändarens sigill saknas, och avsändaren ger sin förklaring till detta.

³² För mer om den skriftliga administrationen i Reval, se Salminen 2016.

bevaras. Enligt denna modell var både ”privata individuella personer eller korporationer” och ”offentliga institutionella auktoriteter” i kontakt med varandra. Denna kontakt skapade information som klassades antingen som offentlig eller begränsad, eller som öppen eller konfidentiell. Informationen producerades, lagrades och bevarades antingen formellt eller informellt.³³

Då det gäller just brevmaterial kan detta förstås som att brev exempelvis kunde vara öppna eller slutna (konfidentiella). Ett öppet brev var tänkt att läsas av alla och envar som såg det, och kunde också läsas upp för allmänheten. Ett slutet brev var ämnat endast åt mottagaren.³⁴ De öppna brevens andel i det studerade källmaterialet är försvinnande liten och de bevarade breven är främst slutna. Dessa var även fysiskt slutna med en pappersremsa och ett sigill som båda måste brytas för att texten skulle kunna läsas.

En sista källkritisk observation om brev som bör tas i beaktande är rent pragmatisk. Medeltida utfärdare av brev tvingades alltid väga för- och nackdelarna mellan att skicka viktig eller kanske rent av hemlig information i textform eller muntligen. Metoder för att försäkra ett skriftligt meddelandes integritet utvecklades förvisso i form av sigill, men brytandet av ett sigill hindrade förstås inte fel person att läsa meddelandet, även om den korrekta mottagaren blev medveten om att någon hade sett brevet. Det muntliga meddelandet innebar i sin tur en risk gällande förtroendet för budbäraren. Den som ville skicka ett muntligt meddelande måste avgöra huruvida budbäraren var pålitlig. Ett fysiskt möte med mottagaren av brevet kanske i teorin kunde anses ha varit det säkraste alternativet för kommunikation, men i och med bland annat logistiska restriktioner var detta alternativ i praktiken ofta såväl opraktiskt som omöjligt.³⁵

Medeltida namnbruk kan emellanåt skapa förvirring. Dels har personnamn skrivits på olika sätt, till exempel finner i brevmaterialet Janeke Henepmos, Hennepmos, Hennepmoes, Hannepmos, Hampmus, Hampmos och Hampemois. Dels har namnbruket växlat i forskningen beroende på tradition. I Finland har namn förfinskats, till exempel Tord Rörikinpoika Bonde och även mellan de övriga nordiska länderna hittar man vissa skillnader. Därtill har patronym eller ättenamn ofta tillagts först av den senare forskningen och inte alltid använts av personerna själva. Thord Bonde undertecknade aldrig sina brev från Raseborg med patronymikonet

---

³³ Salminen 2016, 67; förhållandet mellan offentligt och privat har även studerats i den tyska forskningen, som exempel kan nämnas antologin *Das Öffentliche und Private in der Vormoderne* (Melville & v. Moos 1998).

³⁴ Prusi 2002, 12-17.

³⁵ Chaplais 2003, 75-82.

Röriksson, medan Bengt Lydekesson aldrig använde sig av ättenamnet Djäkne, som han senare tilldelats.³⁶

Även om en problematisering av namnbruket skulle vara särdeles intressant går en sådan uppgift utanför ramarna för denna studie. I avhandlingen används en standardiserad form av namn på brevutfärdarna, men i kapitel 3 hänvisas vid första omnämmandet av en person i mån av möjlighet även till de olika varianter av namnet som denne använt i sin brevkorrespondens.

1.3 Tidigare forskning

Raseborg har studerats tidigare av speciellt Torsten Hartman och Henry Rask. Hartman kan sägas ha inlett studiet av Raseborg med sin kronologiska beskrivning av borgens historia. *Raseborgs slotts historia* som utkom 1896 innehåller tidstypiskt långt dragna slutsatser och spekulationer baserade på ett relativt tunt källmaterial. Rasks år 1991 utkomna *Snappertuna - En kustbygds hävder*, som också innehåller en artikel av Knut Drake, har bidragit till uppkomsten av nyare tolkningar gällande speciellt slottets byggnadsskede. Drakes artikel presenterade exempelvis starka argument för dateringen av borgens uppförande kring åren 1374-1378.³⁷

Speciellt på det arkeologiska fältet har det skett stora framsteg i forskningen kring Raseborg de senaste åren. Särskilt Georg Haggrén, Elina Terävä och Tarja Knuutinen har bidragit till en mer mångfacetterad bild av borgen. Haggrén har bland annat studerat hur makt utövats från borgen i olika sfärer. Terävä har studerat vapenfynd kring borgen och Knuutinen topografien. Utöver den rent arkeologiska forskningen har även en numismatisk studie publicerats vari myntfynd i bland annat Nyland behandlas. Utgrävningarna som gjorts i samband med projektet ”Alla tiders Raseborg” har tillfört ny kunskap om det medeltida landskapet kring borgen. Man har bland annat gjort flertalet fynd av importerade produkter, vilket visar på områdets handel med utlandet.³⁸

---

³⁶ Lahtinen 2007, 32-33, för vidare diskussion kring problematiken kring namnbruk; KNB 2, ”Diekn, Bengt Lydekenpoika (mainitaan 1410 - 1460)”.

³⁷ Hartman 1896; Rask 1991; Drake 1991, 111-114, 128, Drake hade redan år 1982 argumenterat för den nyare dateringen av borgens grundläggning.

³⁸ Haggrén 2013 och 2014; Terävä 2015; Knuutinen 2010; Ehrnsten & Kunnas-Pusa 2017; Haggrén & Jansson 2012, 68-69, vissa av de importerade produkterna som hittats kan klassas som lyxprodukter. Fynden gjordes på den så kallade Bastuåkern, som i dagens Snappertuna ligger nära den nuvarande prästgården och Forngårdsmuseet, men som på medeltiden har legat under vatten. Detta kan möjligen ha varit platsen för en ”nodal point in a network of international trade” (68).

Det medeltida frälset i Sverige, Danmark och Norge har naturligt nog - då vi ser vilka källor som finns tillgängliga - behandlats extensivt. Studier har ägnats åt bland annat frälsets inre hierarki, nätverk, förhållande till kronan samt dess uppkomst, etnicitet och i viss mån identitet.³⁹ Då huvudmännen som denna avhandling fokuserar på i stor utsträckning var män med bakgrund i det som idag är Tyskland, är det värt att stanna upp en stund vid identitetsfrågan.

Olle Ferm har visat att man i den svenska historieskrivningen, bland annat genom Gottfrid Carlsson (1887-1964) och Nils Ahnlund (1889-1957), gav fejden år 1434 särdeles nationella förtecken och menade att detta var upptakten till den svenska nationen. En nationell självkänsla hade fötts i opposition till främmande fogdar som styrde på de svenska borgarna. Denna identitet överskred gränserna mellan olika socioekonomiska grupper.⁴⁰ I Finland har ett tydligt inslag i forskningen kring det medeltida frälset varit ett uppfattat finländskt eller finskt frälsets egenart och regionens särställning. Ett gott exempel är Jalmari Jaakkolas inledning i *Suomen Myöhäiskeskiaika I*, om bokens syfte: ”Lopuksi koetetaan antaa yhtenäisen ja perusteltu käsitys Suomen asennoitumisesta ja merkityksestä unionivallan ja valtakunnan välisessä katkerassa kamppailussa”.⁴¹

Senare forskning har distanserat sig från den tidigare starkt nationalistiska tolkningen av identitet i dt medeltida Norden. Redan år 1934 argumenterade Erik Lönnroth mot Carlssons och Ahnlunds uppfattningar om nationell självkänsla i det medeltida Sverige, genom att hänvisa till att kampen mellan kung Erik av Pommern och det svenska frälset, exemplifierat i det så kallade Engelbrektsupproret, inte var en kamp mellan en ”utländsk” kung och ett ”inhemskt” frälse, utan snarare en kamp mellan olika system för hur makten skulle implementeras i samhället. Enligt Lönnroth var det heller inte en fråga om en klasskamp mellan den svenska allmogen och de tyska fogdarna, något han ansåg vara en anakronistisk konsekvens ”av 1800-talets samhällspolitiska åskådning.”⁴² I senare forskning har bland annat Ferm i en kort artikel lyft fram hur det inte existerade en medveten nationalism under Engelbrekts tid, men hur det ändå

---

³⁹ För hierarki, se *Den nordiske Adel i Senmiddelalderen* 1971, innehållande fyra artiklar om adelns ”Struktur, funktioner och internordiska relationer”, se speciellt Dahlerup 1971, 48; För nätverk se Hockman 2006, Lahtinen 2007, Koskinen 2011, forskningen om nätverk behandlas mera djupgående i kapitel 3; För förhållandet till kronan, se t.ex. Linton 1971, Christensen 1980, speciellt 131-171, angående krönings- och unionsbrevens inverkan på konstitutionen i den nya personalunionen, Olesen 1980 (speciellt 1-18), Christensen 1983 (speciellt 11-30); För etnicitet och uppkomst, se t.ex. Linton 1971, 186-205, Olesen 2003, 711, Ulsig 2003, 635-641.

⁴⁰ Ferm 2002, 3-4.

⁴¹ Jaakkola 1950, VII; Voionmaa 1912, 172-185; För problematiken kring placerandet av nationella förtecken på den förindustriella världen, se Tarkiainen 2008, 9-13.

⁴² Lönnroth 1934, 9, 61-72.

kan poneras att den av honom ledda fejden var en länk i den kedja som ledde upp till en nationalstat.⁴³

Peter Reinholdsson är bland de senaste att behandla händelserna år 1434. Han har poängterat, i likhet med Lönnroth men av andra orsaker, att termen ”uppror” ger en felaktig bild av vad som skedde. Det var inte fråga om ett ”bondeuppror” då den av Engelbrekt Engelbrektsson ledda fejden var, som många medeltida konflikter, tydligt formbunden och inte så kaotisk som termen uppror skulle indikera. Det var heller inte specifikt bönderna som reste sig, utan även frälsemän var aktiva i fejden.⁴⁴

Äldre uppfattningar om en regional säregenhet, uttryckta i forskningslitteratur bland annat genom benämningar av det svenska riket som Sverige-Finland och liknande, har argumenterats emot som anakronistiska.⁴⁵ Att frälset i den finska riksdelen skulle ha haft ytterst säregna drag kan således också anses som en överdrift. Derek Fewster har argumenterat för att största delen av en uppfattad ”finskhet” är en anakronistisk konstruktion, vilket talar för att även idén om ett medeltida säreget finskt område är konstruerad.⁴⁶

Angående administrationen och de ekonomiska aspekterna av länsväsendet finns det en gedigen litteratur att begagna sig av. Birgitta Fritz har på 1970-talet studerat förvaltningen i Sverige under perioden 1250-1434. Fritz gjorde avgörande bidrag till förståelsen av länsväsendets administrativa uppbyggnad och vad de olika typerna av förhållande mellan länets ägare och dess innehavare kunde innebära. För Danmarks del har Henrik Lerdam gjort en liknande studie om länsväsendets uppbyggnad. Salminen har i sin avhandling *pro gradu* byggt ut forskningen om de finska slottens administration åren 1412-1448.⁴⁷ Skatteuppbörden i den finska riksdelen har under senare tid studerats av bland andra Suvia Seppälä och Terhi Kivistö. Seppäläs studie är främst fokuserad på den tidigmoderna tiden.⁴⁸

Förvaltningsprinciperna har studerats genom så kallade *slotsloven*, som var de brev vari läntagaren lovade vissa saker i utbyte mot förläningen.⁴⁹ I fokus har här stått speciellt vem det var som kunde avkräva en läntagare *slotsloven*, alltså vem som var den verkliga ägaren av länet. Erik Lönnroth menade att systemen som användes vid förläningen var antingen *regimen regale*

---

⁴³ Ferm 2002, 18-20.

⁴⁴ Se Reinholdsson 1998, speciellt 257-259.

⁴⁵ För benämningen av det område som Sverige styr på östra sidan av Bottenhavet, se Villstrand 2009, 34-40.

⁴⁶ Fewster 2006, speciellt 394-405.

⁴⁷ Fritz 1972 och 1973; Lerdam 1996; Salminen 1993.

⁴⁸ Seppälä 2009; Kivistö 2006.

⁴⁹ Fritz 1972, 133-134, *slotsloven* kan variera något, men bland annat lovade man att förvalta borgen som en ärlig man borde, och inte för pant, pengar eller skuld osv. För *slotsloven*, se t.ex. DF 1171, Thord Bondes *slotsloven* då han övertar förvaltningen av Viborg år 1403.

eller *regimen politicum*. Regimen regale innebar att det var kungen, eller regenten, som enväldigt kunde bestämma över förlänningarna. Regimen politicum hänvisade däremot till att regenten i samförstånd med riksrådet tillsatte länsmännen. Av dessa ansåg Lönnroth att det var kronan som hade övertaget och att regimen regale, eller den dynastiska principen således var den förhärskande.⁵⁰

Viss rättshistorisk forskning om den juridiska administrationen har också gjorts gällande den medeltida finska riksdelen. Hannu Tapani Klami har studerat adaptationen av den svenska landskapsrätten i den finska riksdelen och Håkon Holmberg har uppställt en matrikel över domsagor och häradshövdingar.⁵¹ Någon nyare studie om exempelvis häradsindelningens introducering i den finska riksdelen finns ej vid skrivande stund.⁵²

Bland de senaste bidragen till forskningen kring länsväsendet är Dag Retsös doktorsavhandling om länsförvaltningen i Sverige åren 1434-1520. Även om studien behandlar tiden just efter den i denna avhandling studerade perioden, är speciellt Retsös anmärkningar om titelbruket hos de som förvaltade borgar upplysande. Forskare, bland annat Birgitta Fritz, har redan tidigare spekulerat kring bruket av titlarna ”fogde” och ”hövitsman” samt vad de indikerade i förhållande till förvaltningen. Retsö konkluderar att det inte går att finna en klar och entydig länk mellan titelbruket och förvaltningsformen i ett län. Däremot kan slutsatsen dras att titlarna kan sägas ”höra hemma” i olika kategorier: ”hövitsman” i den militärorganisatoriska och ’fogde’ i den rent lokalorganisatoriska eller personaladministrativa [...].”⁵³

I det studerade brevmaterialet förekommer båda titlarna samt brev där utfärdaren inte använder någon titel alls, eller hänvisar till sin sociala status som exempelvis riddare. Otto Pogwisch titulerar sig också emellanåt både som hövitsman över Raseborg och riddare.⁵⁴ I denna avhandling använder jag mig i mån av möjlighet av de titlar utfärdarna av breven själva använde sig vid hänvisning till specifika brev. I övrigt används den allmänna termen ”huvudman”.

Revals och Hansans inflytande på Östersjön var länge ett ämne som främst behandlades i tyskspråkig litteratur. Exempelvis studiet av Hansan var helt tyskspråkig tills Philippe Dollinger år 1964 publicerade sitt verk *La Hanse (XIIe-XVIIe Siècles)*, översatt till engelska år 1970.⁵⁵ Studiet av Hansan har i den engelskspråkiga världen fått ny fart bland annat genom den år 2015

---

⁵⁰ Lönnroth 1934, 61-62.

⁵¹ Klami 1981; Holmberg 1959.

⁵² Eriksson 1971, 117-118, har kort tagit upp häradsindelningen och konstaterat att den måste ha varit slutförd i den finska riksdelen på 1410-talet. Det bildades totalt 14 härader.

⁵³ Retsö 2009, 60-71, citat från 71.

⁵⁴ Se t.ex. DF 2098, ”Otto Poggewisch, hovetman up Raseborch, ritter.”.

⁵⁵ Dollinger 1970; För mer om historiografi kring Hansan, se Harreld 2015.

publicerade antologin på ämnet av Brill i sin *Companion*-serie.⁵⁶ Forskningen om Hansan har också tangerats av flertalet studier om handeln och sjöfarten på Östersjön.⁵⁷

Den fördelaktiga källsituationen har möjliggjort extensiva studier av Reval. Forskningen om staden kan sägas på allvar ha inletts av Georg von Bunge (1802-1897), som bland annat varit med om att samla in det enorma källmaterialet till källpublikationen *Liv- est- und curländisches Urkundenbuch*.⁵⁸ Under 1900-talet har studiet av staden även tagits upp av Paul Johansen och Heinz v. zur Mühlen som bland annat studerat de tyska och icke-tyska elementen i Reval.⁵⁹ Nyare forskning om Reval är bland annat Salminens doktorsavhandling om utvecklingen av stadens skriftliga administration och Juhan Kreems studie av Revals förhållande till Tyska Orden.⁶⁰

2. Bakgrund

Raseborgs slott i Snappertuna har haft en händelserik historia sedan det grundades ca 1374/8 till mitten av 1500-talet. Denna avhandling behandlar borgens tidigaste historia och Östersjöregionen var vid denna tid politiskt präglad av bland annat personalunionen mellan Danmark, Sverige och Norge, av Hansan och därtill Tyska Orden. Dessa påverkade även Raseborg och dess hövitsmän.

2.1 Utvecklingen av administrationen i den så kallade Kalmarunionen

Kalmarunionen ingicks 1396 och var en personalunion mellan Danmark, Sverige och Norge. Begreppet personalunion används då det indikerar att unionen inte var ett samarbete mellan nationalstater i modern bemärkelse, utan var baserad på en av kronan ledd unionspolitik. Kalmarunionen som begrepp hänvisar till Kalmar där unionen ingicks, men i och med att Kalmar inte blev centralort i unionen och unionen inte heller alltid var ett geografiskt definierat rike är begreppet Kalmarunionen i viss mån missvisande. Under medeltiden förknippades

---

⁵⁶ Harreld 2015; Sarnowsky 2015; Burkhardt 2015; Jahnke 2015; Ewert & Selzer 2015.

⁵⁷ Se t.ex. Unger 1980, 161-200; Kirby & Hinkkanen 2000, 110-119, 143-163.

⁵⁸ LECUB.

⁵⁹ Johansen & v. zur Mühlen 1973.

⁶⁰ Salminen 2016; Kreem 2002, ger även en översikt av historiografin kring Reval; Se också Kreem 2001.

”riket” eller ”staten” med den som regerade.⁶¹ Termen rike syftade - och syftar i denna avhandling - inte på ett specifikt geografiskt område, utan på regentens maktsfär. Då en utvecklad byråkrati i hög grad saknades i unionen, personifierades den i dess regent. I och med att Kalmarunionen ändå är ett såpass igenkännbart begrepp används det i denna avhandling.

Det var främst drottning Margareta som var ansvarig för unionens tillkomst, och hennes arv levde vidare genom kung Erik (av Pommern). Drottning Margareta dog först år 1412 och fram till dess var hon de facto medregent till Erik, som i sin tur med vissa avbrott styrde fram till 1439/42.⁶² Forskningens syn på Margareta och Erik har varierat, dels gällande regenternas individuella maktpositioner, dels gällande maktförhållandet mellan regenten och frälset.⁶³

Förhållandet berodde i grunden på vem som besatt den ”verkliga makten” i riket. Ett sätt att angripa frågeställningen har varit genom att reda ut vem som hade inflytande över tillsättandet av fogdar och hövitsmän i de olika länen. Detta berodde på vem som hade äganderätten till länen. I korthet var alltså frågan om frälset ägde vissa län eller bara förvaltade dem åt kronan. I Sverige och senare i Kalmarunionen fanns det en mängd olika länstyper. Ett vanligt sätt att kategorisera länen har i forskningen varit på en fördelaktighetsaxel mellan krona och frälse.⁶⁴ Denna indelning baserar sig på att den huvudsakliga skillnaden mellan de olika länstyperna var vem som de facto ägde länet samt vem som hade rätt att beskatta vad samt vem som fick ut mest av vilken typ av län. Olika typer av län var: tjänstelän, pantlän, kronolän m.fl.

Under den studerade tidsperioden var av kronan direkt förvaltade kronolän den vanligaste länstypen.⁶⁵ Detta baserade sig delvis på Magnus Eriksson landslags konungabalk. Regenten hade inte rätt att minska kronans inkomster och egendom, och skulle denne ändå göra detta, så hade därpå följande regent rätt att ta egendomen tillbaka till kronan.⁶⁶

Raseborg med fögderi har enligt den tidigare forskningen varit kronoförvaltade under så gott som hela den studerade perioden. Detta innebar säkerligen vissa specifika skyldigheter och rättigheter, men vi har för Raseborgs del inget *slotsloven* bevarat så vi vet inte exakt vad dessa var. Säkerligen följde de i någon mån övriga kronolän, men som redan har konstaterats finns

---

⁶¹ Suvanto 1978, 1-2; Salminen 1993, 1; Schück 2005, 123-124; Harrison & Eriksson 2010, 77.

⁶² Kristoffer av Bayern tog Norges krona först 1442.

⁶³ Den tidigaste forskningen på området var särdeles intresserad av det politiska livet och utgick ofta ur ett närmast biografiskt perspektiv där regenten stod i centrum, se t.ex. Erslev 1882 och Erslev 1901; För en översikt av forskningen fram till 1980, se Enemark 1979, 17-22; Studier har också ägnats åt förhållandet mellan riksrådet och andra uppfattade maktkoncentrationer. Exempelvis Herman Schück (Schück 2005) har behandlat förhållandet mellan riksrådet och en tidigare herredag.

⁶⁴ Se t.ex. Harrison & Eriksson 2010, 104-105; Rask 1991, 56.

⁶⁵ Fritz 1972, 137, 150.

⁶⁶ MEL Konunx B § 3.

det en risk i att dra allt för generella slutsatser, då de unika förhållandena presenterade i olika områden kunde sätta lika unika krav på administrationen i dem.

Det är skäl att inte i allt för hög grad haka upp sig på de olika typerna av län. Som Susan Reynolds har visat i sin banbrytande forskning om förhållandet mellan ägare och innehavare av län, fanns det i det medeltida Europa en myriad olika förhållanden mellan dessa. Det är emellanåt svårt, om inte omöjligt, att hitta regelbundenheter i dessa förhållanden och det kan, för att citera Reynolds, istället vara mera fruktbart att söka efter "[...]en hel räckta av separata rättigheter eller skyldigheter - så många av vardera som man kan komma på."⁶⁷ I denna avhandling avhåller jag mig således från att i allt för stor grad fokusera på vilken kategori av län Raseborg kan sättas in i.

Ett gott exempel på hur problematisk kategoriseringen kan vara är att en borg som var kronoförvaltnad ändå inte nödvändigtvis innebar att kronan kunde dra särdeles stor ekonomisk nytta av den eller dess län. En borg var såpass dyr att upprätthålla att länets skatteintäkter till största delen kunde gå åt innan något kunde skickas till kronan.⁶⁸

Länen och borgarna var självfallet eftertraktade. En tjänst som hövitsman eller fogde på en eller annan borg gav frälsepersoner möjlighet till ekonomisk utkomst, politiskt inflytande och militär makt. För befolkningen i ett län med en borg innebar denna dock extra skatter och fler dagsverken eftersom själva borgbygget var både dyrt och tidskrävande.⁶⁹ Förvisso fanns det negativa sidor även för huvudmannen. Utöver uppehållet av borgen har Harry Christensen lyft fram kungens rätt till gästning i vissa län, vilket kunde stå länsinnehavaren dyrt.⁷⁰ Å det stora hela kan dock slutsatsen dras, att fördelarna med att inneha ett län i de flesta fall övervägde nackdelarna.

---

⁶⁷ Reynolds 2001, 481, författarens översättning, hela citatet, "In studying property relations concentration on words, such as alod, benefice, or fief, needs to be replaced or supplemented by a search for a whole range of separate rights or obligations - as many of each as one can think of.", Reynolds menar i sin allmänneuropeiska studie att statsmakten under medeltiden inte kan sägas ha varit så svag som tidigare har ansetts. De facto visade enligt Reynolds förläningarna på hur stark kronans makt var. Fram till 1100-talet var innehavare av förläningar skyldiga att ställa upp med militärt bistånd till sina härskare för att de var dennes undersåtar, inte i utbyte mot förläningen. Från och med 1200-talet förekommer en allt starkare byråkrati med tillhörande lagar utformade av experter, alltså juridiskt utbildade. Att dessa lagar specificerade förhållanden mellan länets ägare (ofta en kung) och dess innehavare (frälset) visar enligt Reynolds på hur den byråkratiska, administrativa apparaten har utvecklats och hur statsmakten (kronan) således borde klassas som stark och inte svag. Se speciellt Reynolds 2001, 477-479; se även Retsö 2009, 6-7, för ett kort svenskspråkigt referat av Reynolds teori; Gelting 2011 har använt sig av Reynolds teori för att studera förändringar i Danmark på 1100- och 1200-talen. Gelting lyfter bland annat fram hur det danska frälset tagit starka allmänneuropeiska intryck och tar även upp hur det kan tänkas möjligt att den danska kungamakten de facto var svag under perioden då så kallad "feudal tenure" saknades där. Denna tolkning skulle vara tvärt motsatt den tidigare versionen, där kungamakten setts som stark.

⁶⁸ Fritz 1972, 51-52, kronan kunde dra betydligt större ekonomisk nytta av borglösa län.

⁶⁹ Fritz 1972, 51.

⁷⁰ Christensen 1983, 25.

Kostnaderna som var förknippade med borgar ledde småningom till en situation där ett allt tydligare högfrälse, eller en aristokrati, kan urskiljas från övriga frälseätter. Kriser såsom pesten i mitten av 1300-talet skapade en situation där vissa rikare ätter kunde samla på sig län och borgar. Detta baserade sig på det faktum att det krävdes en stabil ekonomisk grund för att regelbundet kunna ställa upp med rustade soldater för att få behålla sin frälsestatus. Således kom markägande att bli en grund både för ekonomisk och politisk framgång.⁷¹ Denna grund saknades hos fattigare frälsemän, som således underordnades detta högre skikt och i princip blev beroende av dem för ämbetsmannaposter och andra favörer.⁷²

Den hierarkiska uppbyggnaden av samhället mellan det världsliga samt andliga frälset och bönderna i Danmark, Sverige och Norge skilde sig också något från den i resten av Europa. Jämfört med områden på kontinenten hade de nordiska rikena inte bara reellt utan även proportionellt sett få frälseätter. Enligt vissa beräkningar från sekelskiftet 1500 upptog exempelvis Norges frälsefamiljer ca 0,5 % av hela befolkningen och i Danmark var siffran ännu lägre, ca 0,25 %. I det övriga Europa rörde sig andelen alltid över 1 % och emellanåt mycket högre. Denna skillnad har delvis att göra med det svalare klimatet och den lägre befolkningstätheten i norr. Frälsemännen var, för att komparera med det övriga Europa, mer beroende av en inte helt urfattig bondebefolkning.⁷³

Det har under en längre tid funnits en uppfattning inom forskningen att speciellt Raseborg och Kastelholm från 1400-talets början fram till 1434 har administrerats direkt av kronan förbi det svenska högfrälset. Detta har enligt forskningen skett genom tillsättandet av vad som inom den mera nationalromantiska forskningen kallats för ”utländska män”, alltså främst frälsemän från Pommern, Mecklenburg och Holstein.⁷⁴

Under Margaretas och senare Eriks regeringsperiod skedde ett försök av kronan att centralisera makten. Först Margareta och sedan Erik strävade till att hålla kronans administration vid ett minimum. Margareta tillsatte inte vissa administrativa ämbeten och Erik fortsatte på samma linje. Bland annat detta har i forskningen pekats ut som en av orsakerna till att centraliseringsprocessen delvis misslyckades. Vid en centralisering borde centraladministrationen utökas, inte minskas.⁷⁵

---

⁷¹ Salminen 1993, 4-5; Hockman 2006, 225; MEL Konungs B § 11-13.

⁷² Patron-klientförhållanden diskuteras mera i kapitel 3. För en översikt av dessa, se Småberg 2004, 44-50.

⁷³ Contamine 1998, 96-97.

⁷⁴ Eriksson 1971, 122-123; Suvanto 1985, 134-135.

⁷⁵ Linton 1971, 284-285; Enemark 1979, 24, 28, Margareta och Erik sammankallade sällan till några större ”herredagar” eller möten för riksrådet; Harrison & Eriksson 2010, 81; Salminen har i sin doktorsavhandling studerat denna textualiseringsprocess, alltså hur en muntlig kultur blir allt mer skriftlig och hur skriftliga källor

Det som över huvud taget möjliggjorde en centralisering av makten var den allt större utvecklingen av en skriftlig kultur.⁷⁶ Det kan redan från 1300-talet, men speciellt vid sekelskiftet 1400 skönjas en långsam utveckling mot en allt mer skriftbaserad administrationskultur. Detta syntes även i Raseborgs kontakter till Reval. Från 1400-talets början finner vi fler och fler så kallade *tovorsichte*-brev. Detta utreds mer i kapitel 4.1. På 1300-talet var det ännu vanligt att juridiska angelägenheter sköttes på helt och hållet muntlig basis. För kronan innebar den utvecklade skriftliga aktiviteten möjligheter att binda administrationen mer till pappers, bland annat ökade möjligheterna att argumentera genom skriftliga bevis för kronans sak. Ett tydligt tecken på denna utveckling skedde redan i mitten av 1300-talet i och med Magnus Erikssons lagsamlingar.⁷⁷ Vid början av 1400-talet implementerades häradsindelningen även i den finska riksdelen, och denna kan ses som ett uttryck av kronans centraliseringspolitik.⁷⁸

2.2 Borgen och länet

På den medeltida borgen utövades såväl militär, som politisk, juridisk och ekonomisk makt. Borgen var, före utvecklingen av mer kraftfulla eldvapen, som bäst det ultimata försvarsverket. I Europa och speciellt i Mellanöstern fanns fästningar som var praktiskt taget omöjliga att inta och den som kontrollerade borgen kontrollerade också landskapet runt den.⁷⁹ Huvudmannen hade möjlighet att lyfta skatter av lokalbefolkningen, utöva makt vid ting, utrusta militära expeditioner och kontrollera handeln i sitt område. Därtill innebar en borg fördelar för dess innehavare på den politiska arenan i det rike han eller hon verkade.

Raseborg, beläget i Snappertuna, var ett av de försvarsverk längs den finska kusten som anlades under den svenska tiden. Väster om borgen fanns Åbo slott och i öster Viborg. Till Raseborg

---

börjar användas i administrationen. Salminen använder sig av fallet Reval. Se Salminen 2016, speciellt 56-57 för översikt av forskningen på detta område.

⁷⁶ Salminen 2016, speciellt 579-607, har behandlat textualiseringen av förvaltningen i skrivarens kansli i Reval; Larsson 2003 har gjort en mer kvantitativt betonad studie av hur det offentliga skriftspråket formades i medeltidens Sverige, se speciellt 212-223.

⁷⁷ Magnus Erikssons landslag och stadslag.

⁷⁸ Holmberg 1959, 1-2.

⁷⁹ Haggren 2013 har lyft upp tre maktsfärer som bredde ut sig kring Raseborg, och hur borgens huvudman inverkar på dessa sfärer. Den innersta sfären, eller zonen låg i princip inom borgens synfält. Den andra, eller mellersta zonen, bestod av åkrar och andra resursproducerande enheter som fanns hörde till slottets intill liggande markägor. Den tredje, yttersta zonen, var resten av slottslänet, alltså alla de åtta socknar som administrerades från borgen; Det fr.o.m. 1800-talet så kallade *Crac des Chevaliers* i dagens Syrien hörde till de mer berömda borgarna som var praktiskt taget ointagbara genom stormning.

hörde ett fögderi på åtta socknar från det tidigare administrativa området västra Nyland, som fick det nya namnet Raseborgs län.⁸⁰ Som flertalet borgar användes Raseborg för militär verksamhet. Elina Terävä har studerat arkeologiska fynd med militär anknytning kring borgen, och även om vi inte vet exakt hur borgen använts i militära situationer, kan man ändå dra slutsatsen att militär verksamhet har försiggått på borgen.⁸¹

Nyland hade sedan Revals uppförande varit ekonomiskt starkt knutet till staden. Om detta vittnar de bondeseglätser som gjordes från området till staden, och det faktum att Raseborg till skillnad från Viborg och Åbo saknade stadsrättigheter.⁸² Gunvor Kerkkonen har lyft fram en teori om att Nyland i princip var Revals uppland. Rask menade att Raseborg uppförts just på grund av denna ekonomiska anknytning till Reval. Borgen skulle fungera som ett administrerande organ och som motpol till staden, så att den ekonomiska tillhörigheten inte skulle åtföljas av en politisk.⁸³

Den ekonomiska integrationen mellan Nyland och Reval sågs bland annat i att andelen av befolkningen i Reval som hade nyländskt eller ”svenskt” ursprung i forskningen har uppfattats ligga kring 11-12 % i början av 1500-talet.⁸⁴ Även de många arvs- och egendomsärenden som behandlas i det i denna avhandling studerade brevmaterialet ger en bild av den livliga trafiken över Finska viken.

Enligt största delen av forskningen på området har Raseborg uppförts någon gång 1374-1378. Borgen användes som avsändningsort för ett brev skickat av Thord Röríksson Bonde år 1378.⁸⁵ 1373 hölls ett möte i Karis mellan allmogen och biskop Johannes Westfal. Där agerade hövitsmannen från Viborg representant för centralmakten, vilket tyder på att Raseborg fått sin roll som administrativt centrum efter denna händelse.⁸⁶ Knut Drake menar att även om man skulle kunna anta att borgen var anlagd 1374 och med säkerhet kan förlägga borgens grundande

---

⁸⁰ Drake 1991, 91.

⁸¹ Terävä 2015, 120-121; I DF 2102 omnämns så kallade *kamerbuser* alltså en typ av eldvapen, vilka levererades till borgen.

⁸² För mer om allmogens handel över Finska viken, se Kerkkonen 1977, speciellt 15-18. Kerkkonen har använt sig av den Revalska handelsmannen Helmich Fickes skuldböcker vid studiet av dennes handel med områdena längs bland annat den finska kusten från Ulfsby nordväst till Viborg i öst i början av 1500-talet. Skuldböckerna visar på att hans kundkretsar inte endast var städernas borgare utan även i stor utsträckning bönder.

⁸³ Viborg blir i ett brev av Erik beviljad stadsrättigheter 1403 (DF 1173), men enligt Dencker 1959, 32-33, kan vi inte veta om detta är de första stadsrättigheterna staden fått. Enligt Dencker kan man med ganska stor säkerhet anse att Viborg betraktats som en de facto stad långt före 1403; Kerkkonen 1974, 518-543 (Hänvisad genom Salminen 2012, 230-231, jag har inte fått tag på originaltexten); Rask 1991, 49-54.

⁸⁴ Salminen 2015, 353, Gunvor Kerkkonen har gjort en uppskattning om 11 % nylänningar och Paul Johansen om 12 % ”svenskar”.

⁸⁵ DF 873.

⁸⁶ Hartman 1896, 5.

till 1370-talet, kan vi inte veta exakt *vad* som anlades. Drake kastade fram en idé om ett temporärt träfort, som sedan sakta byggdes om till en stenborg. Därefter skulle borgen ha byggts ut i flera omgångar.⁸⁷

Bo Jonsson Grip är den som lät uppföra Raseborgs slott. Han var vid den tiden Sveriges rikaste man, som bland annat innehade hela Österland som pantlän. Som närvarande ansvarig fogde har antagligen varit Thord Röríksson Bonde, vars bevarade brevsamling också är en del av de studerade källorna i denna avhandling. Det finns också äldre forskning som menat att det på platsen där Raseborg nu ligger skulle ha funnits ett äldre kärntorn från 1200-talet, på vilket man senare byggt 1300-talsborgen.⁸⁸ Idén om ett tidigare kärntorn har senare bestritts av Knut Drake och Henry Rask, som båda menar att borgen tydligt är uppförd på 1370-talet.⁸⁹ Enligt Drake byggde de teorierna om ett tidigare kärntorn på ett missförstånd i forskningen.⁹⁰

2.3 Reval, Hansan och Tyska Orden

Reval steg fram som den dominerande handelsorten vid Finska viken under 1300-talet och kom att behålla denna position under hela den tid som studeras i denna avhandling. Från och med mitten av 1300-talet hade staden på allvar börjat blomstra ekonomiskt, och speciellt viktig för Reval var transitohandeln från Pskov och Novgorod till Östersjö- och Nordsjöområdena. Man handlade främst i råvaror och speciellt bivax var en viktig produkt.⁹¹ Som Kerkkonen visat handlade bönderna från Nyland på Reval, och man sålde bland annat livsmedel. Raseborgs län fungerade alltså i viss mån som livsmedelsproducent för staden, och i utbyte sålde köpmännen från Reval salt, råvaror och lyxprodukter till området. Det är också tydligt att människor från Nyland bosatt sig permanent i Reval och sysselsatt sig där.⁹²

Reval var administrativt delad i två delar. I den så kallade nedre staden styrde borgmästarna och rådet och i den övre, på en kalkstensplatå ovanför, en *komptur* tillsatt av Tyska Ordens livländska gren. *Kompturen* var direkt underställd Tyska Ordens stormästare. Staden hade sålts av den danska kronan år 1346 åt Tyska Orden, men även innan detta var den delad i två med en

---

⁸⁷ Drake 1991, 90-91, 128-138, Bo Jonsson, borgens grundare, gör då sin bevisligen enda resa till Reval, och kunde enligt Drake då ha gjort en avstickare till Nyland för att välja anläggningsplats.

⁸⁸ Fritz 1973, 138-139, not 3; Kerkkonen 1952, 120.

⁸⁹ Rask 1991, 54.

⁹⁰ Drake 1991, 109-114, 127-128.

⁹¹ Salminen 2016, 16, 33.

⁹² Kerkkonen 1977; Salminen 2016, 10-17.

representant för den danska kronan i den övre staden. Den nedre staden hade en autonom och immun auktoritet garanterad med kungliga privilegier så tidigt som 1248. Detta innebar i princip att staden följde Lübecks exempel.⁹³ Den bevarade korrespondensen mellan Raseborg och Reval gick uttryckligen mellan Raseborg och den nedre, av rådet och borgmästarna kontrollerade staden.

Revals nedre stad var vad som med vissa förbehåll kunde kallas för en "hansestad". Staden hade lübsk rätt, och privilegier som innebar självstyre. Därtill var man en del av det nätverk som byggde upp Hansan. Den ursprungliga "hansestaden" var Lübeck som var den första fria riksstaden (*Freie Reichsstadt*). Hertigen av Sachsen och Bayern, Henrik Lejonet, uppförde staden på nytt år 1159, efter att den brunnit ner.⁹⁴ Kort därefter fick staden sina rättigheter som kom att användas som modell för flertalet städer därefter, bland annat Reval. Rättigheterna innebar bland annat en egen lag, den så kallade lübska rätten, vilken var i bruk även i Reval. Den lübska rätten nämndes första gången skriftligen av greve Adolf III av Holstein år 1188. Det viktigaste området som den lübska rätten behandlade var egendom.⁹⁵ Detta kan tyckas naturligt för en lag vars viktigaste subjekt var handelsmän.

Hur Hansan skall definieras är dock svårare. Hansan har av tidigare forskning bland annat beskrivits som en republik av handelsmän och som Heliga Tysk-Romerska rikets högra hand. Hansan var ändå inget förbund, och ej heller en organisation i modern bemärkelse. Den var definitivt inte en enhetlig stat. Inom Hansan fanns det olika block och allianser, och städerna kunde emellanåt kriga sinsemellan. Nyare forskning har pekat på att Hansan var ett svårdefinierbart nätverk av städer och handelsmän som beroende på situation stödde varandra mot externa makter, men som samtidigt också huserade interna konflikter.⁹⁶

Den studerade tidsperioden är också en tid då Hansan upplever en blomstringsperiod. Dock kan man enligt Sarnowsky ändå inte tala om en enhetlig period som skulle ha varat i ett streck från 1370-1474,⁹⁷ eftersom Hansans starka perioder snarare kom i vågor och förbundet inte klarade av att cementera sin maktposition mer än några år i taget.⁹⁸ Det är värt att igen betona att även om Hansan var en viktig maktfaktor i Östersjöregionen, kan man inte tala om att Hansan skulle ha utgjort en administrativ enhet som kunde jämföras med en stat. Det var alltid fråga om mer

---

⁹³ Salminen 2016, 31-32.

⁹⁴ Hammel-Kiesow 2015, 27.

⁹⁵ Kala 1998, 12-15.

⁹⁶ Harreld 2015, 1-5.

⁹⁷ Hansan i krig med England 1468-1474 och efter freden i Utrecht stängs ett flertal av dess utposter, bland annat kontor i Novgorod och Brygge, se Sarnowsky 2015, 65.

⁹⁸ Sarnowsky 2015, 65, 99-100.

eller mindre lösa förbund mellan enskilda köpmän och städer som strävade till att monopolisera handeln.⁹⁹

Läget mellan kung Erik och Hansan var emellanåt spänt, och hösten år 1426 bröt krig ut mellan honom och de så kallade vendiska hansestäderna, ledda av Lübeck. Kriget berodde på att Erik hade börjat tulla de skepp som skulle frakta varor genom Öresund, något som kraftigt inverkade på speciellt de vendiska hansestäderna. År 1427 förklarade även vissa saxiska hansestäder krig på Erik.¹⁰⁰ Det fanns en tydlig rädsla även i Nyland att Reval skulle gå med i kriget, då det finns flertalet brev bevarade från år 1427 där situationen dryftas.¹⁰¹ Reval gick dock aldrig med i kriget och vi kan här samtidigt märka de hanseatiska städerna inte alls nödvändigtvis alltid hade samma intressen.

Revals övre stad kontrollerades av Tyska Orden, som även var en viktig maktfaktor i Östersjöregionen under den studerade tidsperioden. Grundad i det så kallade Heliga landet i slutet av 1100-talet och efter att ha blivit en riddarorden spred den sig snabbt och bildade en egen stat i Preussen och Livland. Orden köpte områden i Sverige och kontrollerade ett antal viktiga hansestäder (Danzig, Torun, Elbing, Königsberg).¹⁰² För att skydda handeln krigade Orden bland annat mot vitalianerna och just efter inrättandet av Kalmarunionen skapade man sig en stödjepunkt på Gotland från och med 1398. Orden kontrollerar hela ön fram till 1408 då man sålde den åt kung Erik för 9 000 engelska nobler.¹⁰³

Från och med 1415 närmade sig den polsk-litauiska personalunionen och Kalmarunionen varandra. Erik vill ha tillbaka Estland, som den danska kronan sålt åt Orden tidigare, och år 1419 ingick man en lös allians som tydligen ändå inte höll, då Erik år 1420 allierade sig med den Tysk-romerske kejsaren Sigismund av Luxemburg. Denne hade nyligen tagit upp den traditionella rollen som kyrkans beskyddare och avslutat den så kallade stora schismen år 1417 genom att slutgiltigt placera påven i Rom.¹⁰⁴ Han agerade medlare i Eriks konflikt med de Holsteinska grevarna. Sigismund var i strid med Polen-Litauen, vilket ledde till att Eriks förhållande till dem försämrades. Istället ingick han ett försvarsförbund med Tyska Orden år 1423.

---

⁹⁹ För mer om naturen av Hansans uppbyggnad och handelspolitik se Sarnowsky 2015, Burkhardt 2015 och Jahnke 2015.

¹⁰⁰ Sarnowsky 2015, 90.

¹⁰¹ Se kapitel 4.2.

¹⁰² Wilson 2017, xlv.

¹⁰³ Sarnowsky 2015, 77.

¹⁰⁴ Wilson 2017, 730.

År 1424 förband han sig ändå åter till Polen-Litauen som i sin tur istället allierade med greven av Brandenburg och förkastade sin allians med Erik. En viktig orsak till att Erik och Wladyslaw Jagiello inte kunde hålla sams var troligen krav på samma områden. År 1425 knöt Erik starkare band till Tyska Orden och använde dem som medlare mellan sig och Hansan.¹⁰⁵ Tyska Orden var således en aktiv deltagare i det politiska spelet kring Östersjön under hela den studerade tidsperioden.

3. Huvudmännens nätverk

3.1 Nätverk och makt

Nätverket var en naturlig del av det medeltida samhället och även innehavarna av Raseborg ingick i nätverk med både hierarkiska och horisontala drag. En grundläggande orsak till nätverkens förekomst var att samhället saknade en långt utvecklad skriftlig byråkrati samt ett statligt socialt skydds nät. Nätverken var ett sätt för individer att skapa sig detta skydds nät, och i och med att institutioner saknades var nätverken också grunden för politisk och ekonomisk framgång.¹⁰⁶

Nätverken var alltså väsentliga vid konstruktionen av den individuella maktpositionen. Detta berodde på att det var dyrt att upprätthålla borgar och krigare.¹⁰⁷ Då resursproduktionen dels var starkt agrart betonad och dels omöjlig att i större grad utlokalisera, blev speciellt stora markägare avgörande för upprätthållandet av en maktposition i en viss politisk sfär. Resurser kunde utvinnas ur privat egendom, exempelvis privat ägd mark, men också genom offentliga uppdrag, till exempel genom lön för häradshövdingeämbeten.¹⁰⁸

---

¹⁰⁵ Nowak 1996, 77-81.

¹⁰⁶ Småberg 2004, 40-41.

¹⁰⁷ Raven van Barnekows räkenskaper 1365-1367 från Nyköpings fögderi (utg. av Fritz & Odelman 1994) visar på hurdana kostnader en borg kunde medföra. Intressant är exempelvis de kostnader som uppstod då borgen gästades av diverse personer, bland annat kungen; Fritz 1972, 51, har även konstaterat att ett borglöst län förväntades inbringa mer inkomst än ett län med borg; MEL Konungx B § 11, redogör för kraven som ställs på den som vill höra till frälset. Han skall kunna ställa upp med en stridshäst värd minst 40 ”marker pæninghæ”. Därtill skall han ha specificerad utrustning och komma till vapensyn en gång i året; MEL Konungx B § 12-16, redogör för hur man skall gå till väga om man är för gammal för att själv kunna ställa upp, hur man går ur frälset samt andra mer specifika situationer; För ett mer allmäneuropeiskt perspektiv på de ekonomiska förutsättningarna för medlemskap i frälset, se t.ex. Keen 1984, 23-27.

¹⁰⁸ Retsö 2009, 22-23, 29.

Speciellt frälsets nätverk har från och med 1970-talet allt mer betonats i studiet av maktens fördelning och konstruktionen av staten. Forskningen innan detta fokuserade främst på studiet av institutioner och strukturer.¹⁰⁹ Det är, delvis tack vare ett rikare källmaterial, främst den tidigmoderna tiden som tillägnats nätverksstudier. Tuula Hockman och Thomas Småberg har ändå granskat fenomenet för medeltidens del. Hockman har granskat ätten Tott ca 1460-1507 och Småberg har studerat eliten i Marks och Kinds härader 1390-1520. Både Hockman och Småberg har lyft fram äktenskapets viktiga funktion vid bindandet av frälseätter till varandra. De har även betonat vikten av kontrollen över ämbeten, och speciellt Hockman har lyft fram att ekonomisk och politisk framgång var starkt sammanflätade.¹¹⁰

Nätverk har tidigare i studien definierats så brett som möjligt. Syftet i detta kapitel är specifikt att studera de maktkonstellationer som uppstår när nätverk skapas. Således faller det sig naturligt att här granska dessa brett definierade nätverk så som Michael Mann indirekt gör när han talar om kollektiv och distributiv makt. Mann menar att människor, när de ”strävar att nå sina mål, skapar kooperativa och kollektiva maktförhållanden med varandra.”¹¹¹ Aktörer som kanske har vitt skilda målsättningar inser ändå vikten av samarbete för att nå dessa.

Hur skapas då dessa nätverk på medeltiden? Det har redan konstaterats att äktenskapet var ett av de viktigaste sätten i och med att släktskapet var ett av de starkaste banden i ett nätverk. Thomas Småberg lyfter därtill fram två andra nätverksformer, nämligen patron-klient relationer och vänskapsband.¹¹²

Det har i forskningen argumenterats för att släkten eller ätten i det medeltida Norden inte skall förstås som endast en familj med barn och deras barn i sin tur, alltså som en form av pyramidstruktur där det enda utomstående tillägget är en eller annan ingift person som så att säga lämnar sin egen släkt för att gå med i en annan. Snarare var det fråga om flertalet familjer

---

¹⁰⁹ Koskinen 2011, 20-26, speciellt 21.

¹¹⁰ Hockman 2006, speciellt 222-228; Småberg 2004, speciellt 225-233; Sawyer & Sawyer 1993, speciellt 166-187, har visat på hur släktskap i det medeltida Norden uppfattades bilateralt, för att först senare utvecklas i en mer patrilineär riktning. Detta innebar bland annat att även kvinnor kunde ärva på medeltiden och detta i kombination med avsaknaden av primogenitur gjorde att arvskiten ofta kunde spräcka stora godsägor. För den tidigmoderna tiden se t.ex. Koskinen 2011 och Lahtinen 2007. Koskinen har studerat Arwid Henriksson Tawasts verksamhet och nätverk under slutet av 1500-talet medan Anu Lahtinen har gjort en grundlig genomgång av adelskvinnorna, speciellt i ätten Fleming, deras verksamhet och påverkningsmöjligheter åren 1470-1620. Koskinen har speciellt lyft fram de retoriska medel som användes i Tawasts korrespondens. Här syns bland annat att retoriken baserades på ett personligt ideal och att vänskap och brödraskap poängterades i brevväxlingen. ”Vänner” och ”bröder” var ideella grupper, och de korresponderande kunde både innefatta och utesluta aktörer från dessa grupperingar.

¹¹¹ Mann 1986, 6-7, ”In pursuit of their goals, humans enter into cooperative, collective power relations with one another.”; Nätverk som en social resurs har studerats i många olika aspekter. För exempel på hur nätverksanalys kan användas i historisk kontext se Hreinsson & Nilson (red.) 2003, även vid studiet av Hansan har nätverksanalys applicerats av Ewert & Selzer 2015.

¹¹² Småberg 2003, 85; För utvidgad diskussion på samma ämne, se Småberg 2004, speciellt 40-52.

som var ingifta i varandra, med andra ord så att det räckte att det fanns ett äktenskap mellan två familjer för att båda skulle anses höra till samma släkt. Äktenskapet blev alltså ett sätt att binda ihop familjer till större enheter.¹¹³

De hierarkiska patron-klientförhållandena uppstod många ur det socioekonomiskt sämre ställda frälset fann sig i en situation där på grund av sin svaga resursbas antingen var tvungna att ge upp sin frälsestatus eller bli klienter till rikare frälsepersoner. Denna hierarki hade uppstått inom frälset i och med att resursproduktionen koncentrerades i ett fåtal händer och ett så kallat högfrälse allt tydligare kunde urskönjas. I och med att produktionen av föda var så koncentrerad och föga förvånande så livsviktig kom det lägrestående frälset att bli beroende av sitt förhållande till det högre. Medlemmar av det lägre frälset skapade band till medlemmar av det högre och bistod dessa i utbyte mot exempelvis ämbeten.¹¹⁴

Småberg nämner också vänskapsband som en viktig del av nätverket. Det var fråga om en politisk allians. Styrkan i vänskapsbanden låg i att de var synliga, alltså att det fanns en viss säkerhet i att det övriga samhället visste om att de som hade vänskapsband ingick i samma gruppering och således skulle hjälpa varandra åt. Vänskapsbanden var ofta horisontella, men kunde också i vissa fall vara rent hierarkiska.¹¹⁵

I fallet Raseborg går det under den studerade tidsperioden främst att finna äktenskapsband och patron-klientförhållanden som byggstenar i det nätverk som frälset skapade. Syftet med detta kapitel är således dels att redogöra för hur dessa nätverk såg ut och vilka dess beståndsdelar var. Dels skisseras en bild upp varför man kunde tänka sig att nätverken såg ut som de gjorde.

Dessa nätverk skapades dock inte nödvändigtvis medvetet, eller till följd av någon specifik orsak, eftersom de var uttryck för beprövad praxis. En kronologisk utgångspunkt är alltså inte den bästa vid studiet av nätverken. I forskningen har på senare år betonats att nätverken var så naturliga och essentiella beståndsdelar av det medeltida samhället att samtiden tog dem för givna och att en målmedvetenhet inte alltid fanns vid förverkligandet av dem. Hockman har exempelvis visat hur äktenskapet för den Tottska ätten var det ultimata politiska lojalitetsbandet och berörde hela familjen. De som ingått äktenskap förväntades alltid understöda varandra.¹¹⁶

---

¹¹³ Hockman 2006, 17-18; Koskinen 2011, 287-295, visar på äktenskapets roll i sammanförandet av flera familjer under den tidigmoderna tiden; Lahtinen 2007, speciellt 19-23, skriver om vikten av äktenskapet som basen för de gifta parternas ekonomiska möjligheter. Lahtinen använder sig av termen "sukupiiri", eller släktkrets, för att betona släktbandens viktiga roll i interaktionen mellan aktörer.

¹¹⁴ Småberg 2004, 44-50.

¹¹⁵ Småberg 2004, 50-51.

¹¹⁶ Hockman 2006, speciellt 227-228; Lahtinen 2007, 189-193, betonar att kvinnor i den förmoderna tiden, även om de då och då kunde råka i konflikt med sina förmyndare sällan ifrågasatte de inbyggda hierarkiska

I en tid då en starkt centraladministrerad, byråkratisk stat saknades och privata ekonomiska förutsättningar på ett avgörande sätt inverkade på en aktörs politiska inflytande skapade släkt, vänner, klienter och patroner en naturlig livlina och ett säkerhetsnät för samtidens människor.¹¹⁷ Nätverken byggdes upp (och ut) även utan yttre faktorerers inverkan.

Även om själva analysen inte är kronologisk har jag ändå valt att först presentera huvudmännen på detta sätt. Orsaken till detta är dels att ge läsaren en bild av de olika tidsperioderna på borgen, dels att det sker ett tydligt skifte i vilka nätverkskonstellationer de huvudmän som innehar borgen representerar från och med början av 1400-talet. Huvudmännen studeras i vissa fall på detaljnivå, då det är väsentligt att utreda deras position i ett visst nätverk så exakt som möjligt.

3.2 Thord Bonde, Jens Due och Margaretas tidiga år vid makten

Thord Rörriksson Bonde (d. 1417) var högadel både från sin mors och sin fars sida.¹¹⁸ Om hans karriär före sin tid i Raseborg vet vi inte mycket. Han blev dubbad till riddare vid Mora stenar 1396 och var lagman i Västmanland 1394-1417.¹¹⁹ Största delen av Bondes brevkorrespondens på Raseborg kan dateras kring 1395-1397. Efter att troligen varit med om att uppföra borgen, styrde han Raseborg först i Bo Jonssons namn och efter dennes död 1386 som kronofogde. Troligen agerade han där ända fram till 1399, varefter han åren 1400-1401 innehade Åbo slott och år 1403 flyttade till Viborgs slott som han innehade fram till sin död.¹²⁰ Hans karriärstege tyder på att han av kungamakten ansågs som lojal. I och med Viborgs relativt utsatta läge, och dess avstånd till centralmakten, var det för borgens hövitsmän, för att låna Birgitta Fritz: "[...] möjligt och ofta också nödvändigt [...] att föra en förhållandevis självständig politik[...]".¹²¹

---

könsnormerna i samhället. Familjens och släktens hierarkiska struktur togs alltså för givet av såväl män som kvinnor, och denna mentalitet kan med all trolighet även extrapoleras till medeltiden.

¹¹⁷ Reynolds 2001, speciellt 46-47, argumenterar för att vikten av dessa nätverk och relationer överlag inte borde kontrasteras direkt mot det som i tidigare forskning ansetts vara "den feodala hierarkin". Dessa relationer skall alltså inte försöka passas in i en av senare tiders historiker redan byggd hierarki av läns herrar och vasaller utan snarare borde nätverken och relationerna granskas som förhållanden mellan "*rulers and subjects*", de styrande och undersåtar; Det skall noteras att de aktörer som förekommer i denna avhandling är antingen medlemmar av frälset, rådet och borgmästarna i Reval eller kronan/centralmakten personifierad i drottningen eller kungen.

¹¹⁸ SBL 5, "Tord Rörriksson Bonde", Rörrik Thorsson Bonde och Märta Gisleddotter Sparre; Namnvarianter: Thordo Bonda, Thorde Bonde.

¹¹⁹ Gillingstam 2009, 77-78.

¹²⁰ KNB 1, "Bonde, Tord Rörikinpoika (K 1417)"; Fritz 1973, 138-139.

¹²¹ Fritz 1973, 131.

Bonde avslutade sin karriär på Viborgs slott, som han till skillnad från vad som tidigare varit brukligt, förvaldade direkt åt kronan.¹²² Thord Bonde stödde unionens bildande.¹²³

Bondes släktband är relativt bekanta. Han var gift med Ramborg Nilsson (Vasa). Hon var Nils Kettilssons (Vasa) dotter och hennes bror var Kristiern Nilsson (Vasa), alltså samme Kristiern som innehade Viborg 1417-1442. Han övertog huvudmannskapet av just Thord Bonde. Thord hade även släktband till Viborg före han själv tog över dess förvaltning 1403. Erenghil Nilsson av Hammerstaätten, som tydligen fungerat som Karl Ulfssons (Sparre af Tofta) fogde på Viborg åtminstone året 1396 var själv troligen hövitsman i Viborg ca 1399-1403. Erenghil var gift med Kristina Röricksdotter Bonde, alltså Thord Bondes syster. Även Karl Ulfsson, en av testamentsexekutorerna, styrde bevisligen just i denna roll Viborg efter Bo Jonssons död 1386 fram till 1399. Han verkar även, enligt Fritz ha haft någon form av maktposition där under Jonssons livstid. Det samma gällde för Erenghil Nilsson.¹²⁴

Med andra ord var Kristiern Nilsson (Vasa) Bondes svåger, och han var i sin tur Erenghils svåger. Därtill var Thord Bonde Erenghil Nilssons suppleant som testamentsexekutor för Bo Jonsson. Bondes kontakter till Viborg redan före hans innehav av borgen var således starka.

Vi vet tyvärr lite om Bondes kontakt till andra ställen i den finska riksdelen än Viborg. Jakob Djäken, som sedan 1386 hade hållit kontrollen över Åbo slott, Satakunda, Borgå fögderi och Åland är den enda direkta länken och även här är det inte fråga om annat än ett gemensamt uppdrag. Djäken gick först emot Bo Jonssons testamentsexekutorer, alltså bland annat Bonde, som gått in för Margaretas styre. År 1389 bytte Djäken dock sida, och han och Bonde fick av Margareta i uppdrag att se till att Tavastehus slott återgick till Margareta. Djäken var ändå inte långvarig i sin tjänst för Margareta och redan några år senare överlät han sina tidigare områden i den finska riksdelen till Bo Jonssons son Knut Bosson som åtminstone i Åbo inrättade en bas för vitalianerna.¹²⁵

Tavastehus öde var under Bondes tid på Raseborg något oklart, men hörde enligt Fritz åtminstone inte till det av Bosson kontrollerade området 1395-1400.¹²⁶ Vi kan således framåt 1390-talets senare hälft skönja en tänkbar situation där Bonde som var lojal till drottning Margareta hörde till ett släkt nätverk vilket var verksamt främst kring Raseborg och Viborg,

---

¹²² Fritz 1973, 135, Viborg hade, med undantag för möjligen ett par år, styrts som pantlän ända sedan 1360-talet, och det var först när Bonde tog över 1403 som länet började förvaltas som kronolän.

¹²³ I och med att Bonde blev dubbad till riddare just före; Salminen 2018, opubl.

¹²⁴ För Erenghil Nilsson, se SBL 18, "Hammerstaätten"; SBL 5, "Bonde, släkt"; KNB 1, "Bonde, Tord Rörikinpoika (K 1417)"; KNB 10, "Vasa, Kristiern Nilsinpoika (K 1442)"; Fritz 1973, 134-136, 139.

¹²⁵ Fritz 1973, 121-122.

¹²⁶ Fritz 1973, 130.

medan den vitalianvänliga Knut Bosson byggde upp sitt eget nätverk speciellt kring Åbo och Åland.

Efter Bondes tid på Raseborg är det osäkert vem som styr länet. Drottning Margaretas hovmästare Jens Due¹²⁷ har i mars 1405 varit närvarande som hennes representant på ting i Karis och i Paimio. Den allmänna gissningen inom forskningen är att han under denna tid skulle ha kontrollerat både Raseborg och Åbo fögderier. Han har ännu i juni 1407 haft Åbo under sin kontroll. I och med Salminens nya dateringar av vissa brev berörande Raseborg, finns det också en möjlighet att Thomas van Vitzen har agerat huvudman redan år 1403. I sådana fall skulle Jens Dues tid som borgens administratör kunna kortas av till endast några år mellan 1399-1403.¹²⁸

3.3 Huvudmännen ca 1403-1434

Efter Jens Dues tid som trolig innehavare av Raseborg skedde en förändring i karaktäristiken av huvudmännen. Efter honom övergick kontrollen av borgen till en serie huvudmän med rötter i Mecklenburg, Pommern och Holstein. Dessa kan dock inte direkt klassas som utländska i ordets nationalistiska bemärkelse. Den första av dem, Thomas van Vitzen, ansågs av sin samtid vara infödd i Sverige. Enligt Vadstenadiariet var Thomas van Vitzen en av ”den yngre generationens mest uppskattade inhemska män.”¹²⁹ Om vi applicerar samma logik till de övriga huvudmännen, märker vi bland annat att Otto Pogwisch i princip kunde ha haft en liknande status.¹³⁰

Thomas van Vitzen (begravd 5.1.1416) innehade Raseborg i början på 1400-talet. Den van Vitzenska ätten hade sitt ursprung i Mecklenburg. Thomas styrde borgen högst troligt som kronofogde, då han i ett brev talar om sin herre utan att namngiva denne. Detta tyder på att herren är kungen.¹³¹ I och med Salminens ännu opublicerade forskningsresultat, måste van

---

¹²⁷ Namnvarianter: Jusse Dwffwa, det använda namnet varierar starkt beroende på forskningstradition, t.ex. Jens Due, Jusse Duva.

¹²⁸ Fritz 1973, 122-123, 139; Salminen 2018, opubl.

¹²⁹ Vadstenadiariet nr. 259; Namnvarianter: Thomas van Wiitzen, Thomas von Vitzen, emellanåt har i finsk litteratur använts namn som Tuomas och Tomas, och i dansk (och viss svensk) litteratur förekommer efternamnsvarianten van Fitzen.

¹³⁰ Thomas hörde högst troligt till den andra generationen av van Vitzens i Sverige. Även om vi inte med säkerhet vet vad Ottos släktförhållanden var, kan vi åtminstone notera att Pogwischarna har varit aktiva inom den svenska och danska rikspolitiken redan under Valdemar IV:s tid, alltså i mitten av 1300-talet.

¹³¹ DF 1332: “Hiir weren over mines heren hovetlude her Claus Fleming, richter over Oesterland, Waldemar Deken, hovetman to Thovesten, und mer dan xl anderer guden lude.” Hänvisningen till Claus Fleming och de

Vitzens tid på borgen omdateras. Det har i den tidigare forskningen föreslagits, att han skulle ha varit huvudman på Raseborg åtminstone åren 1410-11,¹³² men hans period måste tidigareläggas. Åren 1403-04 eller 1407-1409 är båda möjliga tidsspann, men det senare mera troligt.¹³³

Thomas släktband är något problematiska att reda ut. Seppo Suvanto menar, utan källhänvisning, att Thomas föräldrar var Heyne van Vitzen och Sigrid, Bengt Turesson Bielkes dotter.¹³⁴ Heyne van Vitzen omnämns i ett antal källor, och en av dem hänvisar möjligen till honom som Thomas far. I källan, som är en skuldöverföring från år 1401, omtalas en skuld som Bo Jonsson haft till Heyne van Vitzen ”oc hans arfwom”, alltså hans arvtagare. Efter detta nämns inte Heyne van Vitzen mera, utan endast Thomas van Vitzen, vilket skulle hänvisa till att det var honom skribenten syftade på som Heynes arvtagare. Denna skuld hade Bos son Knut lyckats halvera genom att pantsätta Ydre härad åt Benkt Niklisson, som i utbyte tagit sig an halva skulden.¹³⁵

Även om Thomas här tydligen omnämns som Heynes arvtagare betyder detta inte nödvändigtvis att han var hans son, utan han kan likaväl varit en bror, eller möjligen också en sonson. Däremot var Heynes fru med säkerhet Sigrid Bengtsdotter och utöver detta hade han åtminstone en dotter vid namn Greta.¹³⁶

Säkerheten i bestämmandet av släktförhållanden överlag är dock äventyrad då de i källorna uppgivna släktbanden och källpublikationernas kronologi emellanåt är något motsägande. Exempelvis är det oklart huruvida en viss Arnold/Arendt van Vitzen var Vicke den äldres eller yngres bror eller om Arendt och Arnold ens är samme person.¹³⁷

övriga som ”mines heren hovetlude”, alltså ”min herres herrskap/hövitsmän” tyder på att ”min herre” i detta fall är kungen., se även Salminen 1993, 88-89, not 442; Rask 1991, 58, menar att Thomas skulle ha varit Jens Dues underfogde, vilket inte vinner stöd i källmaterialet.

¹³² Fritz 1973, 139-140, not 10.

¹³³ Salminen 2018, opubl.

¹³⁴ KNB 10 ”Vitzen, Thomas van (K noin 1415)”. I och med att Kansallisbiografia inte använder sig av fotnoter går det inte att kontrollera varifrån Suvanto dragit denna slutsats.

¹³⁵ SD 27.

¹³⁶ SRAP 1477, 22.1.1380 och SRAP 2870, 2.4.1397.

¹³⁷ Arnold/Arendt van Vitzen omnämns första gången 19.7.1336 (Rep. Dan. 1750) och sista gången 25.7.1383 (enligt SRAP 1948) eller år 1394 enligt Suhm XIV, 581. Därtill sägs han i SRAP 1077, daterat 15.1.1374, vara Vicke d.y:s bror. Den 20.8.1374 (SRAP 1091) nämns Arnold van Vitzen och ”unge Fikke” (Vicke d.y. enligt SRAP). År 1374 skulle enligt SRAP också vara första gången han (”unge Fikke”) omnämns i källmaterialet. Enligt Suhm XIV, 558, 581, finns det två brev från år 1390 respektive 1394 där Vicke van Vitzen uttryckligen kallas Arnolds/Arendts bror. Vicke d.y. förekommer sista gången i källorna 13.11.1421 (Rep. Dan. 5944). Det finns olika möjligheter för vad Arnold/Arendts förhållande till släkten är. Det kan vara att Arnold och Arendt inte är samma person. Om Rep. Dan 1750 inte är feldaterat, omtalas år 1336 specifikt en viss Arnold. Enligt Suhm XIV, 558: ”unge herra Vichke van Vitzen, Arendz broder”, år 1390. Vicke den äldre stupade i slaget vid Åsle 1389, så det kan omöjligt vara fråga om honom. Arendt skulle i detta fall vara en av Vicke d.y:s bröder, tillsammans med Claus

Michael Linton nämner ingenting om Thomas föräldrar, men menar att hans bröder var Herman, Claus och Vicke van Vitzen. I detta sammanhang tyder källhänvisningarna på att Linton menar Vicke d.y. då han talar om Vicke.¹³⁸

Enligt Henrik Lerdam hade Vicke van Vitzen d.ä. tre söner: Claus, Vicke d.y. och Herman van Vitzen. Lerdam kallar Thomas endast för ”anden generations invandrer”.¹³⁹ Både Fritz, Linton och Lerdam citerar övergivandet av Kalmar slott till drottning Margareta år 1390, men då Linton hänvisar till ”bröderna van Vitzen”¹⁴⁰, menar han tydligen att även Thomas var en av dessa.¹⁴¹

Den väsentliga skillnaden mellan Lintons och Lerdams uppfattningar är alltså huruvida Thomas var bror till Vicke d.y, Claus och Herman och således indirekt huruvida han var Vicke d.ä:s son.¹⁴² I det brev både Linton och Lerdam hänvisar till då de skriver om bröderna van Vitzen omnämns ”Jag Clawes, Vicke och Hermen, mina bröder.”¹⁴³ Thomas är inte närvarande vid brevets utfärdande och räknas åtminstone inte i detta brev som bror till de övriga tre.

Det är, i ljuset av det befintliga källmaterialet, oklart vem som var Thomas far eller vad hans band till släkten var. Säkert är att han var nära besläktad till Heyne van Vitzen, kanske till och med hans son, i och med att han var dennes arvinge. Möjligheten kvarstår också att Thomas verkligen var en fjärde/femte son till Vicke van Vitzen d.ä. Likaväl kan han också ha varit en son till Arnold van Vitzen. Det som kunde tala för en sådan relation är att Arnold hade träffat Henning Königsmarck den 16 augusti 1378, och Königsmarcks dotter Ida gifter sig senare med Thomas van Vitzen.¹⁴⁴ Detta kan dock även bara var ett sammanträffande.

Två intressanta observationer kan göras angående den van Vitzenska ätten. För det första att de finansierat både andra frälseätter och kungamakten, den sistnämnda speciellt under tidsperioden

---

och Herman, och Arnold skulle höra till den äldre generationen av van Vitzens. Det är också möjligt att Arendt och Arnold är samma person och är Vicke den yngres bror. Någon av Rep. Dan. 1750, Suhm XIV, 558, 581 eller SRAP 1077, 1091 är då troligen feldaterade. Om alla källor vore rättdaterade, skulle detta skapa en otrolig situation där Arnold nämns 38 år före sin påstådda bror Vicke d.y. i källmaterialet, och han i sin tur nämns 27 år efter sista omnämmandet av Arnold. Detta är förvisso möjligt, men som sagt otroligt.

¹³⁸ Linton 1971, 122, 127; i personregistret hittas endast en Vicke van Vitzen. Linton 1971, 196, menar att Vicke stupade i slaget vid Åsle 1389. På sidan 128 omnämner Linton en utbetalning gjord av Margareta år 1402, kvitterad av Vicke van Vitzen. Således var Linton tydligen medveten om existensen av två Vicke van Vitzen, då samme man som dog 1389 omöjligen har kunnat kvittera en utbetalning 13 år senare. Personregistret hänvisar Thomas van Vitzen till sidan 122, där ”bröderna von Vitzen” omnämns och till sidan 127, där Thomas och Vicke omnämns som ”medlovare” gällande en skuld. Ingenting nämns om släktskap på denna sida.

¹³⁹ Lerdam 1996, 88, 113, 117.

¹⁴⁰ Linton 1971, 122.

¹⁴¹ Fritz 1973, 93, specificerar inte sönerna, utan nämner att ”Eftersom Vicke von Vitzen stupade [...] blev det sönerna, främst Vicke von Vitzen d y, som kom att upplåta slottet till drottningen, vilket skedde 1390.”

¹⁴² Linton 1971, 196.

¹⁴³ Rep. Dipl. 3758, 23.8.1390, ”Ik Clawes, Vicke unde Hermen brudere”.

¹⁴⁴ SRAP 1363.

då Margareta arbetade med att cementera sin maktposition och således var i behov av ekonomisk assistans. Claus van Vitzen (Vickes och Hermans bror) innehade åren 1389-1390 Ravensborg och Sölvesborg som pantlän.¹⁴⁵ På grund av pantlänets karaktär, kan slutsatsen dras att den van Vitzenska ätten tydligen haft tillräckligt likvid för att kunna betala panten. År 1392 betalade drottning Margareta tillbaka en skuld på 200 mark åt Thomas och Vicke van Vitzen. ”Bröderna [sic] van Vitzen [hade också] innehaft stora godscomplex i östra Småland”.¹⁴⁶ Detta var under tiden de styrde på Kalmar slott. Vicke van Vitzen den äldre stupade i slaget vid Åsle 1389, och hans söner överlämnade år 1390 Kalmar slottslän, som fadern haft som pantlän, åt Margareta. Drottning Margaretas finanser har senare blivit betydligt bättre, och år 1411 var det hon som försedde samme Claus med ett lån på 1000 lübska mark. Denna förbättrade ekonomiska situation för kronans del hade att göra med att kronan fått tillbaka kontrollen över sillmarknaden i Skåne år 1407, efter att området varit bortpantat under sex års tid.¹⁴⁷ På grund av den religiösa fastan i den kristna världen, var sillen en av de viktigaste produkterna från Östersjön och sillmarknaden i Skåne var den största i sitt slag. Den van Vitzenska ätten och närmare bestämt Heyne hade också finansierat Bo Jonsson, som framgår i den redan tidigare omnämnda skuldöverföringen.

För det andra kan man observera hur den van Vitzenska ättens representanter ofta är närvarande som vittnen vid donationer till ett antal kloster, nämligen Vadstena, Vreta, Ascaby och Skenninge.¹⁴⁸ Heyne van Vitzen donerar själv mark till Skenninge kloster år 1402 och Vicke van Vitzen d.y. tilldömer i egenskap av häradshövding i Bobergs härad Vadstena kloster gården Låstad i en dom från år 1408.¹⁴⁹ Den starka kopplingen till Vadstena kloster kan möjligen förklara varför dess diarium påstod att Thomas var en av ”de mest uppskattade männen”. Vadstena uppskattade säkerligen de van Vitzenska ratificeringarna av donationer till klostret och allra minst häradshövdingens tilldömande av jord för dess bruk.

Michael Mann har i sin studie av makt och dess källor lyft fram kristendomen som den avgörande ideologiska maktfaktorn under medeltiden. Till skillnad från de många andra maktutövare som fanns på det politiska, militära och ekonomiska planet, var kyrkan inte lokal utan snarare en riksöverskridande ideologisk maktfaktor, sett ur ett mer eurocentriskt

---

¹⁴⁵ Lerdam 1996, 141 bilaga 6.

¹⁴⁶ Linton 1971, 122, 127.

¹⁴⁷ Linton 1971, 123-125.

¹⁴⁸ SD 1044, 1368, 1399, 1404, 1514, 1827, 1832.

¹⁴⁹ SD 225, 966; I SD 1078 tilldömer Vickes ställföreträdare åter samma gård åt klostret.

perspektiv. Således överskred den kristna ideologin riksgränser där sådana fanns och fungerade som en förenande faktor för de som uppfattade sig som en del av den kristna världen.¹⁵⁰

Utgående från denna teori kan det tänkas som fullt logiskt att, i vårt fall, den van Vitzenska ätten sökte allierade i kyrkan då de banade väg för sig i ett för dem relativt nytt politiskt klimat. Kyrkan var en mäktig bundsförvant och dessutom en bekant institution sedan tidigare.

Cort Gartz¹⁵¹ (d. troligen 8.12.1432) var aktiv på Raseborg kring åren 1409-1417. De brev han skickat och mottagit har nyligen omdaterats och den tidigare uppfattningen att han agerat underfogde på borgen på 1420-talet har reviderats. Detta innebär att den tidigare kronologin Hampamos-Gartz-Pogwisch istället är Gartz-Hampamos-Pogwisch. Gartz var ställföreträdare på borgen för sin herre Henning. Denne Henning har nyligen identifierats som Henning Königsmarck (d. 1415 eller 1416).¹⁵²

Königsmarck och Gartz var båda intimt besläktade med de styrande på Kastelholm. Königsmarcks dotter Ida var gift först med Thomas van Vitzen, som styrte Raseborg före honom. När Thomas dog, gifte hon om sig med Benedict/Bengt/Bent Pogwisch som administrerade Kastelholm senast år 1419. Benedict Pogwisch hade i sin tur en ställföreträdare på Kastelholm vid namn Henrik Görieshagen, och denne var gift med Cort Gartzs dotter. Man kan alltså skönja ett mönster under ätterna van Vitzens, Königsmarcks och Pogwischs tid på Raseborg och Kastelholm ungefär 1403-1434. Pogwisch och van Vitzen har båda äktenskapsband till Königsmarck. Königsmarcks och Pogwischs underhuggare har äktenskapsband sinsemellan. Ätterna skapade alltså en maktkonstellation med baser i Raseborg och Kastelholm.

Ätten Königsmarck hade sitt ursprung i det nuvarande Sachsen-Anhalt och är känd sedan 1200-talet. Henning Königsmarcks far var Herbrecht Königsmarck. Denne hörde till de mecklenburgska frälsemännen som kommit till Sverige med kung Albrecht. Henning hade egendom i Mecklenburg som han år 1403 sålde åt Albrecht.

Utöver detta uppdrag var Henning också aktiv som kronans representant på kontinenten. Titulerad "camerarius regis Daciæ" deltog han i konciliet i Konstanz år 1415 som en av kronans representanter och lånade pengar åt kronans vägnar av judar i Köln.¹⁵³ Den ovannämnda titeln har också använts om Benedict Pogwisch. Han kallas i ett brev från den 17 mars 1421

---

¹⁵⁰ Mann 1986, 373-449.

¹⁵¹ Namnvarianter: Conrad Gartze, Cort Gars, Cord Garse, I litteraturen är förnamnet emellanåt Kort, Konrad.

¹⁵² Salminen 2018, opubl; DF 1793, "myns heren, her Henninges, len", alltså "Min herres, herr Hennings län". Herr Henning nämns också i DF 1774; Fritz 1973, 140, not 11, Königsmarck dog 1415 eller 1416.

¹⁵³ SBL 21, "Königsmarck, släkter".

”camerarius et consiliarius Dn. Erici regis”.¹⁵⁴ Camerarius, eller kammarmästaren, var på 1400-talet den person i rikets förvaltning som i huvudsak handlade kronans finanser.¹⁵⁵ Det fanns under kung Eriks tid endast en kammarmästare åt gången, så Henning och Benedict har innehaft samma ämbete. Därtill bör man ta i beaktande att kung Erik i likhet med Margareta höll sig med en ytterst liten ämbetsmannaapparat.¹⁵⁶ Då Henning dog senast 1416 och Benedict omnämns som kammarmästare år 1421 finns det en god möjlighet att den sistnämnde tagit över tjänsten efter sin svärfar. Om så är fallet skulle detta stärka argumentet för en maktkonstellation kring axeln Raseborg-Kastelholm.

Förstärkandet av banden mellan Benedicts och Hennings underfogdar kan tänkas ha att göra med att de två huvudmännen, på grund av sitt ämbete, ofta befann sig på resande fot. De ville möjligen försäkra sig om att deras släktband upprätthölls även av deras underfogdar. Gartz och Görieshagen hör båda troligen till den frälsemannaklass som Dahlerup kallar för ”almindelig adel” eller ”god lokaladel”¹⁵⁷, det vill säga frälsemän som inte var delaktiga i riksrådet och ej heller dubbade till riddare, men som ändå stod ovanför de minsta godsägarna. Därtill bör det beaktas att dessa förstås hade mäktiga vänner i sina herrar, som mycket väl kan tänkas tillhöra magnatklassen, alltså det högsta frälset. Här ser vi ett tydligt klient-patron förhållande där Gartz och Görieshagen, i utbyte mot att de tjänar sina patroner, får möjlighet att agera ställföreträdare på patronernas respektive borgar.

Görieshagen är i övrigt också en intressant person, för genom honom får vi en länk vidare från axeln Raseborg-Kastelholm. Efter Benedict Pogwischs död tog sig Görieshagen till Stockholm där han tjänade under stadens huvudman Hans Kröpelin. Utöver detta gifte Görieshagen också om sig med Bengt Lydekessons (Djäkne) dotter Johanna. Bengt Lydikesson ställde sig emot kung Erik i unionskrisen 1434 och innehade från år 1436 Tavastehus. Han var även bror till Klaus Lydikesson som var Åbo slotts innehavare åtminstone från 1409 fram till sin död 1435.¹⁵⁸ Görieshagen hade alltså ett nätverk som inte endast var fokuserat kring Raseborg och Kastelholm utan även breddade ut sig betydligt längre. Fallet Görieshagen visar också på hur

---

¹⁵⁴ Rep. Dan. 5901.

¹⁵⁵ KLM 8, 194-198, ”Kammarmästare”.

¹⁵⁶ Rep. Dan. 5901; Redan drottning Margareta hade börjat bryta ner ämbetsmanna-apparaten så att hon endast höll sig med ytterst få ämbetsmän och istället gick in för ett fogdevälde direkt underställt kungamakten, Linton 1971, 284-285.

¹⁵⁷ Dahlerup 1971, 48.

¹⁵⁸ KNB 2, ”Diekn, Bengt Lydekenpoika (mainitaan 1410 - 1460)”; KNB 2, ”Diekn, Klaus Lydekenpoika (K 1435)”.

föränderliga de medeltida nätverken kunde vara. Från att ha varit klient åt kung Eriks kammarmästare skapade han senare släktskapsband till en av kungens motståndare.

Otto Pogwisch (d. sommaren 1435) innehade Raseborg senast från januari 1426 troligen ända fram till sin död 1435.¹⁵⁹ Pogwisch var av holsteinskt ursprung och han blev tillsatt som hövitsman på Raseborg av kung Erik. Pogwischs tid på Raseborg sammanfaller med kriget mellan ett antal hansestäder, ledda av Lübeck, och kung Erik. Kriget bröt ut 1426 och man slöt vapenstillestånd med Lübeck 1432, som 1435 övergick i fred. Allting tyder på att Pogwisch kort därefter flyttade till Reval och dog där 1435.¹⁶⁰

Otto Pogwischs brevkorrespondens är den enda av de tre i större utsträckning bevarade samlingarna vars dateringar är någorlunda exakta. Det finns ändå några undantag där året är okänt eller tolkningarna går isär. I Pogwischs fall har den största problematiken uppstått p.g.a. att det funnits ytterligare en Otto Pogwisch, en väpnare, som var aktiv åtminstone på Kastelholm kring samma tid då riddaren Otto Pogwisch verkade på Raseborg och man har i den tidigaste forskningen ibland antagit att de var samma person.¹⁶¹

Utredningen av Pogwischs släktband möter liknande problem som gällande Thomas van Vitzen. Vi vet inte exakt vad hans band till den Pogwischska ätten var. Troligen hade han något slags släktskap till Benedict Pogwisch som styrde Kastelholm åtminstone åren 1419-1432, alltså under samma tidsperiod som Otto Pogwisch styrde Raseborg. Vad detta band var förblir dock oklart; till exempel i *Dansk Biografisk Lexikon* omnämns inte Otto i släktrådet. I och med att Benedict Pogwisch var en av kungens närmaste män och därtill var aktiv på Kastelholm innan Otto Pogwisch fick sin post som huvudman på Raseborg är det troligt att han stod högre upp i den Pogwischska släkthierarkin och kunde möjligen även ha haft inflytande över Ottos installering på Raseborg.

Den Pogwischska ätten hade sitt ursprung i Holstein, var de äldsta kända medlemmarna omnämns på 1200-talet. Åtminstone en del av ätten har därefter tagit sig till Danmark. I *Dansk*

---

¹⁵⁹ Salminen 1993, 89; Namnvarianter: Pogwisch undertecknar regelbundet sina brev med specifikt ”Otto Pogwisch” plus möjliga titlar. I två brev hittas ändå Otto Pogwisch och Otto Poggewisch.

¹⁶⁰ KNB 7, ”Pogwisch, Otto (mainitaan 1426-1434)”, Suvanto menar att Pogwisch inte mera behövdes på Raseborg efter att fred med Lübeck hade slutits. Huruvida detta verkligen var orsaken till att Pogwisch lämnade borgen vet vi ej, då man också kunde argumentera för att han skulle ha behövts desto mera i och med att den av Engelbrekt Engelbrektsson ledda fejden bryter ut 1434, alltså samma år. Salminen 1993, 73, menar att den Otto Pogwisch som dött i Reval troligen är just riddaren Pogwisch och inte hans namne väpnaren Pogwisch.

¹⁶¹ DF 6638, riddaren Otto Pogwisch ber om lejd för breffvisaren Otto Pogwisch, vilket visar på att de inte var samma man, ”dat gy mynen vedderen, dussen breffwiser, Otten Pogwisch unde sin gûd willen leyden in juwer stad Revel to einer tiit”, brevet är undertecknat ”Otto Pogwisch ridder”; Hartman 1896, 29, förväxlar de två Pogwischarna och antar att de är samma person.

Biografisk Lexikon omnämns en viss Volf/Wulf Pogwisch vars son var den tidigare omnämnda Benedict Pogwisch.¹⁶² Han hörde till de finansiärer som försåg kronan och andra med reda pengar. År 1396 återbetalade Margareta en skuld på 4000 lödiga mark åt Henneke Limbek, Niels Ivarsen (Rosenkrantz) och Wulf Pogwisch för ”de skulder hennes förfäder hade haft till riddarnas förfäder.”¹⁶³ Pogwischarna hade alltså redan före Margaretas tid försett kronan med medel, även om Wulf själv år 1376 hade ingått i förbundet med holsteinarna och mecklenburgarna mot kungen.¹⁶⁴

En intressant aspekt av Otto Pogwischs aktivitet på Raseborg är att vi i hans fall tydligt kan utröna ett patron-klientförhållande, som dessutom ger oss mera information om vad för slags tjänster en klient kunde tänkas utföra för sin patron. En viss Karl Niclisson¹⁶⁵ förekommer i ett antal brev mellan åren 1427 och 1433 som Ottos tjänare. Han har även författat ett eget brev till rådet i Reval angående sin sven som han översänt till Reval och som där enligt Niclisson hade misshandlats.¹⁶⁶

Utöver denna Karl Niclisson omnämner Pogwisch också i två brev en viss Karl, utan tillnamn. Även om vi med säkerhet inte kan säga ifall Karl och Karl Niclisson är samme man, är detta troligt. Karl Niclisson omnämns i två brev år 1427 som Otto Pogwischs bud.¹⁶⁷ Även Karl utan tillnamn användes som bud till Reval år 1429 men hade då, enligt Pogwisch, tillfångatagits av konungens fiender.¹⁶⁸ Därtill omnämns både Karl och Karl Niclisson i varsitt brev den 5 respektive 25 maj år 1427. Antingen hade Pogwisch två män vid namn Karl som sina tjänare vid samma tid, eller så är det fråga om samma person.¹⁶⁹

Det finns därtill en möjlighet att denne Karl Niclisson hade en släkting, Olaff Niclisson, som även han hade ett klientförhållande till Pogwisch.¹⁷⁰ Denne Olaff användes som bud 1430 då Pogwisch behandlar ett parti järn som någon, enligt honom har stulit av honom i Reval. Olaff omnämns ändå endast i ett brev, så det går inte att med säkerhet binda honom till Karl annat

---

¹⁶² DBL, 426; Omnämns som ”Bengt” i bl.a. Fritz 1973, 141 och Salminen 1993.

¹⁶³ Linton 1971, 120, Wulf fick enligt Linton också tillbaka sin del av en skuld på ”5000 lödiga mark, som hans förfader lånat Magnus och Håkon”. I slutet av 1300-talet [Linton skriver 1400-talet, men troligen ett slarvfel] har han också försett de Holsteinska grevarna med medel.

¹⁶⁴ Linton 1971, 191-192.

¹⁶⁵ Namnvarianter: Karl Nygelsson.

¹⁶⁶ Med säkerhet DF 1840, 1841, 2071 och 2059. Det sistnämnda Karls eget brev till rådet.

¹⁶⁷ DF 1840, 1841.

¹⁶⁸ DF 1894, 1895.

¹⁶⁹ DF 1839, 1840.

¹⁷⁰ DF 6625, I brevkorrespondensen mellan Janeke Hampamos och rådet i Reval dyker även en tredje Niclisson upp, nämligen ”Peter Niclisson”. Denne Peter hade en bror i Reval vid namn Peter Lampankely, som nyligen dött och Peter ville ha ut arvet efter honom. Det finns alltså en möjlighet att alla Niclissonarna hänger ihop med någon form av släktband och att de hade vissa kontakter till Reval redan före Pogwischs tid på Raseborg.

än genom namnligheterna. Olaff sägs av Pogwisch vara i Reval för att sköta järnfrågan, men Pogwisch har inte tillåtit honom att delta i någon rättegång å hans vägnar.¹⁷¹ I och med att Pogwisch specifikt förbjuder Olaff från att delta i någon rättegång kan man anta att det att klienter representerade sina patroner var ett förekommande fenomen.

Då Karl Niclisson själv har författat ett brev den 17 november 1432, kan vi anta att han tillhörde de brevskrivande klasserna, alltså att han i den medeltida sociala hierarkin befann sig ovanför bondebefolkningen. I sitt eget brev, och i ett brev författat av Otto Pogwisch den 5 maj 1433 som berör samma fråga omnämns att Niclisson har en sven (enligt hans egna ord) eller knekt (enligt Pogwischs ord) som misshandlats i Revals hamn och blivit bestulen på pengar och värdesaker.¹⁷² Här syns alltså att patron-klientförhållanden inte endast berörde huvudmannen och hans hantlangare, utan att det fanns flera nivåer i strukturen.

Det är dock svårt att definiera Niclissons förhållande till sin omnämnda sven. Det bevarade brevmaterialet hanterar nämligen inte denne, utan snarare Niclissons egendom. I både Niclissons och Pogwischs brev i frågan är svennen främst ett retoriskt vapen. Niclisson nämner hur denne blivit så illa slagen att han ännu var sängliggande, medan Pogwisch påpekar att svennen blivit slagen blå och blodig. Mot slutet av Niclissons brev skriver han tydligt att han vill att rådet skall se till så att ”deras” skeppare återlämnar åt honom det som är hans, alltså de pengar som stulits av hans sven. På samma sätt fokuserar Pogwisch på den förlorade egendomen.¹⁷³

Patron-klientförhållandet mellan Pogwisch och Niclisson verkar, utgående från det bevarade materialet, vara särdeles pragmatiskt. Pogwisch har i Niclisson en trogen budbärare med vilken han, så framåt att Karl och Karl Niclisson är samme person, även vågar skicka muntliga meddelanden.¹⁷⁴ Dessutom verkar Niclisson vara av tillräckligt hög status för att kunna agera ställföreträdare för Pogwisch på Raseborg. Det bör dock poängteras, att även om Hausen i FMU

---

¹⁷¹ DF 1975, ”nenen rechtgank hebbe ik em bevolen”, järnet behandlas närmare i kapitel 4.3; DF 1431, Olaff Niclisson omnämns också i ett brev skickat från tingsplatsen i Tenala år 1414. Det är Janeke Hampamos som författat brevet i egenskap av häradshövding, vari det meddelas åt en viss biskop Magnus att Olaff och hans hustru Kristina Laurensdotter har sålt två delar av Germundby i Tenala. Olaff hade alltså åtminstone vid detta tillfälle ägt mark i Raseborgs län.

¹⁷² DF 2059, 2071.

¹⁷³ DF 2059, ”Thy bidher jak idher ærwærdigheth, thet i willen [...] underwisen idhra skipmen, thet jak matte faa mith igen, [...]”; DF 2071, ”[...] darto wart desulve knecht toslaghen darsulves beyde blaw unde blodich [...]”.

¹⁷⁴ DF 1839, Karl, Pogwischs knekt, är i Reval och kan enligt Pogwischs brev berätta mer åt rådet om några laster salt som Pogwisch skulle vilja köpa ut.

har skrivit ut att Niclisson var ”fogde på Raseborg” är detta inte någonting som omnämns i själva brevet. Niclisson använder ingen titel vid undertecknandet av brevet.¹⁷⁵

I det brev som Pogwisch skickat å Niclissons vägnar kan man se en av de fördelar som Niclisson möjligen haft av sin klient-relation till honom. Brevet är ett typiskt *tovorsichte* så man kan inte säga att Pogwisch skulle ha gått så långt som att skicka en appellation för Niclisson. Däremot finns det mindre detaljer som kan tänkas ha varit viktiga. Niclissons brev var författat på svenska, vilket tyder på att han inte haft en skrivare som hanterade lågtyskan. Pogwisch hade å andra sidan denna resurs, då hans brev är författat på lågtyska. Rådsmännen i Reval förstod bevisligen inte fornsvenska, och således kunde ett brev på lågtyska möjligen få bättre reception.¹⁷⁶

Därtill är det värt att lägga märke till hur Niclisson och Pogwisch omnämnde den stulna egendomen. För Niclisson var det fråga om ”3 nobler, 1 silverkors och 3 fjärdungar penningar”¹⁷⁷ medan det i Pogwischs brev gällde saker av ”guld och silver och annat, till ett värde upåt 20 rigiska mark”¹⁷⁸. I och med att olika valutor och måttenheter kunde variera drastiskt under medeltiden från region till region, kan man tänka sig att ett brev vari sakers värde omnämns i den valuta som främst används av mottagaren hade en starkare inverkan än ett brev där de facto tre olika värde-enheter nämns.

Språket och de ”rätta” värde-enhetererna i kombination med Pogwischs högre sociala status och att hans brev var författat i den *tovorsichte*-stil som Revals råd var vana vid att se innebar säkerligen att hans version av det som drabbat Niclissons sven i alla aspekter var mer förståelig för rådet och borgmästarna. Vi vet dock inte huruvida frågan löstes.

Den sista personen som ännu inte presenterats är Janeke Hampamos (d. kort före 30.1.1423).¹⁷⁹ Han var aktiv på Raseborg efter Henning Königsmarck och före Otto Pogwisch. Han har hittills medvetet blivit utelämnad, då problemet med honom är att det inte finns särdeles mycket att säga. Ytterst lite är nämligen känt om Hampamos liv och karriär, annat än hans tid som häradshövding i västra Nyland och de brev han skickat och mottagit på Raseborg. Han omnämns första gången i egenskap av huvudman på Raseborg år 1418, men hade varit aktiv i

---

¹⁷⁵ DF/FMU III 2059.

¹⁷⁶ Salminen 1997, 157-158 och Prusi 2002, 33-34, nämner ett brev av Kristiern Nilsson till rådet i Reval daterat ca 9.7.1424, i vilket Nilsson ursäktar att han skriver till rådet på svenska. Brevet finns bevarat även i en lågtysk kopia, vilket visar på att rådet föredrog den lågtyska versionen.

¹⁷⁷ DF 2059, ”2 nobela, 1 silff kors och 3 fjærdunga pæninger”.

¹⁷⁸ DF 2071, ”an golde unde an sulvere unde an anderen stukken, dat sik de summe lopt uppe 20 mrc. Rig.”.

¹⁷⁹ Namnvarianter: Janeke Henepmos, Hennepmos, Hennepmoes, Hannepmos, Hampmus, Hampmos och Hampemois.

Nyland före det som häradshövding från och med år 1414.¹⁸⁰ Baserat på hans namn, kan man anta att Hampamos tillhör de invandrade tyska frälseätterna. Därtill är det möjligt att Hampamos möjligen hade en släkting som bosatte sig permanent i Österlandet.¹⁸¹

Janeke Hampamos korrespondens med rådet härstammar från decenniesskiftet 1420. Fyra av de femton brev Hampamos har skickat kan med säkerhet dateras till år 1419, ett till år 1420 och ett till antingen 1419 eller 1420. De övriga kan inte dateras närmare. Av rådets sex svarsbrev kan åtminstone tre (möjligen fyra) dateras till år 1419, medan de övriga troligen är skickade antingen 1418 eller 1419.¹⁸² Detta innebär i Hampamos fall att vi inte med säkerhet kan fastställa när han kommit till Raseborg, utan endast vet att han åtminstone agerade fogde på Raseborg fr.o.m. mars 1418.¹⁸³

Ambivalensen i Hampamos titelbruk i sin brevkorrespondens kan indikera att även hans roll på Raseborg var något tvetydig. Han använder sig både av titeln fogde och titeln hövitsman, synbarligen utan regelmässighet. Retsö har lagt fram en möjlig tolkning om att hövitsmannatiteln användes av en fysiskt närvarande ställföreträdare för innehavaren av en borg.¹⁸⁴ Detta kan vara fallet gällande oregelbundenheten i Hampamos korrespondens. Möjligen agerade han ställföreträdare för en i källmaterialet okänd slottsinnehavare, som emellanåt var frånvarande. Detta går dock inte att säga med säkerhet i och med det bristfälliga källmaterialet.

Det som skiljer Hampamos från Bonde, van Vitzen, Königsmarck och Pogwisch är att det inte går att bevisa att han var en medlem av högfrälset. Han innehade inte något högre ämbete och var inte heller riksråd. Han kan inte placeras in i någon av de högfräseliga släkterna eller deras nätverk. I och med att han således inte passar in i mallen som en ”typisk” huvudman på

---

¹⁸⁰ DF 1715, En viss Hans Schulte skriver i ett brev daterat 30.1.1423 till Reval att ”[...] und dat ik enen bref scholde halen von Janeke to Raseborch. Nu is Janeke dot. Wente hadde Janeke gelevet [...]”, alltså ”[...] och att jag skulle erhålla ett brev [tovorsichte] av Janeke till Raseborg. Nu är Janeke död. Hade Janeke levat... [Hänvisar till tidigare korrespondens]; Salminen 1993, 89, det står klart att Hampamos blivit häradshövding i västra Nyland 1414, men oklart ifall han blivit fogde på Raseborg samtidigt; Enligt Fritz 1973, 140, blev Hampamos ”hövitsman efter att tidigare ha varit häradshövding i västra Nyland”. Enligt Salminen opubl. kan Hampamos senast i mars 1418 beläggas vara innehavare av Raseborg.

¹⁸¹ Anthoni 1970, 119, speciellt not 5, hänvisar till DF 2310 (17.11.1439) vari en viss Cord Hanmoes omnämns. Inget specificeras dock om dennes släktskap till Janeke.

¹⁸² För nya dateringar av Hampamos brev, se Salminen 2018 opubl; 1419: DF 1575, 1662, 1591, 1599, 1579, 1596, 1574, enligt DF är även DF 1603 med säkerhet från år 1419, vilket skulle understödhas av att det är ett svar till ett brev, DF 1599, som Hampamos skickat åt rådet samma år; 1420: DF 1659; 1419 eller 1420: DF 1619

¹⁸³ Salminen 1993, 88.

¹⁸⁴ Retsö 2009, 69.

Raseborg, måste det lyftas fram att det är särdeles troligt att han var någon okänd huvudmans ställföreträdare och således inte administrerade borgen direkt för kronan.¹⁸⁵

I och med att Hampamos år 1414 var häradshövding är det möjligt att han var en av Henning Königsmarcks klienter som efter Königsmarcks död fått möjlighet att agera ställföreträdare för dennes efterträdare. Vissa observationer pekar på att denne efterträdare var en del av maktkonstellationen van Vitzen-Königsmarck-Pogwisch. I och med att den Königsmarckska och Pogwischska ätten var del av samma nätverk, och i och med att den Pogwischska ätten var aktiv på Kastelholm åtminstone från 1419 och på Raseborg åtminstone från 1426 så var Raseborgs innehavare i början på 1420-talet med stor sannolikhet även en medlem i detta nätverk. Således kan det vara att Hampamos har varit klient åt två på varandra följande huvudmän på Raseborg.

3.4 Skiftande nätverk kring sekelskiftet 1400

Som den tidigare forskningen redan i flertalet fall har alluderat till, skedde det på Raseborg något av ett nätverksskifte kring sekelskiftet 1400.¹⁸⁶ Thord Bonde, som tidigare innehaft borgen förflyttades till Viborg år 1403 och kring samma tid, efter att Jens Due tydligt kontrollerat Raseborg några år, dyker Thomas van Vitzen upp i källorna för första gången som borgens huvudman. Jag har i arbetet med denna undersökning inte lyckats hitta några band mellan van Vitzen och Bonde, även om dessa självfallet kan ha funnits och källsituationen idag endast är resultatet av en slump. Det verkar således, med vissa förbehåll, som att en ny konstellation av huvudmän har etablerat sig på Raseborg i och med van Vitzens insteg.

Seppo Suvanto har lyft fram att det är sannolikt att Jens Due har varit aktiv i omformningen av den juridiska administrationen i början av 1400-talet, alltså vid introduceringen av häradsindelningen.¹⁸⁷ Vad exakt hans roll har varit förblir oklart, men det kan tänkas att hans involvering på något sett kunde förklara den förskjutning av makten på Raseborg som går att märka.

---

¹⁸⁵ I DF 1664 omnämner Hampamos sin herres borgare, ”mins hern borgher”, men i DF 1619 talar han tydligt om sin herre konungen. Det finns alltså också tecken som pekar på att Hampamos verkligen skulle ha styrt borgen direkt åt kronan.

¹⁸⁶ Rask 1991, 58; Suvanto 1985, 135-136.

¹⁸⁷ KNB 2, ”Due, Jens (mainitaan 1388 - 1419)”.

Olika förklaringar till den i mer nationalistisk tappning kallade ”tyska tiden” på Raseborg mellan ca 1403-1434 har givits. Rask menade att dessa huvudmän tillsattes för att de var ”experter” på administration och Erik av Pommern var mån om att inte hamna i en likadan situation som Albrecht av Mecklenburg, då riksrådet i princip styrde riket och kungen inte hade någon reell makt.¹⁸⁸ Enligt Suvanto var Raseborg även efter 1408 (alltså när Gotlandsfrågan var löst) såpass viktigt, att han ”tillsatte sin favorit Henning Königsmarcks svärson [...] Thomas van Vitzen som hövitsman på borgen”.¹⁸⁹ Linton har i sin tur lyft upp ett mer ekonomiskt perspektiv på den ”tyska adelsinvandringen” till Danmark, Sverige och Norge överlag. I och med att Valdemar Atterdag tvingats pantsätta hela Fyn år 1340 för 41 000 mark åt de holsteinska grevarna fick de dels ett fotfäste i Danmark, dels ett förhållande till kronan i form av skuldförbindelser. Detta ekonomiska förhållande utvecklades sedan allt mer politiskt, då de nya markägarna självfallet även ansåg sig ha rätt till sin beskärda del av inflytande i rikets angelägenheter. När så Margareta hade konsoliderat sin makt hade hon bättre möjligheter att köpa ut vissa, för henne onödiga familjer, medan andra ”nyttigare” frälsemän fick en plats i hennes och senare kung Eriks inre krets.¹⁹⁰

Utgående från Rasks och Suvantos för Raseborg mera specifika teorier kan vissa specificeringar lyftas fram. Idén om att kung Erik ville att kronan skulle ha större kontroll över Raseborg och andra borgar överlag finner stöd. Det är logiskt att kronan ville ha en så stark maktposition som möjligt. Erik (och även Margareta) hade i färskt minne vad det ledde till då kungamakten var svag, i och med Bo Jonssons tid och kaoset efter Albrecht av Mecklenburgs slutgiltiga störtande från tronen år 1389. Därtill fanns det, i och med Magnus Eriksson landslag, uttryckligen svart på vitt att en konung inte hade rätt att minska på kronans rätt till dess uppfattade egendom för en annan (nästa) konung, och om någon konung gjorde så, hade dennes efterföljare rätt att ta denna rätt tillbaka.¹⁹¹ Detta innebar i praktiken att regenten inte skulle förläna eller pantsätta områden åt frälsemän, utan kontrollera dem själv. Detta lyckades självfallet i praktiken inte alltid, men det var idealet som kungamakten strävade efter.

Att sättet på vilket man fick större kontroll över exempelvis Raseborg skulle ha varit att *medvetet* ta in experter, som Rask säger, kan däremot vara svårare att belägga, även om det är

---

¹⁸⁸ Rask 1991, 57-58.

¹⁸⁹ Suvanto 1985, 135, hela citatet: “Raasepori oli kuitenkin kuninkaan mielestä edelleen strategisesti niin tärkeä, että sinne hän sijoitti linnanpäälliköksi suosikkinsa Henning Königsmarckin vävyn, Ruotsiin jo aikaisemmin siirtyneen saksalaisen Tuomas van Vitzenin.” Märk att Suvanto inte kunnat vara medveten om de nya dateringarna som gjorts och således daterat van Vitzens tid på borgen till 1410-talet.

¹⁹⁰ Linton 1971, 186-205.

¹⁹¹ MEL Konunx B § 3.

en möjlighet. Man kan förvisso tänka sig att de holsteinska, mecklenburgska och pommerska huvudmännen verkligen hade större expertis i att administrera län då de hade sin bakgrund i rikare områden. Detta betyder dock som sagt inte att detta var någonting Erik eller Margareta var medvetna om då de tillsatte huvudmännen. En sådan tankegång skulle förutsätta att vi vet att regenterna i någon mån tänkte meritokratiskt i en ganska modern bemärkelse, vilket inte går att direkt bevisa. Snarare skulle det att både Margareta och Erik höll sig med ytterst få närstående, höga ämbetsmän peka åt andra hållet. De såg inte värdet i att fylla ämbetsposterna, för de antog att detta ledde till ett starkare högfrälse om allt för äregiriga eller kompetenta frälsemän fick posterna, vilket i och för sig skulle vara ett logiskt resonemang i deras situation, givet tidigare erfarenheter. Därför tillsatte Erik gärna lägstående frälsemän som inte hade en egen maktposition och var helt beroende av kungen.¹⁹² De frälseätter som styrde på Raseborg under början av 1400-talet var allt annat än lägstående. Det som förenar en klar majoritet av de ätter som huvudmännen på Raseborg tillhörde var att de alla förutom Janeke Hampamos ätt bevisligen har tillhört högfrälset och i Hampamos fall är det möjligt att han administrerade borgen i andra hand.

En tolkning är att kung Erik nog hade haft intentioner att tillsätta någon form av direkta kronoförvaltare i form av representanterna för dessa främst tyskbördiga frälseätter. Därtill fanns en strävan att stärka centraliseringen med häradsindelningens introduktion till riksdelen. Frälseätterna var dock såpass ekonomiskt starka att de kunde skapa sig en egen, något självständigare maktposition. Kronans administrativa medel räckte helt enkelt inte till för att noggrant kunna kontrollera borgen och frälset där.

Suvantos tolkning att Raseborg var strategiskt så viktig ännu efter Gotlandsfrågan att kungen ville tillsätta sina personliga favoriter som borgens huvudmän vinner stöd åtminstone gällande vikten av personliga kontakter. Det är tydligt att kungens nätverk och personliga favoriter var viktiga faktorer vid avgörandet av vem som skulle besitta en borg eller ett län. Suvanto var dock inte vid den tid han skrev (1985) medveten om de nya dateringarna av vissa brev som tidigarelägger bland annat van Vitzens tid på borgen. Således finns det en möjlighet att van Vitzen utnämndes till huvudman medan Gotlandsfrågan fortfarande pågick och inte efter att den redan lösts och därigenom kan hans innehav av Raseborg också möjligen kopplas direkt till

---

¹⁹² Lerdam 1996, 51, 54-55, enligt Lerdam faller riksårdsmedlemmarnas andel av länsinnehavarna under kung Eriks tid. Deras andel av alla länsmän är 60 % fram till 1420, men går därefter ner till under 45 % för perioden 1420-39.

just Gotlandsfrågan. Det är också fullt möjligt att denna inte hade någonting att göra med Thomas roll på Raseborg.

De pommerska, holsteinska och mecklenburgska huvudmännen har fyra gemensamma drag. För det första stod deras ätter kronan nära och alla, återigen med undantag för Hampamos, hade ättemedlemmar i riksrådet och som höga ämbetsmän. För det andra hade de byggt upp ett nätverk mellan varandra, både genom äktenskap och genom patron-klientförhållanden och utövade kontroll över både Raseborg och Kastelholm. För det tredje var de alla från finansiellt starka ätter, som hade finansierat kungamakten. För det fjärde var alla tre i något skede av sin karriär inblandade i förhandlingar med Tyska Orden.

Königsmarck agerade ombud för kronan i mötet mellan denna och Tyska Orden år 1407 gällande överlämnandet av Gotland till kronan.¹⁹³ Kronan betalade 9000 engelska nobler för ön.¹⁹⁴ Tyska Orden hade behärskat ön sedan man övervunnit vitalianerna där år 1398. Gotland och speciellt Visby var en av de viktigaste knutpunkterna i handeln över Östersjön. Drottning Margareta hade redan 1403-1404 försökt ta tillbaka ön med våld av Orden och när detta misslyckades förband sig Thomas van Vitzen år 1404 att skaffa fram kung Eriks och drottning Margaretas ratificering av ett fredsfördrag med Tyska Orden.¹⁹⁵ Otto Pogwisch har i sin tur år 1429 ställt upp som medlare i en konflikt mellan Kristiern Nilsson och Reval, denna gång med Tyska Orden som Revals representant och Pogwisch som Kristierns.¹⁹⁶

Hur kom det sig att en maktkonstellation bestående av just dessa släkter uppstod på Raseborg och Kastelholm? I enighet med Lintons teori om adelsinvandringen går det att finna ett starkt ekonomiskt perspektiv. Både Pogwischarna och den van Vitzenska ätten hade bevisligen stått både Margareta och hennes företrädare bi med reda pengar. Detta kan tänkas ha varit deras väg in i den svenska och danska rikspolitiken. I och med att alla de holsteinska, pommerska och mecklenburgska frälseätterna kom från i regel rikare områden än Sverige och i viss mån Danmark, var de självfallet eftertraktade bundsförvanter. Specifikt varför dessa huvudmän senare tillsattes som huvudmän på just Raseborg vet vi inte. Det kan ha haft någonting att göra med deras deltagande i medlandet med Tyska Orden. Thomas van Vitzen och Henning Königsmarck sågs måhända av kronan som tillräckligt kompetenta att förvalta en kronans borg vid gränsen av Ordens intresse- och inflytandesfär. Seppo Suvanto har indikerat att Otto

---

¹⁹³ SD 847.

¹⁹⁴ Linton 1971, 125.

¹⁹⁵ SD 465.

¹⁹⁶ DF 1912.

Pogwisch tillsattes för att hindra en av Lübeck ledd handelsblockad av Finska viken, vilket även är en fullt rimlig tolkning.¹⁹⁷

Det är också värt att granska detta nätverk av huvudmän kronologiskt. Thomas van Vitzen och Henning Königsmarck avled kring samma tid, alltså bevisligen senast år 1416. Senast år 1419 innehade Benedict Pogwisch Kastelholm och han gifte sig också efter Thomas van Vitzens död med Hennigs dotter Ida Königsmarck.¹⁹⁸ Några år senare, närmare bestämt år 1426, tillträdde Otto Pogwisch som huvudman på Raseborg. Det är möjligt att ett generations- och ätteskifte hade skett inom ramarna för detta nätverk på så sätt att den van Vitzenska ätten så att säga byttes ut mot den Pogwischska, medan den Königsmarckska ätten överlevde genom Ida. Det väsentliga är att det var den Königsmarckska ätten som var den bindande länken mellan van Vitzen och Pogwisch.

Det är intressant att notera van Vitzens nära relation till olika kloster, speciellt Vadstena. Detta är närmast en kopia av drottning Margaretas politik. Hon höll sig på god fot med kyrkan och donerade speciellt till Vadstena kloster stora egendomar. Linton har menat att Margareta knöt kontakter till kyrkan och vissa biskopar och kloster delvis på grund av politiska motiv. Kyrkan var en mäktig allierad i den medeltida världen, i och med dess kontroll över den av Mann kallade ideologiska makten.¹⁹⁹ Att medlemmar av den van Vitzenska ätten ofta översåg donationer till kloster och dömde i klostrens favör då de kunde, pekar på att de följde en liknande politik som Margareta och förstärker således tesen att ätten stod kronan nära. Därtill kan här skönjas hur även de kyrkliga institutionerna var en del av det nätverk som frälseätterna byggde upp. Det världsiga och andliga var på intet sätt åtskilt i denna bemärkelse.

Inom ramen för *slotsloven* och det faktum att Raseborg ägdes av kronan, byggde ätterna upp sin egen regionala maktsfär. Raseborg låg trots allt geografiskt sett långt från Köpenhamn och det kan antas att kronan inte kunde uttrycka sin vilja i alla angelägenheter som berörde slottet. Detta var förstås ett mynt med två sidor. Kronan kunde inte detalj-administrera sin borg, men å andra sidan kunde huvudmännen knappast räkna med kronans beskydd vid fara heller, på grund av tidens logistiska begränsningar. Ett visst mått av självstyre välkomnades säkerligen av båda parter.²⁰⁰

---

¹⁹⁷ KNB 7, "Pogwisch, Otto (mainitaan 1426-1434)".

¹⁹⁸ Det var vanligt för kvinnor att gifta om sig i det medeltida Norden. Se exempelvis Andersson Raeder 2008, speciellt 174-175.

¹⁹⁹ Linton 1971, 129-130, 155; Mann 1986, 1-33, 500, 504-506.

²⁰⁰ Hänvisande till det redan tidigare givna citatet av Fritz 1973, 131, så var det ibland nödvändigt för huvudmännen att kunna ta egna beslut.

Orsakerna till att detta nätverk fick fotfäste på Raseborg är alltså sannolikt en blandning av många faktorer. Ett gott förhållande till kronan var självfallet viktigt, men likaså en stark resursbas. Därtill kunde ett visst mått av erfarenhet i förhandlingar med främmande makter såsom Hansan och Tyska Orden ha spelat en roll.

Nätverken var ändå som tidigare nämnts en naturlig del av den medeltida världen och det fanns inte nödvändigtvis någon enskild utgångspunkt eller orsak till att just detta maktnätverk uppkom på kring Raseborg och Reval. Aktörerna på Raseborg och Kastelholm spelade med den hand de blivit tilldelade, men det är inte helt klart varifrån korten som byggde upp handen kom ifrån. Det är ej heller tydligt att de medvetet byggde upp ett nätverk.

4. Huvudmännens verksamhet

Syftet med detta kapitel är att skapa en mer konkret bild av vad det innebar att vara huvudman på Raseborg. Detta sker genom en utredning av vad brevmaterialet kan berätta åt oss om vad som hörde till fogdens uppgifter, möjligheter, rättigheter och skyldigheter. Det bristfälliga källmaterialet styr självfallet analysen, och den kommer således i sin tur ofrånkomligen att vara ofullständig. Genom att samla ihop information från olika huvudmäns korrespondens går det dock att skapa oss en ungefärlig bild av vad som *åtminstone* hörde till förvaltningskulturen på Raseborg.

Huvudmännens maktutövningssätt och ansvarsområden har tidigare utforskats grundligt utgående från kunskapen om förvaltningen och dess former. Bland annat den resursbetonade makten har lyfts fram medan den tidigare forskningen även har fokuserat på frälsets politiska ställning gentemot centralmakten, det vill säga vilken förvaltningstyp som tillämpats. Huvudmannens roll i uppbärandet av skatter har också studerats även om det inte har varit möjligt att granska hela den finska riksdelen beskattning slottslänsvis för medeltidens del, främst på grund av bristen på källmaterial.²⁰¹

---

²⁰¹ Fritz 1972, speciellt 156-159, se även Fritz 1973 för specifika genomgångar av länen och dess förvaltare; Retsö 2009, 74-76, för kort genomgång av vad som hörde till huvudmannens förvaltningsuppgifter; Reinholdsson 1998, 27-37, visar hur kampen om resurserna bland annat tog sig uttryck genom skriftlig specificering av speciellt landböndernas skyldigheter gentemot de som ägde åkrarna de brukade; Ulsig 2003, 635-636; Lönnroth 1934; Seppälä 2009, 35.

Det är här åter väsentligt att poängtera att jag i denna studie är specifikt intresserad av *vad brevkorrespondensen mellan Raseborg och Reval kan berätta om huvudmannens verksamhet*. Vid studiet av denna brevkorrespondens tecknas en bild av den mer alldagliga verksamheten på Raseborg, och det är tydligt att breven är ett fruktbart material som kan berika bilden av huvudmannens aktiviteter. Vid en närmare granskning av materialet stiger speciellt verksamhet inom fyra större kategorier fram, nämligen (1) användningen av *tovorsichte* och dess betydelse, (2) Raseborgs huvudmans medling mellan olika parter, (3) hans verksamhet i anknytning till sjöfart samt (4) hans militära verksamhet och slottets underhåll. Av dessa fyra får speciellt den första aspekten, alltså *tovorsichte*, mera utrymme då denna är tydligast representerad i materialet.

4.1. Tovorsichte

Den i brevmaterialet överlägset vanligaste förekommande uppgiften är relaterad till de brev huvudmannen har skickat angående en eller annan av hans undersåtars rättsfall i Reval. Principen som brukades var att när exempelvis en skattebonde från Raseborgs län skulle till Reval i en rättslig fråga tog han eller hon med ett *tovorsichte*-brev författat av huvudmannen. Användningen av *tovorsichte* har sin bakgrund i Hansan, där denna typ av brev var vanliga i och med olika rättsfall gällande arv och egendom mellan städernas invånare.²⁰² Denna typ av brev hade en regelmässig uppbyggnad, där huvudmannen, utöver de sedvanliga hälsningsfraserna och lyckönskningarna, också lade fram skattebondens sak och därefter bad rådet och borgmästarna stå denne bi i sagda ärende, i den utsträckningen han eller hon hade rätt till hjälp. *Tovorsichte*-brev var som tidigare nämnt inga rekommendationsbrev. Denna praxis kunde möjligen tolkas som en försäkran från huvudmannens sida att det inte var han som talade och fällde anklagelser eller liknande, utan att han endast agerade bud i frågan.

Breven innehöll så gott som alltid olika regelmässiga fraser eller ord.²⁰³ I de flesta frågor gällande arv och egendom behövde de nyländska bönderna *tovorsichte*-brev för att få sitt ärende

---

²⁰² Salminen 2012, 198; *tovorsichte* har använts i studiet av släkt nätverk inom hansan av Ewert & Selzer 2015, se speciellt 168.

²⁰³ DF 1666, Janeke Hampamos *tovorsichte* åt en viss Johan Petersson, ”Hir umme *bidde ik ju vruntliken umme Godes willen und umme mines heren des koninges willen, und helpen ome so vele, dar he recht anne is*”, alltså ”Angående detta [ärendet förklarades tidigare i brevet] ber jag er vänligen å Guds vilja, och å min herre, konungens vilja, hjälpa honom så mycket, som han har rätt till”. Ett annat exempel är DF 1969, vari Otto Pogwisch skriver *tovorsichte* åt en viss Jöns Schegge, ”Worumme *bidde ik juwe erwerdicheyt*, dat gy dessem vorbenomeden armen

hört. Eftersom bondebefolkningen i Nyland bevisligen haft livlig kontakt med Reval, och många hade släktingar som var bosatta där, fanns det ett stort behov av *tovorsichte*-brev. Redan Gunvor Kerkkonen formulerade en teori om hur Nyland fungerade som Revals uppland (ty. *Hinterland*), varifrån både arbetskraft och råvaror forslades till staden.²⁰⁴

Två intressanta exempel på *tovorsichte* är Otto Pogwischs brev till rådet den 20 juni 1433 och ca den 21 april 1434. Båda breven behandlade arvet efter en viss Peter Ghildesknecht som dött i Reval. Hans påstådde halvbror, Nigles Swenssone ville ha ut arvet efter Ghildesknecht. I det senare brevet berättade Pogwisch att Swenssone hade visat honom ett öppet brev skrivet av kyrkoherden (*kerkhere*) Thomas från Pojo. Detta tyder på att det första brevet som Pogwisch skrev, vari han också nämnde att häradshövdingen hade hört Swenssones sak om sin rätt till arvet, inte räckte för att han verkligen skulle få arvet.²⁰⁵ Frågan är varför.

För att utreda detta, måste vi först jämföra brevens innehåll sinsemellan. Den väsentliga skillnaden var alltså, som redan redogjorts för, vem Nigles fått att skriva å sina vägnar i de två *tovorsichte*-breven. I övrigt skiljer sig innehållet främst i texternas längd. Det tidigare brevet påbörjas med ett annat ärende, då Pogwisch tackar för de gåvor han erhållit av rådet vid sitt besök i S:t Birgittas kloster. Därefter utläggs ärendet om Nigles arv, som har redogjorts för i mer detalj än i det senare brevet. Exempelvis nämns det endast i det första brevet att Peter Ghildesknecht dött i en brand som just härjat i Reval och att Nigles och hans mor ännu hör till samma hushåll. I det senare brevet meddelades det endast att Peter dött.²⁰⁶ Likheterna i breven är förutom den sedvanliga formen på en deklARATION, som redan redogjorts för i kapitel 1.2, två till antalet. För det första fanns det i båda breven någon utöver Raseborgs huvudman som utställde *tovorsichte*. För det andra nämns det i båda breven på exakt samma sätt, att modern till Nigles Swenssone, alltså även Peter Ghildesknechts mor, gjort Nigles fullmäktig enligt formen ”mundich unde mechtich”. Hon gav honom alltså rätten att sköta hennes ärende.

Fyra intressanta observationer kan göras utgående från skillnaderna och likheterna mellan de två breven. För det första ger breven en bild av rangordningen för *tovorsichte*. I fallet med arvet

---

manne *willen helpen*”, alltså ”Angående detta, ber jag ers ärevördighet, att ni denna förutnämnde, arme man vill/skall hjälpa”, [alltså Schegge].

²⁰⁴ Salminen 2012, 230-231, hänvisar till en av Kerkkonen år 1974 skriven artikel som jag dock tyvärr inte lyckats hitta och läsa. Artikeln är ändå omnämnd i litteraturförteckning under Kerkkonen 1974.

²⁰⁵ DF 2079, 2090.

²⁰⁶ DF 2079, ”[...]gheheten Peter Ghildesknecht, saligher dechnisse, de dar vorbrande in der tiit, do jw unde den juwen de grote schade schach van brandes wegen[...]”, alltså ”[...] vid namn Peter Ghildesknecht, som förbrann vid den tid, då ni och de era stor skada var gjord genom eld[...]” och ”Wente de moder hiir noch in deme lene wonet unde is in kost mit desseem vorghescreven Nighelse.”, alltså ”Eftersom modern här i detta län hör till samma hushåll som denne förutnämnde Nighelse”.

efter Peter Ghildesknecht ansågs det tydligen inte höra till Pogwischs ansvarsområde att skriva *tovorsichte*. Pogwisch hänvisar även i det första brevet i frågan till att också konungens häradshövding hade hört Nigles. Förvisso kan Pogwisch ha skickat ett eller flera brev före detta, som senare gått förlorade. Det faktum att Pogwisch i det första av de två bevarade breven ändå mera detaljrikt redogör för fallet, alltså exempelvis genom att berätta om dödsorsaken, kunde hänvisa till att det första brevet av de två även öppnade ärendet. Detta förblir dock endast en gissning. Måhända visste Pogwisch om att hans första brev inte nödvändigtvis skulle ha rätt effekt, då han valde att i samma brev tacka för gåvor. Han kanske tänkte att detta skulle göra rådet mera medgörligt.²⁰⁷

Denna ovisshet förhindrar ändå inte att en slutsats kan dras, nämligen att Pogwisch inte egenhändigt kunde ha författat *tovorsichte* i just detta fall. Någonting i fallet gjorde att det inte hamnade på huvudmannens bord.

Därtill, kan förstås också slutsatsen dras att inte heller häradshövdingen ansågs ha denna juridiska auktoritet, då deklarationen som han intygar inte verkar ha haft önskad effekt. Vi kan heller inte veta huruvida ens kyrkoherden Thomas skrivelse var giltig i rådets ögon, då vi inte vet hur ärendet löstes. Dock kan vi säga något om häradshövdingens och kyrkoherdens sinsemellan rangordning i just detta ärende. Tydligt var att det att kyrkoherden hört Nigles här vägde tyngst. Detta kan tänkas ha något att göra med Peters och Nigles halvbrödraskap. Kanske krävde rådmännen kyrkans bevis på att de verkligen hade samma mor.

För det andra ger breven en inblick i hur deklarationer möjligen kunde förmedlas indirekt. Pogwisch ansåg möjligen att det räckte att han redogjorde för både häradshövdingens och senare kyrkoherdens brev i sina två brev angående arvet efter Ghildesknecht, utan att han bifogade deras egna utsagor i skriftlig form. Om så var fallet, skulle det indikera att Pogwisch ansåg att sitt ord och vittnesmål som huvudman i en av kronans borgar räckte för att mottagaren av hans brev skulle tro honom. Hans muntliga vittnesmål, satt till pappers, var lika gott som exempelvis kyrkoherden Thomas eget brev. Detta är dock en tolkning som faller kort om den inte utreds noggrannare. Vad talar alltså för att Pogwisch inte skulle ha bifogat kyrkoherdens brev, och vad som talar mot det?

---

²⁰⁷ Chaplais 2003, 86, nämner ett exempel där ett gratulationsbrev skickats 1344 av Edward III till Alfonso XI, möjligen i syftet att smörja denne inför ett av den förstnämnde planerat giftermål mellan deras släkter; Självfallet kan tack- och gratulationsbrev vara exakt det de utger sig för att vara, men det kan också vara värt att söka efter bakomliggande orsaker till att de skickas.

Det som talar för att Pogwisch inte har bifogat Thomas utsago, är att det finns ett annat brev vari han har skrivit ut att han bifogat ett brev, eller en skrivelse. I ett brev daterat den 10 oktober 1430, hävdade Pogwisch att han skickat gods (i detta fall järn) till Reval. Järnet var hans, och han hade skickat det till Reval i tron att han och hans egendom hade lejd där. Nu hade järnet tagits ifrån honom, och således ville han påminna rådet om att de hade givit honom lejd. Han bifogade därför två brev skrivna av rådet, vari de enligt hans utsago hade beviljat honom lejd. Det intressanta är att han skriver ut i sitt brev att han bifogar breven: ”Men jag har sänt mitt eget [järnet] dit [till Reval] å er lejd, som ni skrivit mig i två av era brev. Av dessa brev skickar jag er två utskrifter, bifogade till detta brev.”²⁰⁸ Här skall dock åter noteras att järnet var en fråga som berörde Pogwisch personligen, medan Nigles arvsfråga bevisligen inte hade någon direkt inverkan på huvudmannen. Pogwisch var troligen mer investerad i och intresserad av järnfrågan och tog kanske således mer tid att argumentera för sin sak.

Det som talar emot tolkningen att Pogwisch med flit inte skulle ha bifogat kyrkoherden Thomas brev är först och främst källsituationen. Kyrkoherdens brev finns inte bevarat, men detta innebär självfallet inte att det inte skulle ha bifogats. Därtill är det fullt möjligt att det bara varit en tillfällighet att Pogwisch inte hade bifogat brevet, om nu detta varit fallet. Och ifall det var en tillfällighet, kan inga slutsatser dras utgående från detta enskilda fall.

Om vi dock leker med tanken att Pogwisch medvetet låtit bli att bifoga Thomas skrivelse skulle detta skapa en intressant situation, där huvudmannen på Raseborg tydligen *inte* anses ha tillräcklig juridisk auktoritet för att egenhändigt kunna deklarerera för Nigles, men däremot nog anser sig ha tillräckligt förtroende för att kunna förmedla andras deklARATIONER. Denna till synes paradoxala motsägelse kan ha sin förklaring i bland annat det faktum att det orala vittnesmålet värderades mycket högt under medeltiden. I Reval var exempelvis ”ärliga personers” vittnesmål en viktig del av rättegångar.²⁰⁹ Även om brevet förstås i grund och botten är ett skriftligt kommunikationsmedel, skrevs breven under speciellt medeltiden enligt orala, retoriska principer.²¹⁰ Brevet var en förlängning på den muntliga kommunikationen, och eftersom det muntliga vittnesmålet värderades högt, värderades också det vittnesmål som gavs i ett brev (skickat av rätt person) högt. Pogwisch kunde alltså han ansetts vara ett tillräckligt gott ”vittne”,

---

²⁰⁸ Pogwischs brev, DF 1975, de två omnämnda breven existerar som fysiska kopior, men vid skrivande stund inte i DF ”[...]men ik hebbe dat myne dar gesant up juwe velicheyt, also gy my an twen juwen breven gescreven hebben, van welken breven ik sende jw twe utscrifte besloten in dessen breve.”

²⁰⁹ Kala 1998, 15.

²¹⁰ Se t.ex. Tiisala 2004 för information om brevskrivningsregler.

som ärligt kunde redogöra för kyrkoherden Thomas öppna brev. En tolkning som denna förblir dock bara spekulativ, och skulle kräva mera evidens bland källorna för att kunna bevisas.

För det tredje berättar breven om synen på användningen av fullmakt. Det faktum att Raseborgs huvudman anser det värt att skriva ett *tovorsichte* åt Swenssone tyder på att, i detta fall, arvtagerskan kan ge fullmakt åt en mellanhand för att sköta sitt ärende i Reval och inte behöver göra resan själv. Det finns även andra exempel på användningen av fullmakt i juridiska ärenden. I ett brev från den 7 juli 1433 skriver Otto Pogwisch å en viss Peter Oleffsones vägnar som är i Reval i sin fars ärenden.²¹¹

För det fjärde bör brevens dateringar beaktas. Breven skickades med ca 10 månaders mellanrum, alltså nästan ett år. Både i Reval och i Sverige fanns det arvslagar som betonade ”ett år och en dag”-principen. Dessa lagar gick i grund och botten ut på att ifall en person hade rätt till ett arv så skulle personen bevisa sin rätt senast ett år och en dag efter den dödes bortgång. Den grundläggande skillnaden mellan Magnus Erikssons lands (MEL)- och stadslag (MES) och den lübska lagen (LL) var vad som hände efter ett år och en dag. I MEL och MES står det att arvet då övergick i kronans ägo. Om den döde, förutom att ha dött i landet, även var född i landet, gick hälften av arvet till kronan och hälften donerades till kyrkan.²¹²

Av LL finns det fem kodexar bevarade i Tallinns stadsarkiv.²¹³ Det är lagen från 1282 som är intressant för den studerade tidsperioden. Denna lag finns bevarad i två versioner, som är nästan identiska, med endast några undantag. Det har antagits att versionerna är samtida med varandra.²¹⁴ I den första versionen står det att ifall ett år och en dag gått sedan ett dödsfall, så övergick hälften av den dödes egendom till kungen och hälften till staden. ”Kungen” hänvisade här till Danmarks kung, som vid tiden för nedtecknandet av lagen (1282) ännu var stadens överhöghet.²¹⁵ Denna paragraf har dock överstreckats och i följande version av lagen är paragrafen förändrad. Då står det istället att ifall ingen har bevisat sin rätt till ett arv efter ett år och en dag, så skall det förvaltas av rådet fram till dess att en laglig arvinge kommer inför dem. Det har i forskningen ansetts att denna princip sattes i kraft för att skydda möjliga okända arvingar, som kanske inte hade hört om dödsfallet i tid. Forskningen på området anser också att det är just denna version av arvslagen som var i bruk i Reval och inte den överstrukna. Det specificeras dock inte vad ”förvalta” i denna kontext innebar, alltså är det svårt att säga vad

---

²¹¹ DF 2082.

²¹² MEL Erfdha B § 21, MES Erfdha B § 18; Salminen 2012, 194.

²¹³ Kala 1998, 41, TLA Cm 5, Cm 6, Cm 10, 10a, Cm 19, Cm 20.

²¹⁴ Kala 1998, 44-45.

²¹⁵ Kala 1998, TLA Cm 6.

rådet fick och inte fick göra med arvet medan man förvaltade det.²¹⁶ En översättning av paragrafen lyder:

Om någon dör utan arvingar, måste hans egendom givas till stadens råd, som skall hålla den i säkert förvar. Om ingen, med rättighet att kräva egendomen, kommer inom ett år och en dag, måste rådet hålla egendomen inte bara ett år och en dag, utan tills en laglig arvinge kommer till vilken egendomen måste överföras.²¹⁷

För att återvända till fallet med Nigles Swenssone och arvet efter Peter Ghildesknecht, blir det alltså relevant att studera tidsaspekten av de brev som använts. Den brand som Ghildesknecht tydligen dött i, och som omnämndes i det tidigare brevet, drabbade staden 1431.²¹⁸ Vi märker alltså att redan det första brevet är sänt ca två år efter dödsfallet. Således hade processen, när det andra brevet sändes den 23 april 1434 tagit kring tre år i anspråk. I och med att *tovorsichte* fortfarande skickas efter att ett år och en dag gått sedan dödsfallet, understöder fallet med Nigles arv forskningens syn på vilken lag som var i kraft i Reval.

Det är tydligt att arvsprocesser kunde ta förhållandevis lång tid. Detta har självfallet med en mängd faktorer att göra. Vissa delar av året var det omöjligt att ta sig över till Reval, och även när resan kunde göras var den ett projekt i sig. Som vi i detta fall kan se, var en resa heller inte alltid tillräcklig för att uppnå önskat resultat. Lagtexten om arv indikerar också att det fanns en förväntan på att den juridiska processen inte skulle vara tidsbunden.

Vid studiet av *tovorsichte* är det också nödvändigt att granska den juridiska administrationen i ett län. På det lokala planet var det på tinget man redde upp rättstvister och frågor gällande arv och egendom, alltså liknande ärenden som behandlas i *tovorsichte*-breven. Raseborgs län var skatteuppbördsmissigt indelat i bol men under 1400-talets första kvartal delades länet också in juridiskt i häradar.²¹⁹ I häraderna ordnades ting, ledda av häradshövdingarna och emellanåt ordnades även lagmansting ledda av den så kallade lagmannen i Österland.²²⁰

---

²¹⁶ LL 1282 § 18 [överstrukna lagen], LL 1282 § 168. Översättningar av LL lästa i Kala 1998, 42; även Salminen 2012, 194, behandlar skillnaderna i lagarna.

²¹⁷ Författarens översättning av: "If someone dies without heirs, his property must be given to the town council for safekeeping. If no-one comes in one year and one day with a right to claim that property, the councillors must keep the property not just one year and one day, but until a legal heir comes to whom the property must be transferred.", Cm 10, 10a, översatt från lågtyska av Kala 1998, 42.

²¹⁸ Salminen 2012, 210.

²¹⁹ Salminen 2015, 37.

²²⁰ Se t.ex. DF 2100 (26.6.1434), Peter Fleming håller lagmansting.

Det är dock anmärkningsvärt att det i huvudsak under den studerade perioden, när det gäller rättsliga fall med Reval, är Raseborgs huvudman som skickar *tovorsichte* och inte lagmannen eller häradshövdingen.

Utgående från Salminens forskning om *tovorsichte* och arvsfrågor mellan Nyland och Reval märks det att det åren 1350-1519 finns två bevarade *tovorsichte* utfärdade av häradshövdingar, sex utfärdade av kyrkoherdar och hela 22 stycken utfärdade av Raseborgs huvudmän. I det bevarade källmaterialet är alltså huvudmannen på Raseborg starkt överrepresenterad som utfärdare av *tovorsichte*, även om härader med regelbundna ting var aktiva inom länet. Först under perioden 1520-1560 blev häradshövdingens *tovorsichte* vanligare än huvudmannens. Under 1300-talets slut har varken domare eller huvudmän utfärdat *tovorsichte*, så den verkliga studieperioden här är främst 1400-talets början. Orsakerna till avsaknaden av *tovorsichte* innan detta har bland annat förklarats med att det dyrare pergamentet först mot slutet av 1300-talet blev utbytt mot billigare papper och att det även, tack vare den relativa geografiska närheten till Reval, fanns möjlighet att framföra sina juridiska ärenden muntligt tillsammans med individer som kunde gå i god för ens sak.²²¹ Varför existerade denna överrepresentation?

För att reda ut detta, måste vi först utreda vad vi vet om häradsindelningen. Under 1400-talets första årtionde har rättsväsendet i unionen tydligen förenhetligats, då benämningen häradshövding förekommer för första gången i den finska riksdelen år 1403.²²² I Raseborgs fall är den första i källmaterialet förekommande häradshövdingen Janeke Hampamos år 1414, då omnämnd som häradshövding i västra Nyland (*häredzhöfdinghe i Westhernylandh*).²²³ Raseborg delas troligen någon gång mellan åren 1414 och 1417 in i två härader, en östlig och en västlig.²²⁴

En kort specificering av benämningen av häraderna bör göras, före analysen fortsätter. Håkon Holmberg talar om häraderna som Raseborgs västra och östra härad.²²⁵ Källorna stöder dock inte direkt denna namngivning före år 1438. Det är ändå bevisligen så att det geografiskt är fråga om Raseborgs östra och västra härad även före detta år, om än benämningen av häraderna skiftat. Denna slutsats kan dras då man ser till det titelbruk som använts i de bevarade källorna.

---

²²¹ Salminen 2012, 204-205, 218-221, särskilt 219.

²²² Holmberg 1959, 5, Nils Tavast nämns som häradshövding i Hollola.

²²³ DF 1431; Holmberg 1959, 5 daterar Hampamos tid som häradshövding mellan åren 1413 och 1417. Enligt en ännu opublicerad artikel av Salminen är han dock för första gången omnämnd först år 1414.

²²⁴ Holmberg 1959, 5-6; Håkan Jönsson omnämns som "häredzhöfdinge i Östra härade" i fastställningen av en rå i Sjundeå, utfärdad den 4 mars 1417 av Klaus Fleming. Det första omnämmandet av en häradshövding i västra häraden finns bevarat först från den 20 februari 1438, då Abraham Pedersson kallar sig "häredzhöfdinghe j westerhæredh j Rasaborgx fogothe læn".

²²⁵ Holmberg 1959, 1.

Hampamos kallades som sagt häradshövding i västra Nylands härad år 1414. Håkon Jonsson (Håkon Jönsson) kallas endast häradshövding i ”östra häraden” i två källor från mars år 1417, och i juli 1427 kallas samme man för häradshövding i östra häraden i Nyland.²²⁶ I och med att titeln häradshövding i Nylands västra härad används år 1414 och häradshövding i Nylands östra härad år 1427, kan man anta att häraderna åtminstone fram till år 1427 kallades Nylands västra respektive östra härad.

Här skall dock ordföljden noteras, då det är Nylands västra och östra härad och *inte* västra och östra Nylands härad. Östra Nyland hade sin egen härad under samma tid vilket bevisas av att Ingolf Djäken i en dom daterad den 21 juli 1414 kallas för ”hæradtzhøffdinge øuer Ijster Nijland”²²⁷ och Karl Matsson i en dito den 11 mars 1422 omnämns som ”hæredzhøffdinghe j Østernylande”²²⁸, alltså häradshövding i Östernyland. En möjlig tolkning är att Raseborgs län delats in två häradar, som under en övergångsperiod kallats för Nylands västra och östra härad, för att sedan byta namn till Raseborgs västra och östra härad. Under hela denna tid har Östra Nyland haft sin egen härad.

År 1438 omnämns Abraham Pedersson i februari som häradshövding i Raseborgs västra härad, men samma år i juni benämns Magnus Svensson som häradshövding i Nylands västra härad.²²⁹ Även om man brukade benämningarna Raseborgs östra och västra häradar år 1438, skedde det inte regelmässigt.

För att hitta en modell för var häradindelningen kom ifrån är det värt att se till Danmark, då regenten främst styrde från Köpenhamn och Danmark var den ledande kraften i unionen vid sekelskiftet 1400.²³⁰ Indelningen av landet i häradar låg som grund för förvaltningen där. Det danska riket var indelat dels i *land* som i vissa fall uppgjorde hela län, men i andra kunde vara uppdelade i *sysler*, som i sin tur kunde vara län. Både *land* och *sysler* var dock relativt stora enheter, och den viktigaste enheten var den mindre *herreden*, alltså häraden. Indelningen i häradar markerade också indelningen i ekonomiska, juridiska och administrativa distrikt. På 1400-talet var många län i Danmark uppbyggda av en härad, och således var länet och häraden

---

²²⁶ DF 1494: ”hæredzhøffdinge i Östra härade”; DF 1495, ”Håkon Jonsson, heredzhøffdinge i Österheredhe”; DF 1845, ”Håkan Jönsson, häradzhøffdingen uti Öster häradet i Nyland”.

²²⁷ DF 1440.

²²⁸ DF 1689.

²²⁹ DF 2242, ”Abraham Pedersson, hæredzhøffdinghe j westerhæredh j Rasaborgx fogothe læn”; DF 2250, ”Magnus Suenissons, hæredzhøffdinge j Wæsternylande”.

²³⁰ Enligt Suvanto 1985, 134 befann sig regenten främst i Danmark.

territoriellt sett samma sak. Ett län kunde också bestå av flera häradar, och detta skedde främst kring kungliga slott och borgar.²³¹ Harry Christensen har framlagt möjligheten att:

Samlingen av herreder i mere eller mindre faste len under de større slotte kan meget vel være betinget af det større behov for tilførsel af fødevarer m.m., som slotte med militær besætning nødvendigvis måtte have.²³²

Här ser vi alltså åter hur resurskrävande en borg kunde vara.

De viktigaste ämbetsmännen i häraderna var domarna, eller häradshövdingarna. Dessa fällde domar i de ting som ordnades för att reda upp lokalbefolkningens dispyter. Det är inte helt klarlagt exakt vad häradshövdingens och hövitsmannens i länet förhållande var i början av 1400-talet.²³³ Klart är ändå att huvudmannen i regel var närvarande på tinget då det var här som skatterna kvitterades och restskatter utställdes. En borgs huvudman kunde också utöva inflytande över tillsättandet av häradshövdingar.²³⁴

Därtill är det självfallet intressant att Janeke Hampamos själv hade varit häradshövding före han blev hövitsman på Raseborg. Dessutom är han den första häradshövdingen vi känner till för en härad i Raseborgs län. Man kan alltså anta att huvudmannen utövade inflytande på tinget och häradshövdingen, åtminstone då det gäller fallet Raseborg. Frälseätter och till och med enskilda frälsemän kunde även inneha juridiska poster som häradshövding eller lagman och huvudmannskap samtidigt. Detta var tydligen fallet även innan själva häradsindelningen då Thord Bonde var lagman i Västmanland från och med 1394.²³⁵

Det som komplicerar situationen är att det inte endast var häradshövdingar som var aktiva juridiska ämbetsmän. Även en så kallad ”lagman i Österland” fällde domar vid tingen. Lagmännen var en kvarleva från den tidigare juridiska hierarkin, där rättsfall först kunde behandlas på sockentinget, därefter föras vidare till lagmansrätten, eller i stora rättsfall tas upp av kungen själv.²³⁶ Häradsindelningen med medföljande häradsting tog i princip över

---

²³¹ Christensen 1983, 15-17.

²³² Christensen 1983, 16.

²³³ Christensen 1983, 19.

²³⁴ Se t.ex. DF 1624, 1824, 1293; Skatteuppbörden har studerats av Väinö Voionmaa redan i början av 1900-talet, se Voionmaa 1912. Under senare tid har skatteuppbörden i den tidigmoderna finska riksdelen utforskats av Suvia Seppälä. Det uppbars troligen redan under medeltiden både årliga, fasta skatter (*ordinarie ränta*) och skiftande, osäkra skatter (*owisse räntor*). Det är ändå värt att notera att det fanns stora regionala skillnader i skatteuppbörden och dess art i och med att ett centraliserat uppbördssystem inte noggrant kunde övervakas före Gustav Vasas reformer, då han bland annat grundade en skattkammare i Stockholm som granskade skatteuppbörden, Seppälä 2009, 34-37; Skatterna lyftes 2-4 gånger om året på tinget, Kivistö 2006, 15; Småberg 2004, 235-236.

²³⁵ SBL 5, ”Tord Rörriksson Bonde”.

²³⁶ Rask 1991, 334-335.

sockentinget, men lagmansämbeten överlevde tydligen denna förändring och Österlandet hade således en lagman som, om han var närvarande på tinget, innehade häradshövdingens roll som domare. Under den studerade perioden finns det bevarat källmaterial som omnämner två, möjligen tre lagmän i Österland, nämligen Sten Bosson, Klas Fleming och möjligen Peter Fleming.²³⁷ Därtill finns även omnämnda personer, såsom Jöns Andersson, som hade rätt att fälla konungsdöm.²³⁸

Man kan alltså fråga sig varför det var huvudmannen på Raseborg och inte någon av de ovannämnda lagmännen, personerna med rätt att fälla konungsdöm, eller häradshövdingarna som oftast utfärdade *tovorsichte* till rådet i Reval. Orsakerna kan självfallet vara många.

Det finns förvisso en möjlighet att huvudmännens brev helt enkelt bevarats i större omfattning än de övriga avsändarnas. Överrepresentationen av *tovorsichte* utfärdade av huvudmannen är dock såpass stor, att detta inte kan vara den enda orsaken.

En mer sannolik tolkning är att överrepresentationen har med ett antal olika faktorer att göra. För det första var häradsindelningen ett relativt nytt fenomen i den finska riksdelen och det kan tänkas ha tagit tid innan förflyttningen av den juridiska makten till häradshövdingen tog plats. Christensen menar att en utveckling sker i Danmark under 1400-talet, där makten på tinget sakta men säkert konsolideras hos just häradshövdingen.²³⁹ Denna utveckling i Danmark kan tänkas ha speglats i Österland, och i alla fall skulle den relativa ökningen av *tovorsichte* utfärdade av häradshövdingen från och med 1520²⁴⁰ stöda en sådan tolkning.

För det andra var rättsfall och ärenden gällande arv och egendom i Reval inte en lokal angelägenhet utan en mer - anakronistiskt uttryckt - ”utrikespolitisk”. I Kalmarunionen och i Reval regerade olika rättsuppfattningar, med Magnus Erikssons lands- och stadslagar på norra sidan finska viken och den lübska rätten på den södra. Rättsfall som skulle redas upp i Reval, var alltså inte helt entydigt juridiska, utan inbegrep också ett visst mått av politisk administration, något som snarare föll på huvudmannens axlar än på häradshövdingens eller lagmannens.

För det tredje är det värt att notera huvudmannens och häradshövdingens inbördes hierarki. Thomas Småberg har visat att eliten, med andra ord högfrälset i Marks o Kinds härad mellan 1390 och 1520 hade kontroll över häradsämbetet och i praktiken kunde bestämma över vem

---

²³⁷ T.ex. DF 1209-1214.

²³⁸ DF 1215-1217.

²³⁹ Christensen 1983, 19.

²⁴⁰ Salminen 2012, 219.

som innehade detta.²⁴¹ Det är inte omöjligt att en likadan situation har existerat i Raseborgs län, speciellt då häradsindelning var ett särdeles nytt fenomen i början av 1400-talet. I sådana fall kan detta vara att även rådet och borgmästarna i Reval var medvetna om att det verkliga inflytandet över häradstinget låg hos huvudmannen och således var dennes *tovorsichte* den mest juridiskt valida versionen.

Rask har menat att användningen av *tovorsichte* (även om han inte uttryckligen använder ordet) visar hur exempelvis Otto Pogwisch år 1429 ”ingrep [...] till ’sin’ bondes förmån, t.o.m. under hot att för sin konung inberätta hur hans undersåtar behandlades i Reval.”²⁴² Här syns tanken om användningen av breven som rekommendationer, vilket kunde tänkas logiskt med tanke på retoriken som användes i dem. *Tovorsichte* var som sagt dock *inte* rekommendationsbrev, utan bara brev där huvudmannen försäkrade att det han skrev i brevet hade berättats åt honom. Att skicka *tovorsichte* var alltså inte något som vi kan anta att huvudmannen alltid ville göra. Varför skulle han annars försäkra mottagaren om att det inte var hans personliga rekommendation av brevföraren, eller personliga uppfattning om ärendet som dryftades i brevet? *Tovorsichte* var inte en rättighet eller möjlighet som huvudmannen hade, utan snarare en *skyldighet*.

Det faktum att man i kontakten mellan Raseborg och Reval använde sig av *tovorsichte*, en ursprungligen hanseatisk praxis, visar också på hur starkt integrerat Nyland var med Reval. Det ger oss också en hänvisning till vilken av aktörerna som kunde tänkas vara den dominerande, alltså Reval. Det var Raseborgs huvudman som formar sina brev enligt vad man i Reval ansåg vara praxis och inte tvärtom.

4.2. Medling

Ett perspektiv som förekommer i ett brev, utfärdat av Otto Pogwisch i Sandhamn 31 augusti 1429, är Raseborgs huvudmans roll som medlare i konflikter. I brevet berättar Pogwisch åt rådet att han förstått från vad Viborgs huvudman Kristiern Nilsson har berättat åt honom samt från ett brev han mottagit av Tyska Ordens livländske mästare att ett bestämt möte mellan Kristiern Nilsson, undersåtar i Österlandet och rådet i Reval inte kunde ta plats på det datum som tidigare varit tänkt. Mötet gällde en konflikt mellan sagda parter. Pogwisch meddelar i brevet att han nu

---

²⁴¹ Småberg 2004, 235-236, eliten i Kinds härad höll själva häradsämbetet på 1300-talet men framåt 1400-1500-talen delegerade man det framåt åt klienter. I Marks härad höll eliten själv kontrollen över häradshövdingeämbetet under hela den studerade perioden.

²⁴² Rask 1991, 85-86, hänvisande till FMU II, 1896, det vill säga DF 1896.

som sagt fått den livländske mästarens brev, vari mästaren hade berättat åt Pogwisch att han rått herr Kristiern att ge honom (mästaren) fram till vintern för att bestämma ett nytt mötesdatum. Pogwisch meddelar rådet att han har rått herr Kristiern att följa mästarens råd. Han avslutar ännu med att be rådet att se till så att undersåtar, bönder och handelsmän från herr Kristierns län inte behandlas sämre i Reval än hans herres andra undersåtar, bönder och handelsmän ”här i landet”²⁴³ under denna tid.²⁴⁴

Brevet kan spjälkas upp i grupperingar enligt hur Pogwisch skriver om dem. För det första har vi de som Pogwisch representerar, nämligen Viborgs huvudman Kristiern Nilsson och undersåtarna, bönderna samt handelsmännen i Österland. För det andra har vi motparten, alltså rådet i Reval, som också är brevets mottagare. För det tredje har vi Tyska ordens livländske mästare, vars roll i mötet är mindre självklar. Det skrivs tydligt i brevet att det som skall behandlas är ”vissa ärenden [tvister], som står mellan herr Kristiern och andra, min herres förutskrivna undersåtar, och er etc.”²⁴⁵ Ingenstans nämns livländska mästaren och ändå är det han som ska bestämma en ny tidpunkt för det inhiherade mötet. Det är troligt att mästaren är med som medlare i mötet, vilket också verkar vara fallet för Raseborgs huvudmans del.

Det hörde alltså till huvudmannens uppgifter, eller ansågs att han var lämpad att medla i frågor som inte direkt berörde honom själv. I just denna situation kan Pogwischs medling ha att göra med att han var den närmaste representanten för kronan i området, då Kristiern Nilsson styrde Viborg som förläning. År 1429 pågår dessutom fortfarande kriget mellan kung Erik och de av Lübeck ledda städerna, och det var av särskild vikt för både Erik och huvudmännen i den finska riksdelen att hålla Reval utanför konflikten, då handeln över finska viken var mycket viktig. Kristiern Nilsson hade därtill skapat bekymmer för Reval under en längre tid, och hade bland annat brutit kontakterna med rådet redan år 1426. Som orsak gav han ett rättsfall gällande en viss Klaus Dock, men det är troligt att detta bara var ett svepskäl och den riktiga orsaken hade att göra med förändrade handelsmönster i och med det utbrutna kriget. I vilket fall som helst förklarade Kristiern Nilsson privatkrig mot rådet i Reval och påbörjade år 1426 ett kaparkrig mot staden.²⁴⁶

---

²⁴³ DF 1912, ”hiir in deme lande” syftar oftast på avsändarens län, men på grund av att Österlandet nämnts tidigare i texten är det troligt att syftet ligger på hela Österlandet i detta fall.

²⁴⁴ DF 1912.

²⁴⁵ DF 1912, ”umme etlike article, de twischen hern Cristierne unde den anderen mynes heren vorgescreven undersaten unde jw sin etc.”.

²⁴⁶ KNB 2, ”Dock, Klaus (K 1425)”.

Vi kan inte med säkerhet veta varför just Pogwisch och Tyska Ordens livländske mästare skulle agera medlare under mötet. En observation kan dock göras om dessa tvås ställning i sina respektive makthierarkier. Den livländske mästaren representerade sin herre, Tyska Ordens mästare, som i sin tur motsvarade den högsta makten inom sitt rike. Samma sak gällde för Otto Pogwisch, som genom sin position som förvaltare av en kronoborg och som medlem i en högfrälse-ätt representerade sin herre, alltså kung Erik. Båda två hade en position som sina rikens högsta världsliga makts direkta representanter vid mötet. Detta skulle tyda på att både kung Erik och Tyska Ordens mästare hade ett intresse av att mötet mellan Nilsson och rådet bar frukt, vilket säkert också var fallet. Viborg var en viktig gränzburg i kung Eriks rike, och att transitohandeln över Östersjön stördes inverkade negativt på alla involverade.

Det är intressant att märka att Pogwisch först skriver att en av konfliktens parter bland annat är hans herre kungens undersåtar i Österlandet, vilket hänvisar till i princip alla som var bosatta i Österland. Mot slutet av brevet skriver han ändå specifikt om undersåtarna ur Kristierns län och hur de inte borde behandlas annorlunda än övriga undersåtar i landet. Pogwisch var alltså tydligt medveten om att de som konflikten verkade gälla var alla från Viborgs län och inte från Österlandet i sin helhet, såsom han först skrivit. Varför nämner han då hela Österlandet först?

Detta kan tänkas ha varit ett retoriskt knep. Genom att hänvisa till hela Österlandet i första omgången kunde Pogwisch påminna rådet om att även om Kristiern Nilsson var ”jobbig” var hans undersåtar ändå en del av en större helhet undersåtar, alltså kungens och således borde de inte drabbas av konflikten mellan Kristiern Nilsson och rådet.

Varför skulle då Pogwisch bry sig om undersåtarna i Viborg och vilja minska deras problem i Reval? I och med att kontakterna mellan Raseborg och Reval var livliga, och så även mellan Viborg och Reval, kan man tänka sig att det fanns många släktskapsband mellan de tre platserna. Möjligen var det så att Pogwisch var medveten om detta och, baserat på vad vi vet om *tovorsichte*, ville undvika att själv få flera klagomål då människor från Viborgs län, som kanske hade band till människor från Raseborgs län, råkade i juridiska tvister i Reval. Om Kristiern Nilsson hade en pågående tvist med Reval, skulle de av hans undersåtar som hade några som helst band till Raseborgs län istället kunna tänkas vända sig till Raseborgs huvudman och därigenom utöka hans arbetsbörda.

Genom Pogwisch kommer vi även åt en annan situation där Raseborgs huvudmans roll som medlare dyker upp i källorna. Pogwisch skickar den 5 maj 1427 ett brev till rådet där han ber om att få köpa ut några laster salt. Behovet av salt var grundläggande för överlevnaden på medeltiden i och med dess konserverande natur. Det är också intressant att se att Pogwisch

skickade denna förfrågan om att få köpa ut salt endast ca ett par månader efter att han skickat ett brev till rådet vari han förfrågade sig om hur rådet tänkte förhålla sig till konflikten som brutit ut mellan ett antal hansestäder och kung Erik. Mellan de två breven hade rådet hunnit svara att de beviljade honom och bönderna från hans län fri fart på Reval, alltså i princip lovat att handeln mellan områdena skulle fortsätta som vanligt och att konflikten inte skulle inverka på kontakterna. Ett liknande brev skickades åt Henrik Görieshagen på Kastelholm samma dag, då även denne hade skickat en förfrågan om konfliktens inverkan på kontakterna mellan länet och staden. Pogwisch var alltså inte den enda som var orolig för konfliktens biverkningar. Även Åbo slotts huvudman, Klaus Lydikesson, skickade tillsammans med Pogwisch en förfrågan om Revals förhållande till konflikten den 25 maj 1427.²⁴⁷

Det intressanta här är hur Pogwisch har skickat två brev i samma ärende och att han mellan dessa brevs utfärdanden har bett att få ta ut salt. Vi ser tydligt hur väsentligt speciellt saltet var, men överlag hur viktig kontakten till Reval var för den finska riksdelen. Vi vet att Pogwisch hade mottagit även det första svarsbrevet från Reval, alltså det som han fick till svar då han första gången förfrågade sig om hur staden förhöll sig.²⁴⁸ Här är det alltså inte fråga om att ett svarsbrev gått förlorat och att man tvingats skicka och be om en ny försäkran.

Snarare är det så att Pogwisch i det första brevet säkrat handeln mellan specifikt sitt län och Reval, precis som Görieshagen gjort för Kastelholms del. Vid det andra brevets utfärdande är som sagt även Klaus Lydikesson närvarande, och det är värt att granska ordalydelsen i brevet närmare. Lydikesson och Pogwisch skriver att de ”frågar å hövitsmännen i detta lands vägnar”²⁴⁹. I detta andra brev verkar det alltså finnas ett försök att få till stånd en mer allmän försäkran som skulle gälla ”hela landet”, alltså antagligen Österland. Vi märker hur Pogwisch, igen en gång, agerar medlare.

4.3. Havet ger och Reval tar - bottenfynd samt strandade skepp och varor

Frågan om vem som har rätten att bärga gods som strandat i Raseborgs län har förekommit i brevkorrespondensen under hela den studerade tidsperioden. Det är förståeligt då Raseborg var

---

²⁴⁷ DF 1830 (7.3.1427), DF 1837 (25.4.1427), DF 1838 (25.4.1427), DF 1840 (25.5.1427); se även KNB 2, ”Diekn, Klaus Lydekenpoika (K 1435)”.

²⁴⁸ DF 1839, ”[...] ik juwen breff, an my gescreven, entfangen unde wol vornomen hebbe, also ludende, wes ik unde de bure hir ut dessem lene, dat ik van mynes heren gnaden hebbe, in juwe stad senden edder voreden, dat id scholde velich aff unde to varen, beyde binner der stad unde buten der stad, van jw unde van den juwen.”.

²⁴⁹ DF 1840, ”[...] wy nw to der tiidh brukende sin van wnses gnedigen heren hovetluden wegen in dessem lande.”.

en kustborg positionerad längs en av de viktiga handelsrutterna från öst till väst. Vi får ledtrådar om de möjliga konflikterna gällande bärgandet av gods genom att granska de fall vi har för handa. De har alla olika utgångspunkter, som bidrar till att berika bilden av speciellt huvudmannens på Raseborg syn på sin egen rättighet till strandat gods.

Strandrätten gäller i grund och botten vem som har äganderätten över strandat gods från förlista eller strandade fartyg. Är det den som äger godset då de skickas iväg, den som äger stranden, eller möjligen den som hittar det strandade godset? Bland annat Vilho Niitemaa och Mikko Huhtamies har i sin respektive forskning berört ämnet. Den äldsta kända uppfattningen om strandrätt var att skepp som av en eller annan orsak förlist ägdes av den vars strand eller område de hittades i, vilket i teorin innebar kungen eller kejsaren, men i praktiken säkerligen ofta betydde en eller annan lokal förvaltare eller matkhavare. I Magnus Erikssons landslag stipulerades i medlet av 1300-talet att kronan skulle få en andel av skeppet och dess innehåll, men även att de ursprungliga ägarna av skepp och gods hade rätten att få tillbaka eller själva bärga det som var deras om de så krävde. Denna rätt var tidsbunden till ett år och en dag. Lagen var en del av den förändring som hade påbörjats under antiken och därefter utvecklats under medeltiden, där skepparna och handelsmännen i större utsträckning skulle skyddas. Landslagen stipulerade därtill samma ägandeförhållanden för bärgat gods från havet, så kallat ”botnfyn”.²⁵⁰

Medeltida lag och juridik var komplicerade, då flera nätverk av lagar överlappade varandra. Till exempel fanns det nästan alltid åtminstone två typer av lagar aktiva i alla kristna områden, nämligen den sekulära lagen och den kanoniska rätten. Det var oftast inte ett system ämnat att lösa konflikter utan snarare en fråga om vem som har makten att implementera sin version av lagen.²⁵¹ I fallet Raseborg-Reval var detta särdeles tydligt, då Raseborgs huvudman följde Magnus Erikssons landslag och de som framförde klagomål i Reval gjorde det under stadens egna lag. Denna lag var i sin tur baserat på den lübska rätten.

Gällande vad havet gav och Reval tog, finns det bevarad korrespondens från såväl Thord Bondes, Thomas van Vitzens och Otto Pogwischs tid. Thord bonde meddelar i ett av sina brev åt rådet att han i ett skede tagit över ett fiendeskepp och dragit upp det på land i Hangö, där det sedan fick ligga längre än ett år och en dag varefter det rätteligen var hans. Därefter gav han det åt en viss Sven Wren. Denne Wren hade sedan tagit sig till Reval med skeppet, men i staden

---

²⁵⁰ Niitemaa 1955, 14, 33, 248; Huhtamies 2019 (opubl.), 49; MEL Thyufuæ B §35-36.

²⁵¹ Heirbaut 2005, 126; Pennington 1992, 333.

hade han blivit frantagen detta. Bonde skrev åt rådet för att han ville att Wren skulle ges tillbaka sitt skepp.²⁵²

Detta är den första inblicken vi får i hur havet först gav, men Reval sedan tog. Skeppet i fråga bytte ägare flertalet gånger. Bonde talar om fiender och menar troligen vitalianerna. Det är möjligt att dessa hade kapat skeppet av någon som sedan, när skeppet gått igenom olika ägare och blivit Wrens, kände igen det i Reval och yrkade på sin äganderätt till det. Närheten till havet gav huvudmannen på Raseborg möjligheter att utöka sin resursbas, men denna resursbas var ofta beroende av kontakten till Reval och möjligheten att där byta ut resurser mot andra eller reda pengar.

I fallet med Wren är det förstås inte huvudmannen själv som förlorar sitt skepp, utan denne Wren. Bonde var dock noggrann med att i nämna i brevet att skeppet var en gåva av honom åt Wren. Det är alltså troligt att Wren var en av Bondes klienter. Genom att skeppet togs från klienten försämrades också bandet mellan patronen och klienten så en av de bindande länkarna i förhållandet, alltså materiell vinning, togs bort. Därför kan förlusten av Wrens skepp även ses som en förlust för Bonde. Reval ”tog” förstås inte medvetet, men staden var den oundvikliga centralorten för invånarna i Nyland, som ofta fann sig dragna ditåt.

Den bäst bevarade korrespondensen vi har angående liknande tematik gäller Otto Pogwischs konflikt med en viss Otto Brakels angående ett parti järn år 1430. Hela sex brev finns bevarade, varav fyra är utfärdade av Pogwisch och två av rådet.²⁵³ I korrespondensen påstår Pogwisch att han låtit bärga järn från havet och därefter låtit det ligga över vintern och sommaren utan att någon kommit för att hämta det. Därefter har han skickat tre läster av det bärgade järnet²⁵⁴ till Reval med sin tjänare Cord Doringe, och i staden har Otto Brakels knekt med orätta tagit 16 fat av de tre lästerna. Pogwisch klagar på att den lejd som rådet givit honom tydligen inte är i kraft. Då rådet efter att ha försäkrat att han har lejd - samt påstått att de nog upprätthållit sin tidigare givna lejd också - ber att han skulle komma över för rättegång om järnet, vägrar han. Pogwisch menar i det sista bevarade brevet i frågan att eftersom järnet med rätta var hans och det hade kostat honom mycket att bärga det, så kunde de som ville göra anspråk på det istället komma inför honom i Raseborg för att göra så.

---

²⁵² DF 1043 (ca 1395).

²⁵³ DF 1955, 1957, 1959, 1965, 1971, 1975.

²⁵⁴ Det är oklart i korrespondensen huruvida de tre lästerna är hela den mängden järn som Pogwisch har bärgat, eller endast en del av det.

Järn var självfallet en dyrbar vara, och mängden i fråga var stor. Utgående från Fritzs och Odelmans uppställda lista över de i Raven van Barnekows räkenskaper från 1365-1367 använda måttenheterna, framgår det att 16 fat motsvarar 2688 kg.²⁵⁵ Viktenheter kunde dock variera kraftigt beroende på tid och plats, så siffran måste tas med en nypa salt. Att det var fråga om en noterbar mängd järn märks ändå i tidsaspekten av korrespondensen och i att det ens är omnämnt.²⁵⁶ Det första bevarade brevet är skickat 16 juni 1430 och det sista den 10 oktober 1430. Under loppet av ungefär fyra månader hade alltså minst 6 brev skickats av och an, och kanske fler. Pogwisch var självfallet mån om att få sitt järn tillbaka. Vi kan inte veta exakt varför Pogwisch skickat järnet till Reval med sin tjänare. En mycket trolig möjlighet är att han skulle sälja järnet i staden. En annan är att han skulle deponera det åt Pogwisch. Vi vet från senare korrespondens att Pogwisch ville skicka både egendom och familj till Reval för att skyddas, så det är möjligt att han hade ett hus eller liknande i staden.²⁵⁷

Järn var en av de stora exportprodukterna från speciellt Sverige till det övriga Europa och denna järnhandel intensifierades från och med medeltiden. Den ökade efterfrågan på järn innebar bland annat att myr- och sjömalm inte längre räckte till för att möta behovet, och bland annat därför växte gruvdriften fram i den så kallade Bergslagen i Sverige senast från och med början av 1400-talet. Reval var känt för sin kanontillverkning så det kan antas att det i staden krävdes järn för produktionsbehov.²⁵⁸ Pogwischs starka intresse av den förlorade lasten järn kan säkerligen förklaras av att han var medveten om järnets värde och visste att det gav säker vinst.

En av de intressanta aspekterna i ”järnfrågan” är de olika juridiska systemen som möts. Pogwisch sade sig i ett brev ha juridisk rätt till järnet, då han betalat bönderna som bärgat det ur havet och därefter låtit det ligga ”eynen gantzsen winter [...] bet uppe den somer”,²⁵⁹ över en hel vinter och över sommaren, utan att någon kommit för att kräva det. Därtill vägrade han komma över till Reval eller skicka någon för att försvara sitt påstående, även om han fick en inbjudan av rådet.²⁶⁰ Han ansåg att eftersom han blivit beviljad lejd för sitt gods i Reval, och godset var ju utan tvivel hans enligt Pogwisch, så var det inte hans sak att komma över dit, utan istället borde de som hade egna krav komma över till honom för att lägga fram dem. I ett av

---

²⁵⁵ Fritz & Odelman 1994, 256.

²⁵⁶ Huhtamies 2019 (opubl.), 56, förlisningar beskrevs i större detalj endast då det förlista skeppet innehöll värdefulla varor samt.ex. järn.

²⁵⁷ DF 2102.

²⁵⁸ Hockman 2006, 174-190, Hockman visar bland annat på hur Ingeborg Axelsdotter Tott och hennes man Sten Sture strävade till att köpa upp och kontrollera områden med järnproduktion och järnhandel; Kreem 2002, 78-79.

²⁵⁹ DF 1965.

²⁶⁰ DF 1971, 1975.

breven skriver Pogwisch därtill uttryckligen att han skickar över sin brevförare Olaf Niclisson men att denne inte har fullmakt att representera honom i någon rättegång.²⁶¹

Detta var en naturlig ståndpunkt för Pogwisch, men inte nödvändigtvis för att han var osäker på den av rådet utlovade lejden. Detta kan ha varit ett svepskäl för Pogwischs verkliga orsak till att inte vilja dömas i Reval. Pogwisch nämner specifikt i sitt sista brev att han inte ”förstår sig på den lübska rätten”.²⁶² Detta skall inte tolkas som att han inte förstod hur den lübska rätten fungerade, utan snarare så att han inte ansåg sig behöva följa den lübska rätten och således behövde inte heller det han ägde dömas enligt denna rätt. Han var troligen väl medveten om att han hade en fördel av att järnet tilldömdes sin ägare i Nyland och inte i Reval. Som vi har konstaterat tidigare, gällande häradshövdingens och huvudmannens sinsemellan förhållande, är det troligt att huvudmannen kunde utöva inflytande på häradshövdingen och vid tillsättandet av nämndemän och således få en vinnande dom.²⁶³ Som lagen sade, så skulle även kungen få en andel av fyndet, och kunde Pogwisch bevisa att det verkligen var ett fynd, alltså ett bärgat botten- eller strandgods, så skulle både Pogwisch och kungen vinna på det.

Det var rådet och borgmästarna som vanligtvis i städerna dömde i frågor gällande maritim lag i norra Europa.²⁶⁴ Rådet och borgmästarna i Reval, och även i andra hansestäder, var själva självfallet borgare i staden, och hörde i regel till de rikaste invånarna, alltså handelsmännen. Detta kan också ha varit en bidragande orsak till att Pogwisch inte ville bli dömd i Reval. Hans domare kunde ha personliga, ekonomiska intressen i järnet i fråga och således döma ofördelaktigt för honom.

Pogwischs ovilja att delta i rättegång i Reval kan också delvis vara förknippad med hans status som en medlem av frälset. För Kalmarunionen och de nordiska rikena överlag vet inte om några konkreta regler, men det fanns regioner i Europa där det för frälset var klargjort vad som var passande och icke-passande sätt att skaffa sig inkomster. Att leva på skatter och andra uppbördar som godsägare eller administratör var passande, medan att vara handelsman inte var det. (Ifall man förstås inte investerade sina pengar i ett handelsföretag och någon annan skötte själva fraktandet och handlandet.)²⁶⁵ Ifall det var så att Pogwisch verkligen tänkte sälja järnet i Reval, kan det tänka sig att han redan av denna orsak inte kunde ställa upp på rättegång, då han

---

²⁶¹ DF 1975: “[...]desse brefforer Olaff Niclisson annamen, dem ik dat ok muntliken bevolen hebbe an jw to wervende; men nenen rechtgank hebbe ik em bevolen.”

²⁶² DF 1975, “[...]vorsta ik my nicht up dat Lubesche recht[...]”.

²⁶³ Se även Småberg 2004, 235-236.

²⁶⁴ Frankot 2012, 145.

²⁶⁵ Contamine 1998, 89-105, särskilt 100-102, Contamine hänvisar till stora delar av Frankrike.

därigenom skulle erkänna att han var en handelsman som hade förlorat sitt gods. Genom att järnets öde istället skulle dömas om i Nyland, blev frågan inte en om förlorat handelsgoods utan om en kungens huvudmans rätt till det gods som på sätt eller annat hamnat på hans mark.

I Pogwischs korrespondens finns alltså en liknande tematik som i Bondes brev gällande det förlorade skeppet. Havet ger och därefter förs det som ges till Reval. Därtill märks betoningen av ”ett år och en dag”-regeln. Både Bonde och Pogwisch böjer tydligt lagarna för egen vinning. Efter ett år och en dag skulle ju skeppet och järnet egentligen inte vara deras, utan drottning Margaretas i Bondes fall och kung Eriks i Pogwischs. Pogwisch var noggrann att notera att järnet var hans, men självfallet å hans konungs vägnar, medan Bonde är mer rakt på sak och konstaterar att skeppet helt enkelt var hans.²⁶⁶ Här märker vi hur huvudmännen väver ihop olika lagar och tar det bästa från båda världar. Från Magnus Erikssons landslag tar de den retoriska välviljan och åtminstone synbara laglydigheten de visat då de, som lagen säger, givit tid åt en möjlig ägare att uppenbara sig. Från de äldre uppfattningarna om strandrätt drog de den mer praktiska slutsatsen att det är de, och i mindre grad deras regenter, som har äganderätt till skepp och gods.

Den oroliga tiden på Östersjön under 1390-talet märks i att Bonde inte bryr sig om att ens nominellt ge äganderätten åt sin drottning. Han antar att han kan komma undan med att påstå att han själv ägt skeppet, då han ju dessutom tagit det av en fiende. Pogwisch är dock, som omnämnt, mera taktfull och överger åtminstone i teorin äganderätten till järnet åt sin kung. Detta gör han dock endast i det första brevet i frågan. I alla som följer nämner han järnet endast som sitt eget.

Bärgningen av järnet och även ett brev bevarat från Thomas van Vitzens tid på borgen möjliggör en observation av vem det var som bärgade gods. I Pogwischs brev nämner han att han betalat de bönder som bärgade järnet, och således var det hans. Thomas van Vitzen svarar i sin tur på en beskyllning från en skeppare, troligen i juli någon gång 1407-1409, om att han skulle ha förbjudit bönderna i länet att hjälpa skepparen rädda strandat gods från dennes skepp.²⁶⁷ Skepparen ägde troligen inte själva godset, då den vanligaste dynamiken under den studerade perioden var att skepparen endast skötte själva frakten, medan handelsmän ägde varorna som

---

²⁶⁶ DF 1955: ”Ik hebbe dat iseren weder gestolen edder gerovet edder et roven laten; ik mene, dat sii my mit rechte angekomen van mynes gnedigen heren des koninghes wegheh.”, Pogwisch bygger ut att han inte heller har stulit eller rövat järnet; DF 1043: ”Do was dat schep met rechte myn.”

²⁶⁷ DF 1332, ”Nu is mi to wetene geworden, wo dat de ergescreven schipper heft vor ju gewesen und heft gesecht, ik wolde eme nicht gunnen dat erbenomede gut to reddende und hadde den buren vorboden, dat se eme nicht helpen solden dat gut to reddende.”

skeppades. I och med att handelsmännen befann sig på land och förlisningar med mera var en verklig risk, hade lagar utvecklats gällande betalningen för frakten. Skulle det betalas för hela frakten, eller endast för det gods som kunde räddas från olyckor? Den vanligaste, och även i Reval förekommande, tolkningen var att frakt betalades endast för det gods som kunde räddas.²⁶⁸ Skepparens intresse av godset var i detta fall således högst troligt baserat på att han inte skulle få fullt betalt för frakten om han inte fick tag på allt gods.

Vare sig det var sant eller ej att van Vitzen vägrade låta skepparen bärga godset, syns ett tydligt mönster i både van Vitzens och Pogwischs brev: det var huvudmannen som ansågs ha makten över själva bärgningsarbetet. Länets skattebönder och andra invånare skulle åtminstone inte i teorin göra beslut om bärgning. Godset som bärgades tillföll huvudmannen, och därigenom i teorin kronan, och inte de bönder som utförde själva bärgningen.

Dessa kunde, och möjligen även skulle, däremot betalas för sitt arbete. Pogwisch nämner förutom att han betalade skattebönderna för deras arbete, att det hade kostat honom mycket att bärga godset.²⁶⁹ Självfallet är det troligt att han överdrev något för retorisk effekt, men redan att han nämner att han betalat för bärgningen som en del av sin argumentation på varför han äger järnet, tyder på att han vill hänvisa till att han följt en allmän uppfattning om vad som är rätt och riktigt då han betalat bönderna för deras arbete.

Van Vitzen nämner även att han utav godhet levererade det strandade godset till dess rätta ägare, även om han hade haft rätten att behålla det själv, å sin herre kungens rätt.²⁷⁰ Även van Vitzen böjer alltså lagen till egen förmån. Kungen omnämns endast nominellt, som en sorts auktoritet för varför van Vitzen själv skulle kunna få behålla godset, även om detta enligt lagen egentligen inte var fallet och godset borde ha gått till kronan.

---

²⁶⁸ Frankot 2012, 8, 28-29.

²⁶⁹ DF 1965, ”dat ik dar vul vor gegeven hebbe mynes gnedigen heren des koninges schatteburen, de dat ute der wilden see grunt gevischet hadden by eynem stukke, by twen unde by dren stukken etc.”; DF 1975, ”men nw ik dat hebbe utvischen laten ut der se grunt eynen vernen wech buten den clippen unde my vele gekostet heft”.

²⁷⁰ DF 1332: ”[...] und sende dat gut an de erbaren lude, den dat to gescreven was, umme guder naburschop willen, wente mit mines heren rechte mochte ik dat gut wol beholden hebben.”; Huhtamies 2019 (opubl.), 57-59 tar även upp fallet med van Vitzen. Enligt Huhtamies bestod lasten av Skåne sill, vilket förstås var en ytterst värdefull vara, och kan vara orsaken till att korrespondensen har bevarats.

4.4. Militär verksamhet och slottets underhåll

Ett inslag som självfallet förekommer i det bevarade brevmaterialet är Raseborgs huvudmans militära roll. Den direkta militära aktionen tar sig främst uttryck i det tidigare materialet, speciellt från Thord Bondes tid på borgen. Bondes brev behandlar till största delen hans aktioner mot pirater, samt i vissa fall hur han själv blir anklagad för sjöröveri.

En av skillnaderna mellan den studerade korrespondensen från 1390- och 1400-talet är den relativa andelen brev som behandlar just sjöröveri. Thord Bondes korrespondens på 1390-talet berör nästan i sin helhet sjöröveri på ett eller annat sätt, medan exempelvis Otto Pogwischs dito innehåller förhållandevis få referenser till pirater. Av de åtta brev som finns bevarade av Bondes korrespondens innehåller sju hänvisningar till pirater eller kaperiverksamhet.²⁷¹ Utav alla de andra breven i den studerade korrespondensen, innehåller endast sex stycken referenser till sjöröveri eller kaperi.²⁷² Med förbehåll för de kvantitativa fallgröpar som ett såpass fragmenterat källmaterial skapar kan man försiktigt påstå att sjöröveriet var ett vanligare förekommande tema på 1390-talet, än under den senare perioden, speciellt från och med ca 1420 framåt, då vi har ett bredare källmaterial bevarat.

Även om vitalianernas kaperiverksamhet var mer utbredd än vad som var vanligt för pirater vid denna tid, var den inte det enda exemplet på sjöröveri. Det fanns en allmän uppfattning på medeltiden om att om en privatperson eller grupp förlorat sin egendom och inte fått rättmätig ersättning, så kunde detta kompenseras genom att ta motsvarande egendom av vem som helst med våld.²⁷³ Således var sjöröveri ett vanligt fenomen, om än ofta i mindre skala än de särdeles välorganiserade vitaliebröderna, som genom Bo Jonssons son Knut bland annat kontrollerade det nära liggande Åbo åren 1395-1398.²⁷⁴

Bonde blir som sagt själv anklagad för piratism av skeppare och handelsmän.²⁷⁵ Denna anklagelse kan tänkas konstig, då vi oftast förknippar sjöröveri med laglöshet och således som

---

²⁷¹ DF 1038, 1043 & 1063 berör pirater och deras rörelser samt verksamhet. Av dessa behandlar DF 1043 piraterna endast som bakgrund till ett rättsligt ärende gällande ägorätten till ett skepp; DF 1033, 1034 & 1044 gäller anklagelser om att Bonde själv skulle ha sysslat med kaperier. Endast 1047 behandlar ett helt annat ärende, rådet ber Bonde frisläppa en viss Peter Timmermann, som han tillfångatagit.

²⁷² DF 1596, 1599 & 1603 hänvisar till Klaus Dock, som i princip kunde klassas som sjörövare, även om han egentligen utkämpade ett privat krig mot Reval; KNB 2, "Dock, Klaus (K 1425)"; DF 1894 berör Pogwischs klagomål om att Reval skulle ha stått i förbund med några pirater som bl.a. tillfångatagit hans tjänare Karl; DF 1924 berör Pogwischs begäran om att två sjörövare som fångats av rådet i Reval skulle dömas; DF 1955 är en del av korrespondensen gällande det beslagtagna järnpartiet som behandlas i kap 4.3. Pogwisch försäkrar i brevet att han inte "rövat eller låtit röva järnet", vilket kunde indikera ett försvar mot kaperiverksamhet.

²⁷³ KNB 2, "Dock, Klaus (K 1425)"; Reinholdsson 1998, 233.

²⁷⁴ Rask 1991, 57.

²⁷⁵ DF 1033, 1034, 1044.

någonting som pågår utanför en statsmakts kontroll och ofta i motstånd till sagda makt. Detta är förvisso ofta sant, men det är värt att notera att kaparverksamhet under medeltiden inte var lika lätt definierat. Se exempelvis på vitalianerna. De var anlitade av Albrecht av Mecklenburgs anhängare, alltså i princip av en statsliknande makt.²⁷⁶ Det är i princip omöjligt att säga huruvida Bonde själv verkligen ägnade sig åt piratism. I och med den politiska och juridiska maktens ofrånkomliga symbios säger detta ingenting om vad som verkligen hände då Bonde exempelvis av några individer blivit anklagad för sjöröveri, och blev friad från anklagelserna av rådet.²⁷⁷

Ett tema i brevkorrespondensen då det gäller militära angelägenheter är samarbete. Tydligast är detta, tack vare tidigare nämnda sjöröveri, i Bondes brev men även från Otto Pogwischs tid finns ett brev bevarat som hänvisar till samarbete. Två av Bondes brev, daterade ca 1389-1397²⁷⁸ berör specifikt militärt samarbete. I det ena meddelade Bonde om en operation han utfört mot fienden (*vyande*) och hur han trängt av en båt innehållande åtta ”kumpaner” som tidigare hade gjort skada mot Revalska handelsmän. Han hade nu tillfångatagit dessa män och bad rådet skicka över en man för att hämta dem.²⁷⁹

Det andra brevet är undertecknat av Bonde, tillsammans med Erengisle Nilsson och Sten Bosson (Natt och Dag). I detta ber riddarna om hjälp av rådet för att bekämpa en grupp pirater (*vitalligebrodere*) som härjat i Åbo och som de tror är på väg antingen mot Ösil, Reval eller Pärnu. Brevet är samtidigt ett sorts ansvarsbefriande dokument, då riddarna nämner att om Reval inte skickar män för att hjälpa i bekämpandet av piraterna, så kan de (riddarna) inte garantera Revals säkerhet.²⁸⁰

Båda breven visar alltså på direkt militärt samarbete mot en uppfattad gemensam fiende. Detta märks i benämningen av motståndaren som fiende i det ena brevet och med termen *vitaliebröder* i det andra. *Vitaliebröderna* hade självfallet en negativ inverkan på handeln och således ville Reval bekämpa dem.²⁸¹

---

²⁷⁶ För problematiken kring definitionen av piratism, se Kirby & Hinkkanen 2000, 119 och Puhle 2012, 31-34.

²⁷⁷ DF 1034 (samma som DF 1058). I brevet nämns det ”senaste brevet” som rådet skickat åt Bonde, där rådet enligt hade friat honom från anklagelserna, ”[...] ik juwen vruntliken bref wol vornomen hebbe, den gi mi nu lesten senden, dat gi mi unschuldiget hebben, als gi beste konden vor der unrechten ticht, de mi und den minen to unrechte wart getegen vor juweme rade[...]”. Detta rådets brev är försvunnet.

²⁷⁸ Salminen 2018 opubl, DF 1032, möjliga dateringar: maj-juni mellan 1389 och 1395, DF 1038, möjliga dateringar: 1.9.1396, 7.9.1397.

²⁷⁹ DF 1032.

²⁸⁰ DF 1038.

²⁸¹ Kreem 2002, 76, visar hur Reval även hjälpt Tyska Orden mot pirater utanför Stockholm. Det var i stadens intresse att minska piratverksamhet.

Utöver de direkta militära aktionerna, hörde det även till huvudmannens uppgifter att upprätthålla borgens försvarsduqlighet. I det bevarade materialet finns det förhållandevis få anmärkningar om underhåll eller införskaffande av material, men från Pogwischs tid på borgen finns ändå tre brev vari han meddelar rådet att han vill köpa eller hämta ut gods från staden för slottet. Den 5 maj 1427 meddelade Pogwisch rådet att han hade behov av några laster salt för slottets behov och att han var villig att köpa ut saltet för egna pengar.²⁸² Detta behandlades mer ingående i kapitel 4.2.

På samma sätt ber han rådet omkring den 26 maj 1434 att få utföra två skeppspund kabelgarn för slottets behov och åter skulle han betala med egna pengar.²⁸³ Kabelgarn var ett av hampa gjort halvfabrikat, som ofta användes vid tillverkning av skeppsrigger.²⁸⁴ I det tredje brevet ber Pogwisch däremot om att få låna två eller tre ”kamerbussen” och en man som kan skjuta med dem. Dessa behövde han i och med att han hört att Raseborg snart riskerade att belägras. Pogwisch lovade i brevet att han skulle lämna tillbaka ”kamerbussen” eller betala för dem om de gick sönder.²⁸⁵

I ovanstående exempel märks det tydligt hur det som var privat och det som var offentligt på medeltiden är svårt att skilja åt med moderna ögon. Pogwisch styrde borgen som kronans hövitsman, och således kunde man tycka att om han köpte ut något för borgens behov, så skulle detta bekostas av kronan. Det är dock oklart vad ”slottets behov” skall klassas som. Dessa behov är självfallet delvis specifikt själva borgbyggnadens behov, och genom den administrationens behov. Men de är också huvudmannens personliga behov. Om borgen behöver salt, är det indirekt även huvudmannen som behöver salt, för det är maten på borgen som saltas och som äts av bland andra huvudmannen.

Utgående från de två instanser där Pogwisch nämner att han för egna pengar skall köpa ut produkter till borgen kunde en slutsats försiktigt dras om att det hörde till huvudmannens skyldigheter att för egna medel införskaffa nödvändigheter för borgen.

Pogwischs brev om att få låna eller hyra ”kamerbussen” har i den tidigare forskningen oftast tagits upp i anknytning till det så kallade Engelbrektsupproret och hur brevet visade på hur detta

---

²⁸² DF 1839 (5.5.1427), ”eyne last soltes edder twe wt juwer stad Revele to mynes heren slot behovede, dat my juwe ersamicheyt de gunne uttovorende vor myne peninge.”

²⁸³ DF 2098, ”[...] dat gi wol don unde gunnet my 2 schippunt kabelgarns uttovorn, des ik behoff hebbe to des slotes behoff, vor myne pennighe.”, Pogwisch hänvisar till DF 1837.

²⁸⁴ Johansen & v.z. Mühlen, 1973, 73, 77, 187.

²⁸⁵ DF 2102, ”[...] dat gy my lenen willen twe edder dre kamerbussen to eyner tiit; de ik jw wol to danke weddersenden wil edder jw se ok to betalende, off se vordervet worden, vor so vele, also se wert sin. [...] Ok bidde ik juwe werdicheyt my eynen man mede to sendende, de mit bussen scheten kan [...]”.

kändes även i den finska riksdelen.²⁸⁶ Brevet är också den första indikationen på användning av eldvapen i den finska riksdelen.²⁸⁷ Det som inte retts ut desto mer är det faktum att Pogwisch ber om att få *låna* och inte köpa ”kamerbussen” av rådet. Detta pekar för det första på en av två möjligheter i förhållandet till Reval. Antingen ansåg Pogwisch att förhållandet var sådant, att han trodde det var möjligt att få låna vapen av rådet, eller så var han bara desperat och beredd att testa allt. I samma brev ber Pogwisch också rådet om ett bevis för den lejd som han säger att rådet tidigare har beviljat och dessutom begär han om rätt att få deponera ett par kistor i staden hos någon god vän, som säkerhet för sig själv, hans fru och arvtagare.²⁸⁸ Det finns därtill i Revals stadsarkiv en anmärkning om att mannen som kunde skjuta med kanonerna och som skickats till Raseborg hade fått betalning.²⁸⁹ Detta bevisar att Pogwisch fick det han bad om.

Förhållandet mellan Pogwisch och rådet i Reval var alltså tydligen sådant att rådet gick med på att låna kanonerna åt honom. Man frågar sig direkt varför rådet gick med på att låna ut såpass dyrbara vapen. Hade rådet något att vinna på att Pogwisch bättre kunde försvara sina områden, eller var det bara frågan om välvilja?

Svaret är troligen en blandning av båda två. Å ena sidan var förhållanden tydligen goda mellan rådet och Pogwisch. I två brev från den 21 juni 1431 respektive 20 juni 1433 tackade Pogwisch rådet för de gåvor de givit åt honom vid olika tillfällen.²⁹⁰ Därtill hade Pogwisch bistått rådet som medlare i dess konflikt med Viborgs huvudman Kristiern Nilsson.

Å andra sidan hade rådet mycket att vinna på att Pogwisch bevarade *status quo* på andra sidan Finska viken. Som tidigare nämnts var Revals handel med Nyland väsentlig, både sett till import och export. Då Nyland, som Kerkkonen visat, fungerade som uppland för Reval, var staden beroende av import av råvaror från området. Samtidigt gjorde man också goda vinster på att sälja och förmedla mer förädlade produkter tillbaka. Stadens råd hade dessutom säkerligen i

---

²⁸⁶ Se t.ex. Hartman 1896, 30-32; Rask 1991, 59.

²⁸⁷ Allmand 1989, 169, Eldvapen hade varit i användning i Europa sedan 1300-talet men speciellt under 1400-talets andra hälft får artilleriet en allt viktigare roll i krigsföringen.

²⁸⁸ DF 2102, ”Item, [...] dat oft ik wes dar to juwer stad sande, dat id mochte dar in juwer stad velich unde gheleydet wesen to unde aff, welk gy an dessen dach an guder vruntschop wol gehalten hebben, dar ik jw vruntliken vor danke. [...] dat off ik dar wes sende to juwer stad, dat dat mochte ghevelighet unde gheleydet wesen dar in juwer stad to unde aff vor de juwen unde alle deghennen, der gy mechtich moghen wesen, [...] so hadde ik ghedacht eyne kiste edder twe dar an jw erbaren rad to sendende edder an eynen anderen guden vrunt, to truerwer hant my unde myner husvrouwen edder ok unsen erven.”

²⁸⁹ Salminen 1993, 90-91 fotnot 456.

²⁹⁰ DF 2011, ”Ik danke juwer erwerdicheyt vruntliken vor gunste unde gifte, de my de erwerdigen heren, juwe sendeboden, de dar van jw weren utgesant to deme dage to Santhaven, also her Constin van Borsten unde de bederven heren unde andere gude lude, de dar mit em weren ut juwer stad* bewiseden.”; DF 2079, ”Willet weten, erwerdighen heren, borghermestere unde radmen der stad Revele, holden naburs, dat ik jw vruntliken danke vor juwe ghave unde ghifte, dar gy my vruntschop mede bewiseden, also ik nw was dar to sunte Birgitten, also wiin unde beer unde andere juwe ghave unde ghifte”.

färskt minne de problem för handeln som skapades av vitalianerna, privata kapare och inte minst Kristiern Nilsson. Kort sagt lönade det sig inte minst ekonomiskt sett för rådet att låna kanoner åt Pogwisch, så att han bättre kunde bevara freden och ordningen på finska vikens norra sida. Därigenom bevarade han också möjligheten för Reval och dess handelsmän att lättare bevaka sina intressen.

Det är också beaktningsvärt att Reval var en samlingspunkt för kanontillverkare och kanoniärer. Juhan Kreem har visat hur ett av de viktigaste militära samarbetena mellan Reval och Tyska Orden var just verksamhet kring dessa eldvapen.²⁹¹ Reval var alltså känt för sina kanontillverkare, så man kan åtminstone ponera att Pogwisch var medveten om detta då han bad att få låna vapen av staden. Det är således viktigt att notera att det inte endast var den geografiska närheten till staden som var avgörande utan att kontakten även baserades på det specialkunnande som fanns där.

5. Slutsatser

Vid studiet av Raseborgs huvudmän, deras verksamhet och nätverk under perioden 1378-1434 målas en mångfacetterad bild av vad det innebar att vara huvudman på en kronoförvaltd borg långt från rikets centrum, men nära ett handelscentrum. Genom att sammanföra en analys av de bakomliggande maktstrukturerna med ett mera gräsrotsliknande perspektiv av den vardagliga aktiviteten på borgen kan några intressanta slutsatser dras.

Makten och möjligheter till inflytande var i det medeltida samhället starkt resursbetonade och Raseborgs huvudmän var inget undantag. För det första kan konstateras att alla de studerade huvudmännen, med undantag för Janeke Hampamos som möjligen förvaltade borgen för någon annan, hörde till högfrälset. Om de inte själva hörde till riksrådet eller innehade något av kronans högsta ämbetsmannaposter, hade de släktingar i denna ställning.

För det andra hörde de till större frälseenätverk uppbyggda av speciellt äktenskapsband och patron-klientförhållanden. Under början av den studerade perioden verkar dessa ha varit uppbyggda mer kring axeln Raseborg-Viborg för att sedan från och med 1400-talet istället fokuseras mera kring Raseborg-Kastelholm. Detta skifte skall inte tolkas som att någon

---

²⁹¹ Kreem 2002, 78-79.

geopolitisk förändring hade skett som ledde till att just Raseborg och Kastelholm blev viktigare än den tidigare axeln. Snarare är det så att en ny fräsekonstellation börjar uppträda på Raseborg och bygger sina egna nätverk enligt vilka möjligheter som står till buds. Raseborg och Kastelholm bands starkt ihop av åtminstone två samtida äktenskap, både mellan borgarnas huvudmannaaätter och mellan deras ställföreträdares ätter.

Huvudmannaverksamhet krävde också medhjälpare och dessa klienter bistod sina patroner i utbyte mot belöningar. I Raseborgs fall kan vi under den studerade tidsperioden upptäcka klienter som ställföreträdande fogdar, som budbärare och indirekt som juridiska representanter för huvudmannen. Utgående dels från att Janeke Hampamos var häradshövding i Nylands västra härad innan han agerade huvudman/ställföreträdare på Raseborg, och dels från Småbergs studier av häraderna i Kind och Mark 1390-1520, är det också troligt att huvudmannaposten och häradshövdingeämbetena var kopplade på så sätt att innehavaren av Raseborgs slott hade inflytande över tillsättandet av häradshövdingarna.

Med sitt nätverk som bas, kunde huvudmännen utöva mer individuell verksamhet på borgen. Vi märker att de aktiviteter som kan skönjas i breven är starkt bunden till Raseborgs geopolitiska läge.

För Raseborgs huvudmän bjöd havet emellanåt på möjligheter då ett eller annat skepp förliste eller strandade. Huvudmännen var måna om att yrka på sina juridiska rättigheter till strandat eller sjunket gods, men åtminstone i Otto Pogwischs fall gjordes detta helst på hemmaplan där domen med större sannolikhet kunde antas falla i huvudmannens favör. Havet gav dock oftast varor och inte direkta pengar, så Reval intog en central roll som det ställe var godset kunde omvandlas till reda pengar som i sin tur kunde användas i staden för att införskaffa nödvändiga produkter för slottets underhåll.

Studien har även visat hur Raseborgs huvudmän strävade till att böja och blanda olika lagar för att få till bästa möjliga resultat för sin egen del då det gällde speciellt strandat gods. I detta var de inga undantag, utan följde en allmän trend där centralmakten försökte kontrollera strandrätten, medan lokala makthavare yrkade på sin egen rätt till det som havet gav (och följaktligen först hade tagit av någon annan).

Havet var också piraternas arena, och dessa skapade tydliga bekymmer för såväl Raseborgs huvudmän som för Reval på andra sidan viken. I bekämpningen av dessa samarbetade de två parterna ofta. Båda vann på att hålla handeln igång, speciellt Raseborg som var beroende av det av Reval exporterade livsviktiga saltet. Detta samarbete hindrade dock inte att Thord Bonde i

ett skede blir anklagad för att själv vara sjörövare, något som han själv kraftigt bestrider och även av rådet i Reval blir förklarad oskyldig till. Att han förklaras oskyldig skall dock inte tas som att han med säkerhet verkligen var det. Som tidigare har lyfts fram, var juridik och politik mycket starkt integrerade under den studerade perioden och ingenting hindrade rådet från att fria Bonde av någon rent politisk orsak.

Möjligheten kvarstår alltså att Bonde, och kanske andra huvudmän också, verkligen dragit nytta av detta allmänna kaoset på Östersjön vid tiden för Margaretas maktövertagande. Kaperiverksamhet var även ett sätt att utöka inkomsterna. Sjøröveri var kanske laglöst sett från en parts perspektiv, men kunde mycket väl samtidigt ses som ett legitimt företag från en annans.

Ytterligare inkomster kunde av huvudmannen fås genom personlig handel med Reval. Vi har bevis på att huvudmannen åtminstone köpte och lånade gods och vapen från Reval för slottets användning. I och med att de nyländska böndernas handel på Reval var såpass utbredd kan vi också anta att huvudmannen själv sålde produkter åt staden. Dessa produkter kunde till exempel vara just fyndgods i form av det järnparti som Otto Pogwisch skickar till Reval år 1430.

De ekonomiska möjligheterna som havet bjöd på medföljdes dock även av olika skyldigheter och ansvarsområden. På grund av sin position och Nylands förhållande till Reval blev Raseborgs innehavare den person speciellt bondebefolkningen vände sig till då de behövde *tovorsichte* för att reda ut sina juridiska ärenden i Reval. Därtill ledde möjligen närheten till staden till att huvudmannen emellanåt fick inta en medlande roll mellan bland annat Kristiern Nilsson och rådet. Detta är symptomatiskt för det beroendeförhållande som Raseborg hade till Reval i och med saltimporten därifrån. Man måste hålla sig på god fot med staden och det underlättade om övriga slottsinnehavare vid den finska sydkusten gjorde likadant.

Det kan nu mot slutet vara värt att ta ett steg tillbaka och summera hurudan ny kunskap denna avhandling har producerat. Först och främst har studien erbjudit en betydligt mer konkretiserad bild av innehavarna av Raseborgs slott än vad som hittills har funnits. Konkretiseringen har möjliggjort en tydligare definition av en medeltida huvudmans verksamhet i en kustborg i Östersjöregionen och visat på speciellt de möjligheter denne har haft för ekonomisk vinning. Studien bekräftar för Raseborgs fall vissa av de större linjerna som hänvisats till men som inte utretts närmare i den tidigare forskningen, till exempel att det verkligen fanns en konstellation av frälseätter med ursprung i Holstein, Mecklenburg och Pommern som kontrollerade Raseborg och Kastelholm under 1400-talets början. Ett annat exempel är det av Rask framlyfta påståendet att Reval var den överlägsna parten gällande den ekonomiska balansen mellan staden och

Raseborg. Tolkningen vinner stöd vid granskningen dels av brevmaterialet, dels av de ekonomiska realiteterna.

I studien har Raseborgs och Revals förhållande överlag lyfts fram som pragmatiskt med en förväntan om ömsesidighet. Förhållandet var ändå ekonomiskt obalanserat, då Raseborg var beroende av Reval, medan Reval nog drog nytta av handeln med Nyland, men inte på samma sätt var i totalt beroendeförhållande. Självfallet spelade den geografiska närheten en stor roll i kontakten mellan Raseborg och Reval. Detta var dock inte den enda faktorn. I Reval fanns även specialiserad kunskap, till exempel i form av kanongjutning, som var användbar för Raseborgs huvudman.

I avhandlingen har vissa specificeringar av den tidigare forskningen gjorts. Eftersom mycket som tidigare skrivits om Raseborg 1378-1434 antingen är arkeologiskt betonat, föråldrat, eller en del av översiktliknande verk har det över huvud taget saknats en detaljstudie vari olika tolkningsmöjligheter av det brevmaterial som finns till handa utretts. Till exempel kan det konstateras att det inte, med hänvisning till källmaterialet, går att bevisa att huvudmannen på Raseborg ingrep i sina undersåtars rättsfall i Reval och annanstans för att han var mån om deras säkerhet eller rättigheter. Denna tolkning vilar på premissen att *tovorsichte* var rekommendationsbrev, vilket de bevisligen inte var. Speciellt rörande Thomas van Vitzen har allmänna specificeringar gjorts angående hans släktband till den övriga ätten.

Det skall ändå betonas att denna studie är gjord inom ramen av vad ett begränsat källmaterial kan förtälja. Således förblir vissa tolkningar öppna tills de antingen bevisas eller motbevisas av ny forskning. Författarens hoppas och tror att han tillräckligt tydligt har märkt ut när en tolkning har varit mer eller mindre säker.

Detta leder oss slutligen in på frågan om framtida forskning. Det är självfallet författarens något egoistiska förhoppning att liknande studier som denna, vilka skulle basera sig på detaljgranskningar av slottsinnehavares verksamhet och nätverk skulle göras för andra borgar i Östersjöregionen. Detta skulle möjliggöra framtida komparationer mellan olika områden, vilket i sin tur skulle kunna leda till en bättre förståelse för vad, förutom de lagstadgade administrativa uppgifterna såsom skatteuppbäring och rusttjänst, det på ett mer alldagligt plan innebar att inneha ett slott eller en borg samt vilka socioekonomiska förutsättningar som krävdes för detta innehav.

Ett annat fält som särdeles starkt skulle gynnas av mer forskning är häradsindelningens introduktion till den finska riksdelen kring sekelskiftet 1400. Då släktnätverken som styr på

Raseborg verkar ha skiftat kring samma tid, finns det desto större orsak att utreda huruvida det finns en korrelation mellan detta fenomen och introduktionen. Därtill kan här påminnas om denna studies rubrik, nämligen ”Mellan två centrum”. I och med att Raseborg var så starkt ekonomiskt knutet till Reval och därtill så långt från centralmaktens säte, är det möjligt att införandet av häradindelningen inte endast var beroende av en utstakad centraliseringspolitik, utan även av nöden. Det fanns en reell politisk risk, sett ur kronans perspektiv och som Rask redan påpekat, att alltför självständiga frälsemän knöt sina band alltför starkt till Reval. Detta i kombination med exempelvis det faktum att Åbo var under vitalianernas kontroll 1395-98 göra att mycket pekar mot att det kring sekelskiftet fanns ett allt större behov från kronans sida att utvidga sitt inflytande över Raseborg.

Källor

- DF *Diplomatarium Fennicum*, elektronisk resurs innehållande uppdaterade transkriberingar av Finlands medeltidsurkunder: <http://df.narc.fi/>, hämtad 06.10.2016.
- FMU *Finlands medeltidsurkunder, Samlade och i tryck utgifna af Finlands statsarkiv 1-8*, utg. av R. Hausen, Helsingfors 1910-1935.
- LECUB *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch 1-12*, hrsg. von Fr. G. v. Bunge; fortges. von Hermann Hildebrand, Philipp Schwartz, L. Arbusow, Reval, Riga & Moskau 1853-1914.
- MEL *Magnus Erikssons landslag, enligt cod. Ups. B 23*, Samlingar utgivna av svenska fornskrift-sällskapet 78, P-A Wiktorsson (utg.), Stockholm 1989.
- Rep. Dan. *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediaevalis, fortegnelse over Danmarks breve fra middelalderen 1-4*, utg. av Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, København 1894-1912.
- SD *Diplomatarium Suecanum : Svenskt diplomatarium från och med år 1401, 1-3*, utg. av Riksarchivet genom Carl Silfverstolpe, Stockholm 1875-1903.
- SRAP *Svenska riks-archivets pergamentbref från och med år 1351, förtecknade med angifvande af innehållet 1-3*, 1866-1872.
- ST *Sverges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar 2-3*, utg. av O.S. Rydberg, Stockholm 1883-1895.
- Vadstenadiariet *Vadstenadiariet. latinsk text med översättning och kommentar, Handlingar / Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia 19*, C. Gejrot (utg.), Stockholm 1996.

Lexikon, biografiska lexikon och ordböcker

- DBL *Dansk biografisk lexikon, tillige omfattende Norge for tidsrummet 1537-1814 1-19*, C.F. Bricka (red.), Kjøbenhavn 1887-1905.
- KLNM *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid 1-22*, Helsingfors 1956-1978.
- KNB *Suomen Kansallisbiografia 1-10*, Studia Biographica 3, Helsinki 2003-2007.

Köbler 2014 G. Köbler, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*, 3. A., <http://www.koeblergerhard.de/mndwbhin.html>.

SBL *Svenskt biografiskt lexikon* 1-33, Riksarkivet, Stockholm 1917-.

Litteratur

Allmand 1989 C. Allmand, "War", *The New Cambridge Medieval History, VII c. 1415 - c. 1500*, Christopher Allmand (red.), Cambridge 1998, 161-174.

Andersson Raeder 2008 J. Andersson Raeder, "Turning Genealogy into Statistics, Remarriage among Noble Women in Medieval Sweden", *Methods and the Medievalist, Current Approaches in Medieval Studies*, M. Lamberg, J. Keskiäho, E. Räsänen & O. Timofeeva (red.), Cambridge 2008, 159-176.

Anthoni 1970 E. Anthoni, *Finlands medeltida frälse och 1500-talsadel*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 442, Helsingfors 1970.

Brinker 2010 K. Brinker, *Linguistische Textanalyse, Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*, Grundlagen der Germanistik 29, 7. uppl. (först utgiven 1985), Berlin 2010.

Burkhardt 2015 M. Burkhardt, "Kontors and Outposts", D.J. Harreld (red.), *A Companion to the Hanseatic League*, Brill's Companions to European History 8, Leiden 2015, 127-161.

Chaplais 2003 P. Chaplais, *English Diplomatic Practice in the Middle Ages*, Hambleton, London & New York 2003.

Christensen 1980 A. E. Christensen, *Kalmarunionen og nordisk politik 1319-1439*, Köpenhamn 1980.

Christensen 1983 H. Christensen, *Len og magt i Danmark 1439-1481, De danske slotslens besiddelsesforhold analyseret til belysning af magtrelationerna mellem kongemagt og adel. Med særlig fokus på opgøret i slutningen af 1460'erne*, skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie 42, Aarhus 1983

Contamine 1998 P. Contamine, "The European Nobility", *The New Cambridge Medieval History, VII c. 1415 - c. 1500*, Christopher Allmand (red.), Cambridge 1998, 89-104.

- Dahlerup 1971 T. Dahlerup, "Danmark", *Den nordiske Adeln i Senmiddelalderen, Struktur, funktioner og internodiske relationer, Rapporter til det nordiske historikermøde i København 1971 9-12 august*, A. E. Christensen (red.), København 1971, 45-80.
- Dencker 1959 R. Dencker, "Finlands Städte und hansisches Bürgertum (bis 1471)", *Hansische Geschichtsblätter* 77, 13-93.
- Dollinger 1970 P. Dollinger, *The German Hansa*, D.S. Ault & S.H. Steinberg (övers. och red.), London, Basingstoke 1970.
- Drake 1991 K. Drake, "Raseborg - Gråstensmurarna berättar sin historia", *Snappertuna: En kustbygds hävder*, Ekenäs 1991, 87-140.
- Enemark 1979 P. Enemark, *Fra Kalmarbrev til Stockholms blodbad, Den nordiske trestatsunions epoke 1397-1521*, København 1979.
- Eriksson 1971 J. A. Eriksson, "Finland", *Den nordiske Adeln i Senmiddelalderen, Struktur, funktioner og internodiske relationer, Rapporter til det nordiske historikermøde i København 1971 9-12 august*, A. E. Christensen (red.), København 1971, 107-133.
- Erslev 1882 K. Erslev, *Dronning Margarethe og Kalmarunionens Grundlæggelse*, Kjøbenhavn 1882.
- Erslev 1901 K. Erslev, *Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning*, København 1901.
- Ewert & Selzer 2015 U.C. Ewert & S. Selzer, "Social Networks", D.J. Harreld (red.), *A Companion to the Hanseatic League*, Brill's Companions to European History 8, Leiden 2015, 162-193.
- Ferm 2002 O. Ferm, *State-formative Tendencies, Political Struggle and the Rise of Nationalism in Late Medieval Sweden*, Sällskapet Runica et Mediævalia, Lectiones 2, Stockholm 2002.
- Fewster 2006 D. Fewster, *Visions of Past Glory, Nationalism and the Construction of Early Finnish History*, *Studia Fennica Historica* 11, Helsinki 2006.
- Frankot 2012 E. Frankot, 'Of Laws of Ships and Shipmen', *Medieval Maritime Law and its Practice in Urban Northern Europe*, *Scottish Historical Review Monographs Series* 20, Edinburgh 2012.
- Fritz 1972 B. Fritz, *Hus, land och län - förvaltningen i Sverige 1250-1434 I*, *Acta Universitatis Stockholmiensis* 17, Stockholm 1972.
- Fritz 1973 B. Fritz, *Hus, land och län - förvaltningen i Sverige 1250-1434 II*, *Acta Universitatis Stockholmiensis* 18, Stockholm 1973.

- Gelting 2010 M. H. Gelting, "The Problem of Danish 'Feudalism': Military, Legal, and Social Change in the Twelfth and Thirteenth Centuries", *Feudalism, New Landscapes of Debate*, S. Bagge, M.H. Gelting & T. Lindkvist (red.), The Medieval Countryside 5, Turnhout 2011, 159-184.
- Gillingstam 2009 H. Gillingstam, *Det svenska riksrådets värdsliga medlemmar under medeltiden*, sällskapet Runica et Mediævalia, Opuscula 12, Stockholm 2009.
- Haggrén & Jansson 2012 G. Haggrén & H. Jansson, "Raseborg through the Ages", *Castella Maris Baltici 10*, K. Uotila, T. Mikkola & A-M. Vilkkuna (red.), *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* 18, Saarijärvi 2012, 61-70.
- Haggrén 2013 G. Haggrén, "A Medieval Landscape of Power and Interaction - the Castle of Raseborg and the Peasants in the Province", *SKAS 1-2/2013* Helsingfors 2013, 48-60.
- Haggrén 2014 G. Haggrén, "Kun linnan olutkellari sortui...Raasepori anno domini 1558", *SKAS 4/2013*, Helsingfors 2014, 14-36.
- Harreld 2015 D. J. Harreld, "Introduction", D.J. Harreld (red.), *A Companion to the Hanseatic League*, Brill's Companions to European History 8, Leiden 2015, 1-12.
- Harrison & Eriksson 2010 D. Harrison & B. Eriksson, *Sveriges historia 1350-1600*, Norstedts Sveriges historia III, Stockholm 2010.
- Hartman 1896 T. Hartman, *Raseborgs slotts historia*, Svenska Litteratursällskapet skrifter 33, Helsingfors 1896.
- Heirbaut 2005 D. Heirbaut, "Rules for Solving Conflicts of Law in the Middle Ages: Part of the Solution, Part of the Problem", A. Musson (red.), *Boundaries of the Law - Geography, Gender and Jurisdiction in Medieval and Early Modern Europe*, Aldershot 2005, 118-129.
- Hockman 2006 T. Hockman, *Kolmen polven perilliset, Ingeborg Aakentytär (Tott) ja hänen sukunsa (N. 1460-1507)*, Bibliotheca Historica 104, Helsinki 2006.
- Holmberg 1959 H. Holmberg, *Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit, (Domsagor och häradshövdingar i Finland)*, Helsinki 1959.
- Hreinsson&Nilson 2003 E. Hreinsson & T. Nilson (red.) *Nätverk som social resurs, historiska exempel*, Lund 2003.
- Huhtamies 2019 (opubl.) M. Huhtamies, "Kapeat meret, rahakkaat rannat, Haaksirikot ja rantarosvovous keskiajan Itämerellä ja Suomenlahdella (n. 1300-1560)", *Suomi saarena, Nautica Fennica 2018*, Bergholm T. (red.),

- utg. av museiverket troligen under våren 2019, Helsinki 2019, 46-67.
- Ijäs 2011 M. Ijäs, ”Kirjeet politiikassa, politiikka kirjeissä, poliittinen toiminta ja verkostot 1500-luvun Puola-Liettuassa ja Itämerellä”, M. Leskelä-Kärki, A. Lahtinen & K. Vainio-Korhonen (red.), *Kirjeet ja historiantutkimus*, Saarijärvi 2011, 56-82.
- Jaakkola 1950 J. Jaakkola, *Suomen Historia I, Unionin alkukausi*, Suomen tiedettä 7, Porvoo, Helsinki 1950.
- Jahnke 2015 C. Jahnke, ”The Baltic Trade”, D.J. Harreld (red.), *A Companion to the Hanseatic League*, Brill’s Companions to European History 8, Leiden 2015, 194-240.
- Johansen & v.z. Mühlen 1973 P. Johansen & H. v.z. Mühlen, *Deutsch und Undeutsch im Mittelalterlichen und Frühneuzeitlichen Reval*, Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart 15, Köln, Wien 1973.
- Kala 1998 T. Kala, *Lübeck Law and Tallinn*, översättning av Lübecki Õigus Tallinnas 1248-1998, Tallinn 1998.
- Keen 1984 M. Keen, *Chivalry*, New Haven & London 1984.
- Kerkkonen 1952 G. Kerkkonen, *Karis socken, Från forntiden till våra dagar III, Medeltiden*, Ekenäs 1952.
- Kerkkonen 1974 G. Kerkkonen, ”Finland - natürliches nördliches Hinterland Revels durch Jahrhunderte”, *Wirtschaftliche und soziale Strukturen im saekularen Wandel, Festschrift für Wilhelm Abel zum 70. Geburtstag*, Schriftenreihe für ländliche Sozialfragen, 70, Hannover 1974, 518-543.
- Kerkkonen 1977 G. Kerkkonen, *Borgare och bondeseglare, Handelssjöfart på Reval genom och i SV-Finlands skärgård under tidigt 1500-tal, kring tvenne skuldböckers notismaterial detaljutredningar och reflexioner*, Historiallisia tutkimuksia 106, Helsingfors 1977.
- Kirby & Hinkkanen 2000 D. Kirby & M-L. Hinkkanen, *The Baltic and the North Seas, Seas in History 2*, London & New York 2000.
- Kivistö 2006 T. Kivistö, ”Den finländska allmogens möjligheter att påverka kronans beskattning under medeltiden”, C. Kuvaja (red.), *Skatternas långa historia, Beskattningen i Norden från medeltid till 1900-tal*, Helsingfors 2006, 13-32.

- Klami 1981 H. T. Klami, *Jus finnicum, Ruotsalaisen maakuntaoikeuden omaksumisesta Suomessa*, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja, 154, Helsinki 1981.
- Koskinen 2011 U. Koskinen, *Hyvien miesten valtakunta, Arvid Henrikinpoika Tawast ja aatelin toimintakulttuuri 1500-luvun lopun Suomessa*, doktorsavhandling i historia, Helsingfors universitet, 2011.
- Knuutinen 2010 T. Knuutinen, ”Vanhaisten tutkimus- ja restaurointitöiden vaikutus Raaseporin linnan lähiympäristön topografiaan ja maisemaan”, *SKAS 3/2010*, Helsingfors 2010, 15-25.
- Kreem 2001 J. Kreem, “The Teutonic Order as a Secular Ruler in Livonia, The Privileges and Oath of Reval”, *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150-1500*, A. V. Murray (red.), Hampshire & Burlington 2001, 215-234.
- Kreem 2002 J. Kreem, *The Town and its Lord, Reval and the Teutonic Order, (in the Fifteenth Century)*, Tallinna linnaarhiivi toimetised, 6, Tallinn 2002.
- Lahtinen 2007 A. Lahtinen, *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset, naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470-1620*, Turku 2007.
- Larsson 2003 I. Larsson, *Svenska medeltidsbrev, framväxten av ett offentligt skriftspråk*, Stockholm 2003.
- Lerdam 1996 H. Lerdam, *Danske len og lensmænd 1370-1443*, Skrifter udgivet af institut for historie ved Københavns universitet 18, København 1996.
- Linton 1971 M. Linton, *Drottning Margareta, fullmäktig fru och rätt husbonde*, Studia Historica Gothoburgensia 12, Stockholm m.fl. 1971.
- Lönnroth 1934 E. Lönnroth, *Sverige och Kalmarunionen 1397-1457*, Göteborg 1934.
- Mann 1986 M. Mann, *The Sources of Social Power 1, A History of Power from the Beginning to A.D. 1760*, Cambridge 1986.
- Melville & v. Moos 1998 G. Melville & P. von Moos, *Das Öffentliche und Private in der Vormoderne*, G. Melville & P. Von Moos (red.), Norm und Struktur, Studien zum sozialen Wandel in Mittelalter und Früher Neuzeit 10, Köln 1998.
- Murphy 1974 J. J. Murphy, *Rhetoric in the Middle Ages, A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance*, Berkeley, Los Angeles & London 1974.

- Niitemaa 1955 V. Niitemaa, *Das Strandrecht in Nordeuropa im Mittelalter*, Suomalaisen tiedeakateman toimituksia 94, Helsinki 1955.
- Olesen 1980 J. E. Olesen, *Rigsråd Kongemagt Union, Studier over det danske rigsråd og den nordiske kongemagts politik 1434-1449*, Aarhus 1980.
- Olesen 2003 J. E. Olesen, "Inter-Scandinavian relations", *The Cambridge History of Scandinavia I, Prehistory to 1520*, Knut Helle (red.), Cambridge 2003, 710-770.
- Pennington 1992 K. Pennington, "Medieval Law", J.M. Powell (red.), *Medieval Studies - An Introduction*, 2. upplagan, New York 1992, 333-352.
- Prusi 2002 H-L. Prusi (Sainio), "*Den Ersamen Vorsichttigen Wisen luden borgermesteren und Ratmannen tho revale kome desse breff mit Werdichheit*", *Eine Textsortenanalyse der Briefe des Wiborger Hauptmannes und seiner Stellvertreter an den Rat und die Bürgermeister der Hansestadt Reval 1417-1442*, opubl. avhandling pro gradu i Institut für englische und germanische Philologie, Tammerfors universitet 2002.
- Puhle 2012 M. Puhle, *Die Vitalienbrüder, Klaus Störtebeker und die Seeräuber der Hansezeit*, 3. upplagan, ursprungligen utgiven 1994, Frankfurt & New York 2012.
- Rask 1991 H. Rask, *Snappertuna: en kustbygds hävder I, Fortid-1809*, Ekenäs 1991.
- Reinholdsson 1998 P. Reinholdsson, *Uppror eller resningar? Samhällsorganisation och konflikt i senmedeltidens Sverige*, Studia Historica Upsaliensia 186, Uppsala 1998.
- Retsö 2009 D. Retsö, *Länsförvaltningen i Sverige 1434-1520*, Stockholm Studies in Economic History 56, Stockholm 2009.
- Reynolds 2001 S. Reynolds, *Fiefs and Vassals, The Medieval Evidence Reinterpreted*, 2. upplagan, första gången utgiven 1994, Oxford, New York et al. 2001.
- Sainio 2009 H-L. Sainio, "Keskialasaksa", M. Lamberg, A. Lahtinen & S. Niiranen (red.), *Keskiajan avain*, Helsingfors 2009, 477-489.
- Salminen 1993 T. Salminen, *Suomen linnojen ja voutikuntien hallinto vuosina 1412-1448 - Tutkimus Suomen linnojen suhteesta keskushallintoon vanhemmalla unioniajalla*, opubl. avhandling pro gradu i Finlands historia, Tammerfors universitet 1993.
- Salminen 1997 T. Salminen "Multilinguality and Written Correspondence in the Late Medieval Northern Baltics. Reflections of Literacy and

- Language in the Communication between the Council of Reval and the Finnish Bailiffs”, *Das Mittelalter, Perspektiven mediävistischer Forschung*, II, band 1, 1997, 151-162.
- Salminen 1999 T. Salminen, ”Finland, Tallinn and the Hanseatic League - Foreign Trade and the Orientation of Roads in Medieval Finland”, post-production version, *Traffic, Needs, Roads; Perspectives on the Past, Present and Future of Roads in Finland and the Baltic Area*, Helsinki 1999, 29-37.
- Salminen 2012 T. Salminen, ”Uusmaalaisten Tallinnanperinnöt 1350-1560”, E. Russow (red.), *Keskiajan silta Padisen ja Vantaan välillä*, Padise 2012, 183-257.
- Salminen 2015 T. Salminen, *Medeltiden i Vanda och Helsinga socken*, ursprungligen utg. på finska 2014, Vanda 2015.
- Salminen 2016 T. Salminen, *Obscure Hands - Trusted Men, Textualization, the Office of the City Scribe and the Written Management of Information and Communication of the Council of Reval (Tallinn) Before 1460*, Academic Dissertation, University of Tampere.
- Salminen 2018 (opubl.) T. Salminen opublicerat manuskript.
- Sarnowsky 2015 J. Sarnowsky, ”The ‘Golden Age’ of the Hanseatic League”, D.J. Harreld (red.), *A Companion to the Hanseatic League*, Brill’s Companions to European History 8, Leiden 2015, 64-100.
- Sawyer & Sawyer 1993 B. Sawyer & P. Sawyer, *Medieval Scandinavia, from Conversion to Reformation Circa 800-1500*, The Nordic Series 17, Minneapolis & London 1993.
- Schück 2005 H. Schück, *Rikets råd och män, Herredag och råd i Sverige 1280-1480*, Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar, historiska serien, 23, Stockholm 2005.
- Seppälä 2009 S. Seppälä, *viljana, nahkoina, kapakalana, Talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539-1609*, Bibliotheca Historica 125, Helsinki 2009.
- Småberg 2003 T. Småberg, ”Lokal makt och lokala nätverk, En undersökning kring det medeltida frälsets nätverk i Västergötland ca 1390-1520”, *Nätverk som social resurs, Historiska exempel*, Einar Hreinsson & Tomas Nilson (red.), Lund 2003, 33-60.
- Småberg 2004 T. Småberg, *Det stängda frälset, Makt och eliter i det medeltida lokalsamhället: Marks och Kinds härader i Västergötland ca 1390-1520*, Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg 42, Göteborg 2004.

- Ståhl 1999 P. Ståhl, "Ars dictandi och medeltidsbrevens formelspråk", *Ny väg till medeltidsbrevet, från ett medeltidssymposium i Svenska Riksarkivet 26-28 november 1999*, skrifter utgivna av Riksarkivet 18, Stockholm 1999, 147-156.
- Suhm 1828 P. F. Suhm, *Historie af Danmark 14*, utg. av R. Nyerup, København 1828.
- Tarkiainen 2008 K. Tarkiainen, *Sveriges österland -från forntiden till Gustav Vasa*, Finlands svenska historia I, Helsingfors och Stockholm 2008.
- Terävä 2015 E. Terävä, "Armed Life in Medieval Raseborg, Historical Sources and Archaeological Finds Related to Weapons and Armoury in and Around the Castle", *Finskt Museum*, 105-130 (2013-2015).
- Tiisala 2004 S. Tiisala, "Power and Politeness, Languages and Salutation Formulas in Correspondence between Sweden and the German Hanse." *Journal of Historical Pragmatics* 5, no. 2, Amsterdam 2004, 193-206.
- Ulsig 2003 E. Ulsig, "The Nobility of the Late Middle Ages", *The Cambridge History of Scandinavia I, Prehistory to 1520*, Knut Helle (red.), Cambridge 2003, 635-652.
- Unger 1980 R. W. Unger, *The Ship in the Medieval Economy 600-1600*, London 1980.
- Villstrand 2009 N. E. Villstrand, *Riksdelen, Stormakt och rikssprängning 1560-1812*, Finlands svenska historia 2, Stockholm 2009.
- Voionmaa 1912 V. Voionmaa, *Suomalaisia keskiajan tutkimuksia, Veroja, laitoksia, virkamiehiä*, Porvoo 1912.
- Wilson 2017 P. H. Wilson, *The Holy Roman Empire, A Thousand Years of Europe's History*, första gången utgiven 2016, London 2017.